

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Ústav translatologie

Diplomová práce

Hana Bohatová

Vulgarismy v publicistických textech

Use of Vulgarisms in Journalism Texts

Praha 2014

Vedoucí práce: PhDr. Jovanka Šotolová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala svým rodičům, manželovi Tomášovi a jeho rodině za vytrvalou a trpělivou podporu po dobu mého studia a především při vypracování této diplomové práce, která by bez jejich pomoci a poskytnutého zázemí nemohla vzniknout. Velké poděkování za bezmeznou trpělivost, vstřícnost a metodické vedení patří také vedoucí této práce, PhDr. Jovance Šotolové.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 25. 8. 2014

Hana Bohatová

Abstrakt

Předkládaná diplomová práce zkoumá postavení vulgarismů mezi jazykovými prostředky užívanými v publicistických textech v českých a francouzských informačně-analytických tištěných týdenících. Jedná se o práci teoreticko-empirickou, jejíž první část usiluje o vymezení pojmu vulgarismus v české a francouzské stylistice a vymezení jeho role ve funkčním stylu publicistickém. Druhá část práce na základě dat z dotazníkového šetření mezi redaktory českých a francouzských informačně-názorových týdeníků popisuje redakční praxi při nakládání s vulgarismy v obou jazykových oblastech a takto získané informace porovnává s analýzou excerpovaného materiálu z časopisů Le Point a Respekt. Na základě kontrastivní analýzy vulgarismů užívaných v českých a francouzských textech klasifikovaných podle kritérií stanovených v teoretické části práce dospívá k několika doporučením pro francouzsko-český překlad vulgarismů v publicistických textech.

Klíčová slova

vulgarismus, nadávky, urážky, kletby, publicistický styl, kodifikace, norma, cenzura, lexikální pole, pragmatická funkce, expresivní příznak, teorie tváře, zdvořilostní maximy, překladatelské zásady

Abstract

The present master's thesis tackles the position of vulgarisms within the system of language as used in texts published in Czech and French weekly opinion magazines. The thesis takes a theoretic and empiric approach, the first part dealing with the definition of the term of vulgarism in Czech and French stylistics and the delimitation of its role in the style of journalistic texts. The second part of the thesis describes the practical approach of Czech and French weeklies to vulgarisms in their texts based on a survey among editing staff of the major publishing houses both in France and in the Czech Republic. The outcomes of the survey were compared to the analysis results conveyed on a corpus built out of texts published in *Le Point* and *Respekt* weeklies. Based on the contrastive analysis of vulgarisms used in Czech and French language corpus, following the critical criteria as outlined in the first part of the thesis, several recommendations are made about French-Czech translations of vulgarisms in journalistic texts.

Key words

Vulgarisms, insults, offenses, swearwords, style of journalistic texts, codification, language norm, censorship, pragmatic function, expressivity, face-threatening acts, politeness maxims, translation principles

Obsah

1. ÚVOD.....	8
2. VULGARISMY V PUBLICISTICKÝCH TEXTECH.....	10
2.1. Styl publicistických textů ve francouzštině a v češtině	10
2.1.1. Žurnalistika a její historie v souvislosti s vývojem národního jazyka.....	10
2.1.2. Vymezení publicistického stylu jako stylu žurnalistických textů	12
2.1.3. Funkční styl publicistický	13
2.2. Vulgarismy v české a francouzské stylistice	21
2.2.1. Postavení vulgarismů v rámci jazykového systému.....	22
2.2.2. Kryptičnost jazyka a tabu v publicistickém stylu.....	27
2.2.3. Stylistická hodnota vulgarismu jako jazykového prostředku	29
2.2.4. Klasifikace vulgarismů podle lexikálního pole	32
2.2.5. Dělení vulgarismů podle pragmatické funkce.....	48
3. VULGARISMY V ČESKÉM A FRANCOUZSKÉM PRIMÁRNÍM JAZYKOVÉM MATERIÁLU.....	55
3.1. Metoda výzkumu.....	55
3.1.1. Výběr materiálu	55
3.1.2. Charakteristika zdrojů jazykového materiálu: týdeníky Respekt a Le Point	56
3.1.3. Výstavba jazykového korpusu a charakteristika sledovaných jevů	59
3.1.4. Dotazníkové šetření	62
3.2. Redakční praxe českých a francouzských týdeníků při nakládání s vulgarismy	63
3.2.1. Francouzské týdeníky	63
3.2.2. České týdeníky	65
3.3. Výskyt vulgarismů v korpusu publicistických textů.....	70
3.3.1. Výskyt vulgarismů podle lexikálního pole	71
3.3.2. Pragmatická funkce depreciační – xenofobní a šovinistické projevy	90
3.3.3. Pravděpodobnost výskytu podle žánru, autora či tématu.....	93
4. PŘEKLADY FRANCOUZSKÝCH VULGARISMŮ TEXTŮ DO ČEŠTINY	95
4.1. Teoretické pozadí překladu vulgarismů	95
4.2. Zjištění na základě srovnávací analýzy paralelního jazykového materiálu	96
4.3. Obecné zásady pro překlad vulgarismů v publicistickém stylu.....	97
5. ZÁVĚR	98
6. BIBLIOGRAFIE	101
Slovníky	101
Gramatické příručky	101
Obecná stylistika	101
Útvary a subútvary národního jazyka	101

Korpusová lingvistika.....	102
Publicistika a publicistický styl.....	102
Analýza diskurzu	102
Translatologie.....	102
Sociolingvistika a pragmalingvistika.....	103
Absolventské práce	103
Internetové zdroje.....	103
7. PŘÍLOHY	104

1. ÚVOD

« Après tout, merde ! Voilà, avec ce grand mot on se console de toutes les misères humaines ; aussi je me plais à le répéter : merde, merde ! »

Gustave Flaubert

Vulgarismy coby stylové jazykové prostředky představují co do množství odpovídajících jazykových prostředků kvantitativně poměrně omezenou skupinu, jejíž užití v psaném, stylisticky vyváženém projevu je navíc značně řídké, pokud není dobrými mravy přímo proskribované. Tematika užití vulgarismů coby stylistického prostředku ve stylizovaných textech a promluvách je téma vzbuzující praktický zájem široké veřejnosti a emotivní komentáře tvůrců těchto textů nebo jejich kritiků. Po stránce teoretické a vědecké se však vulgarismům jako samostatnému tématu mnoho pozornosti nevěnuje, pochybnost vzbuzuje už samotné vymezení pojmu vulgarismus: co je v češtině, resp. ve francouzštině už vulgární, co jenom expresivní a co hovorové vyjádření? Jakým způsobem se liší charakter českých vulgarismů od vulgarismů v jiných jazycích? Do jaké míry se liší frekvence jejich užití v jednotlivých stylech daných jazykových oblastí? Malý teoretický zájem o tyto oblasti pak vyvolává stejně emotivní reakce na užití či neužití tohoto stylistického prostředku natolik vzdáleného od registru útvaru, který známe pod termínem „spisovný jazyk“ v českém, resp. „správné užívání“ (*bon usage*) ve francouzském prostředí, v projevu publicistických textů obecně a v překladech zvláště.

Ve této práci bychom proto usilujeme o vytvoření základů pro systematickému vymezení vulgarismů jako zvláštního prostředku pro zobrazení určitého typu skutečnosti, které budou použitelné pro další bádání v oblasti kontrastivní lingvistiky a kritiky překladu. Na základě kontrastivní analýzy jazykového úzu při užívání vulgarismů ve francouzském a českém jazykovém projevu a na základě informací o redakční praxi při nakládání s vulgarismy ve francouzských a českých informačně-analytických týdenících hodláme formulovat obecné zásady pro překladatelskou praxi při práci s těmito jazykovými prostředky. Vycházet přitom budeme z existujících francouzských a českých stylistik, které se věnují stylovému rozvrstvení jazykových registrů na obecné úrovni a pracím, které si všímají jiných než mainstreamových vrstev tohoto systému. Vulgarismy bezesporu konstituují velmi emotivní téma pro odbornou i

laickou diskuzi o stavu jazyka, zejména v době, kdy se s liberalizací žurnalistiky po nástupu nových elektronických médií jedná o čím dál významnější kategorii výrazových prostředků, která proniká i do tradičních tištěných médií a která má potenciál přenášet v publicistických textech celou řadu různorodých významů. Jedná se o živou součást jazyka, jejíž existence a zejména pak užívání ve veřejných jazykových projevech vzbuzuje často silné emoce. Rádi bychom proto tuto oblast prozkoumali podrobněji, a dali tak impuls k dalšímu bádání v této oblasti.

I. TEORETICKÁ ČÁST

2. VULGARISMY V PUBLICISTICKÝCH TEXTECH

2.1. Styl publicistických textů ve francouzštině a v češtině

Podle definice autorů Praktické encyklopedie žurnalistiky a marketingové komunikace je žurnalistika jako „dvouhlavá saň, která nechrlí oheň a síru, ale slova, slova, slova.“¹ Hlavami této saně pak jsou její dvě odvětví, zpravodajství a publicistika. Podle definic těchto dvou disciplín je pak zpravodajství tou částí žurnalistiky, které se stará o neustálé informování o aktuálním dění ve společnosti. Součástí zpravodajské práce je pak sběr a zpracování aktuálních faktů a následná distribuce těchto informací a faktů prostřednictvím médií.² Publicistikou pak rozumíme ty disciplíny žurnalistiky, které se zabývají nikoli objektivním zprostředkováním aktuálních zpráv, ale jejich reflexí, zařazením do kontextu a vyjádřením stanoviska k nim. Pro zachování klíčového etického principu žurnalistiky, tj. novinářské objektivní, je pak nutné v médiích jasně a zřetelně obě kategorie žurnalistické práce od sebe oddělit, neboť na rozdíl od textů zpravodajských se od publicistické produkce očekává, že bude vyjadřovat „názor, hodnocení a subjektivní přístup“³ a že díky kombinaci analytického přístupu se syntetickým dokáže svému příjemci nejen předat určité poznání, ale že ho také dokáže přesvědčit a získat pro vyjadřované stanovisko.⁴

2.1.1. Žurnalistika a její historie v souvislosti s vývojem národního jazyka

Tradice publicistiky v užším slova smyslu sahá v češtině logicky k rozvoji národního obrození, tedy do období, které s sebou nese, zejména díky liberalizaci informací nárokovanou érou osvícenství v 18. Století a později díky vynálezu telegrafu a tiskařské rotačky ve století devatenáctém, dosud nevídaný rozvoj žurnalistiky jako oboru v celém západním světě⁵. Dalším zásadním předpokladem rozvoje publicistiky v českém jazykovém prostředí byl návrat češtiny mezi kulturní jazyky tohoto regionu, což nutně znamenalo i překotný vývoj do té doby upadajících vyjadřovacích prostředků jazyka a novou konstituci

¹ Osvaldová a kol., 2007, s. 7

² srov. Osvaldová a kol., 2007, s. 254

³ srov. Osvaldová a kol. 2007, s. 164

⁴ srov. ibid.

⁵ Srov. heslo „*Histoire de la presse écrite en France*“ na francouzské jazykové verzi Wikipedie, [online] dostupné z: http://fr.wikipedia.org/wiki/Histoire_de_la_presse_%C3%A9crite_en_France [vid. 28.6.2014]

spisovného útvaru národního jazyka, nad kterým po staletí převažovala čeština v podobě hovorové a zejména pak v podobě dialektů a sociolektů. Z toho je patrné, že vývoj publicistiky a jazyka je přinejmenším v českém jazykovém prostředí velmi těsně svázán, a to nejen z pohledu rozvoje obou oblastí, ale také z úhlu nejrůznějších politických a cenzurních restrikcí, které se opět nutně podepisují na jazyce a bohatosti škály jeho výrazových prostředků (ať už se jedná o Bachův absolutismus v 50. letech 19. století, či o období obou diktatur ve století dvacátém, kde tuto provázanost dobře ilustruje zejména období uvolnění cenzury, a tudíž i jazykové kultury koncem 60. let, či pak následné nové utužení poměrů v období normalizace)⁶. Nejbouřlivější proměny pak logicky česká žurnalistika prožila po úplném odstranění veškeré cenzury po r. 1989, čehož si nutně všímají všichni jazykoví badatelé, kteří se zabývají problematikou stylu v publicistickém stylu.⁷ Ve dvacátém století se tedy publicistický styl, resp. styl novinářských, žurnalistických textů stal významným ukazatelem stylistické vhodnosti či nevhodnosti v českém jazyku jako celku, který pak zpětně odráží celkovou atmosféru ve společnosti, jež je sama podhoubím, z něž vyrůstá soudobá žurnalistika.

Jedním z klasických dokladů vlivu stylu žurnalistických textů nejen na jazyk spisovný, ale i na jazyk uměleckých textů, je pak hojně citovaný případ Čapkových překladů Apollinairových básní, které se oprošťují od normě se vzdalujícího „básnického jazyka“⁸, kterému daly vzniknout překlady cizojazyčných textů, ale i domácí literární tvorba ve svém vývoji od českého národního obrození. Tím spíše má jazyk publicistických textů vliv na vývoj národního jazyka jako celku i dnes, v době, kdy se jazyková norma v projevech veřejných i soukromých⁹ velmi výrazně proměňuje vlivem elektronických komunikačních médií a s nimi spojené demokratizace publikace textů. Podle Jiráka a Köpplové hrají média ve společnosti trojí roli, v níž jsou nezastupitelná: zajišťují sociální soudržnost, podporují rozdělení moci a podporují společenskou komunikaci¹⁰. K těmto třem rolím z hlediska našeho záměru můžeme přidat ještě roli jazykotvornou a z hlediska jazyka také normotvornou¹¹ v tom smyslu, že co je možno v publicistickém stylu, bude dříve či později

⁶ Viz Daneš in Český jazyk na přelomu tisíciletí, 1997, ss. 12-13

⁷ Viz. Bartošek in Český jazyk na přelomu tisíciletí 1997, s. 42, Junková, 2010, Homoláč, 1994, aj.

⁸ Viz. Mukařovský, J: K novému vydání Francouzské poesie K. Čapka, in: Slovo a slovesnost, ročník 2 (1936), číslo 4, str. 253-255. [online]. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=170> [vid. 28.6.2014]

⁹ Srov. Bečka, 1992, s. 23

¹⁰ Köpplová, Jiráka, 2003

¹¹ Srov. Pojetí normy u Nebeské, 1996: , s 30 a dále, viz níže

možné ve stylu uměleckém. Proto se domníváme, že je potřebné podrobněji prostudovat nejen, co je a co není z hlediska české a francouzské stylistiky považováno za vulgarismus, ale také jak je s tímto významným, leč z hlediska lingvistické a konkrétně stylistické teorie značně opomíjeným, stylovým prostředkem nakládáno v publicistických textech, a to zejména v textech tzv. „seriózních médií“.

Těmito skutečností dokládáme význam studia primárního jazykového materiálu z žurnalistických, a zejména pak v užším slova smyslu publicistických textů při zkoumání možností a způsobů užití konkrétního jazykového prostředku, tedy v našem případě vulgarismů, neboť závěry získané studiem právě těchto textů lze pak obecně vztáhnout na vývoj jazyka jako celku a na proměny jeho výrazových možností.

2.1.2. Vymezení publicistického stylu jako stylu žurnalistických textů

Podíváme-li se na členění funkčních stylů v češtině, zjistíme, že v souladu s vymezením oboru žurnalistiky je funkční styl označovaný tradičně jako publicistický v českých stylistikách definován jednak svou funkcí dokumentární¹² (která tedy podle uvedené definice odkazuje na disciplíny zpravodajské), ale také občansky a politicky formativní, výchovnou, která je vlastní „publicistice v užším slova smyslu“¹³, tj. publicistickému odvětví žurnalistiky. U dalších autorů zabývajících se stylem sdělovacích prostředků se už přímo setkáváme s odkazem na vymezení publicistického stylu jakožto slohu s konstitutivní funkcí jednak informativní, jednak persvazivní¹⁴, přičemž hodnoty přesvědčovací, hodnotící a získávací¹⁵ se opět připisují především publicistickému odvětví žurnalistiky, primární funkce informativní zůstává vyhrazena doméně zpravodajství. Přestože českým badatelům v oblasti stylistiky je známo dělení žurnalistiky na dva oddělené obory, zpravodajský a publicistický, které patří mezi základní poučky poměrně mladého oboru mediálních studií, přetrvává v české funkční stylistice tradiční souborné označení „publicistický styl“ zahrnující veškeré texty sdělovacích prostředků z obou sfér žurnalistiky, ačkoli duální vydělení funkce (nejnověji u Čechové)¹⁶, popř. pragmatického cíle (u Bečky) implikuje i dvojí stylovou charakteristiku, jejíž vymezení kopíruje hranice jednotlivých oborů novinářského povolání.

¹² Bečka, 1992, s. 33

¹³ Ibid.

¹⁴ viz. Čechová a kol., 2008, s. 244 a dále

¹⁵ srov. ibid.

¹⁶ Ibid.

2.1.3. Funkční styl publicistický

Teorie funkčních stylů je původní jazykovědnou teorií českých lingvistů, o kterou se opírá velká část české stylistiky vůbec. Už František Trávníček, který pojem funkčních stylů do české stylistiky vnesl poprvé¹⁷, ve své typologii uvádí jako jeden z hlavních stylů styl novinářský. V průběhu 20. století byla teorie funkčních stylů v české stylistice postupně rozvíjena a upřesňována, my se ve svém studiu opřeme o typologii Josefa Václava Bečky, který tyto poznatky ve své práci Česká stylistika shrnuje, a o rozdělení Marie Čechové, která na toto rozdělení nahlíží optikou jazykovědy přelomu tisíciletí.

Podle J. V. Bečky tzv. pragmatické funkční styly¹⁸ odrážejí organizaci a potřeb života ve společnosti. Na prvním místě Bečka opět uvádí styl publicistický (vymezený dále vůči stylu normativnímu, jednacím a hospodářskému), který popisuje jako styl masových sdělovacích prostředků. Do tohoto stylu podle Bečky spadají texty publicistické v užším slova smyslu, které jsou nositeli dokumentárně-informativní, ale i výchovné funkce, dále pak žurnalistika, tj. texty denního tisku, periodický tisk a některé pořady rozhlasu a televize. Podle Bečky je pak v publicistickém stylu malý rozdíl mezi mluveným a psaným projevem. Přesto ještě vymezuje kontrast mezi tzv. publicistikou žurnalistickou, kam spadá periodický tisk, a publicistikou novin a televize.

Čechová¹⁹ pak publicistickému stylu, jeho funkcím, užitým jazykovým prostředkům a stylistickým normám věnuje celou kapitolu ve své stylistice, což ukazuje na vzrůstající význam publicistických textů z hlediska jejich jazykového utváření v mezidobí mezi vznikem a vydáním Bečkovy stylistiky (naposledy v r. 1992) a použitým, v návaznosti na nové poznatky již několikrát upravovaným, vydáním stylistiky Čechové a jejích spolupracovníků²⁰. Překotný vývoj stylu textů publikovaných v denním tisku od roku 1989 a pak především v průběhu devadesátých let 20. století ostatně bohatě dokumentuje také publikace A ta černá kronika Jiřího Homoláče, obecná konstatování této skutečnosti pak najdeme i v práci Český jazyk na přelomu tisíciletí kolektivu autorů z Ústavu pro jazyk český, vedeného Františkem Danešem, stejně jako v dalších dílčích publikacích

¹⁷ Trávníček, 1953, citováno podle Čechové, 2008, s. 93

¹⁸ Bečka, 1992, s. 33

¹⁹ Čechová, 2008, s. 245 a dále

²⁰ Pro účely práce použito vydání z r. 2008

zabývajících se studiem excerpovaného materiálu publicistických textů mluvených či psaných.²¹

Publicistický styl definuje Čechová jako styl vyvinutý pro žurnalistiku jako „svěráznou veřejnou oblast činnosti“. Texty, pro které se publicistický styl používá, pak podle Čechové spojuje funkce „informativní (...), persvazivní, působící, ovlivňovací.“²² Texty náležící tomuto stylu pak Čechová dělí do podkategorií textů periodického tisku, textů mluvené publicistiky a na specifickou oblast reklamy, pro niž jsou v současné žurnalistice a publicistice vyhrazeny jazykové nástroje agitace a propagandy. Čechová také zdůrazňuje bohatou typovou rozrůzněnost textů náležících do publicistického stylu, která podtrhuje úzkou provázanost publicistického stylu s ostatními funkčními styly, z čehož v těchto vztazích plyne také významný vliv dynamicky se rozvíjejícího publicistického stylu zpět na výrazové prostředky používané ve stylech ostatních. Klasickým dělením, těchto výrazových prostředků je pak dichotomie automatizace vs. aktualizace, která je zvláště patrná právě v publicistickém stylu, konkrétně pak v jemu vlastních obrazných vyjádřeních. Dále si Čechová v publicistickém stylu všímá způsobu práce s módními výrazy a výrazy odrážejícími dobu vzniku, s frazémy a jejich modifikacemi, s výraz zobecňujícími sdělení, z hlediska syntaktického se pak pozastavuje nad typickým užíváním specifického shodného atributu a intertextovou provázaností textů. Pro náš další výzkum předpokládáme, že všechny tyto skupiny jazykových prostředků specifických pro publicistický styl v sobě obsahují podkategorii prostředků silně expresivních, ponechávající prostor pro užití vulgarismů, a mohou tedy také posloužit pro další klasifikaci vulgarismů, které se v těchto textech vyskytují. Jakkoli si totiž v rámci souhrnné skupiny „ostatních“ zvláštních jazykových prostředků stylu všímá i emocionality/expresivity textů²³ (a to jak adherentní, inherentní i kontextové, byť je podle Čechové její užití omezené, a to zejm. v žurnalistických textech, „veřejností žurnalistického sdělení, dílčími sférami žurnalistiky a tematickým charakterem textu“²⁴) a užití jazykových prostředků z jiných útvarů a poloutvarů národního jazyka, než je jazyk spisovný, vulgarismy jako specifický prostředek stylu nikde necituje a tudíž je ani v rámci ostatních typických prostředků nijak nezařazuje či neklasifikuje. Všímá si ale metajazykových vyjádření v publicistickém stylu, při jejichž využití hrají významnou roli uvozovky, které mohou svým odvoláním na přímou či

²¹ Srov. Junková 2010, Hofmannová, Čmejrková a kol. 2003

²² Srov. Čechová, 2008, ss. 244-245

²³ Srov. Čechová, 2008, s. 260

²⁴ Ibid.

nepřímou citaci omluvit použitím z různých důvodů sporných jazykových prostředků, tj. zejména prostředků právě silně expresivních či importovaných z jiných než spisovných vrstev národního jazyka. Tyto poznámky nás tedy vedou k závěru, že podle Čechové a jejich spolupracovníků není užití vulgarismů v publicistickém stylu přípustné či přinejmenším vhodné, popř. že se jedná o jev natolik řídký a okrajový, že není nutno věnovat mu v rozboru prostředků funkčního stylu samostatnou pozornost.

2.1.3.1. Vnitřní diferenciacie stylu a textové žánry a typy

Publicistický styl v širším slova smyslu je poměrně rozsáhlý stylistický útvar, který se v české i ve francouzské žurnalistice dělí na dílčí styly, v nichž rozeznáváme stylisticky navzájem různorodé textové žánry a typy.

Základním dílčím stylem je styl zpravodajský²⁵ (ve francouzské stylistice zahrnující *articles factuels*, popř. *articles d'information*), jehož hlavní funkcí je funkce referenční, jeho cílem je tedy co možná nejobjektivněji informovat příjemce sdělení o událostech minulých či budoucích. Funkce expresivní, popř. poetická ustupuje při výstavbě textů tohoto dílčího stylu do pozadí, proto se v textech spadajících pod tento dílčí útvar nepředpokládá vysoký výskyt nestandardních jazykových prostředků, neboť se jedná o „styl přísně objektivní a dokumentárně pravdivý“²⁶ Výjimkou mohou být přímé citace zdrojů, zpravidla označené uvozovkami. Z jazykových prostředků, které naopak tento dílčí styl užívá hojně, můžeme jmenovat například odborné termíny, publicismy, novinářská kliše, popř. módní slova.²⁷ Základními textovými typy náležícími k tomuto dílčímu stylu jsou zpráva a oznámení.

Dalším významným dílčím stylem je styl analytický, nebo také publicistický styl v užším slova smyslu. Ve francouzštině hovoříme o *articles de fond* či o *articles d'opinion*. K tomuto dílčímu stylu řadíme žánry jako úvodník, komentář, analýza, kritika, kde se předpokládá výraznější role autorského subjektu, od kterého se očekává předložení vlastního postoje k referovaným událostem, jejich usouvztažnění s dalším aktuálním děním a vyjádření kritického názoru. Určovací funkcí tohoto dílčího stylu je funkce přesvědčovací. Nároky na autorskou objektivitu jsou tedy v případě tohoto dílčího stylu nižší, než u stylu přísně zpravodajského. Proto také v textech tohoto dílčího stylu předpokládáme zvýšenou koncentraci prostředků subjektivně zabarvených či expresivních, ve větší míře se zde

²⁵ viz. Čechová, 2008, s. 245 a dále

²⁶ Bečka, 1992, s. 34

²⁷ Čechová 2008, s. 254

objevují obrazné prostředky charakteristické pro publicistický styl, můžeme se zde setkat s figurami jako ironie, či sarkasmus, proto také právě v těchto textech předpokládáme i větší pravděpodobnostech výskytu vulgarismů. Na texty náležící k tomuto dílčímu stylu spolu s texty dílčího stylu beleristického se tudíž především zaměřuje empirická část naší práce.

Dílčí styl beletristický (ve francouzštině mu odpovídá kategorie *articles de fantaisie*) zahrnuje útvary jako sloupek, reportáž, portrét či interview. Vzhledem k tomu, že postupy tohoto dílčího stylu v mnohém přebírají postupy uměleckého stylu, řadíme k jeho žánrům v některých případech i knižní, divadelní a jiné umělecké recenze, u kterých se rovněž vzhledem k předmětu a tématu textu předpokládá zesílená poetická funkce. Významným žánrem tohoto dílčího stylu je také komiks, který bývá pravidelnou součástí velkého množství periodik českých i francouzských. Jedná se tedy o další dílčí styl, ve kterém můžeme právě pro posílení funkce expresivní a poetické vůči funkci čistě referenční, která převládá v textech stylu zpravodajského, předpokládat zvýšenou míru výskytu vulgarismů.

Vývoj oboru v posledních desetiletích (v českém prostředí po roce 1990, ve francouzském už dříve) dal vzniknout jak v oblasti mluvené, tak psané novým disciplínám, jejichž styl navazuje na postupy beletristické a analytické publicistiky, jejich možnosti ale posouvá až za jejich hranice tak, aby vyhovovaly nové funkci zejména mluvené, ale i psané publicistiky, a to je pobavení příjemce. Tyto nové disciplíny, které s rozvojem internetu a nových komunikačních technologií stále procházejí dalším vývojem, uvádí z anglosaských prací do českého prostředí např. J. Bartošek²⁸ pod původními anglickými názvy *infotainment*, *edutainment*, *confrontainment*, *politainment*. Pod vlivem liberalizace žurnalistiky jako oboru, o kterém hovoříme výše opět v souvislosti s rozšířeným používáním internetu, jsou to právě tyto disciplíny, které umožňují pronikání nových, překvapivějších jazykových prostředků do jazyka publicistiky, a to včetně vulgarismů.

Jak již ze samotných pojmenování těchto nových disciplín vyplývá, jedná se o publicistické projevy, mluvené i psané, které usilují o informování příjemce sdělení o aktuálním dění prostřednictvím zábavy, jejíž zdrojem je nezřídka konflikt politických představitelů, buď mezi sebou, nebo s přítomným redaktorem. Tento konflikt pak může být dramaturgicky zinscenován samotným novinářem, zejm. v rámci žánru interview, v mluveném projevu

²⁸ Bartošek, Jaroslav: Znaký důvěryhodné žurnalistické zprávy In: Spisovnost a nespisovnost dnes, 2004, ss. 216-220

také v žánru politické debaty, nebo může být zaznamenán ve svém přirozeném prostředí prostřednictvím stále častěji zveřejňovaných policejních odposlechů, což je jev, který do textů publicistiky v užším slova smyslu, ale i do textů čistě zpravodajských, vnesl celou řadu vulgarismů jak v českém, tak i ve francouzském jazykovém prostředí.²⁹ Pokud jde o vulgarismy jakožto prostředky objevující se v textech publicistického stylu, čeští stylisté jejich výskyt připouštějí, ale zpravidla jej hodnotí negativně.³⁰ Naproti tomu francouzská stylistika³¹ upozorňuje, že „ (...) *l'emploi d'un niveau de langue commune, familière, voire vulgaire, trahit aussi l'intention du journaliste de se rapprocher de son lecteur*“. Z tohoto srovnání dvou přístupů národních stylistik o různém stupni kategorické normativnosti ve vztahu k vulgarismům opíráme dílčí předpoklad naší hypotézy, že francouzská stylistika je vůči vulgarismům v publicistických textech otevřenější, ve francouzských textech tudíž můžeme teoreticky předpokládat jejich vyšší míru výskytu.

2.1.3.2. Svoboda projevu, svoboda slova vs. cenzura

Základním předpokladem existence publicistického stylu jakožto stylu publicistických textů je zachovávání zásad svobody slova, která zaručuje svobodu volby tématu, ale i jeho jazykového zpracování. Je to právě svoboda slova v projevu svobodných médií, která umožňuje stylovou volbu z repertoáru jazykových prostředků s různou stylistickou charakteristikou, která pak konstituuje publicistický styl. Svobodu slova ve všech členských státech Rady Evropy (a tedy i České republiky a Francie) zakládá Evropská úmluva o lidských právech ve svém desátém článku:

« 1 - Toute personne a droit à la liberté d'expression. Ce droit comprend la liberté d'opinion et la liberté de recevoir ou de communiquer des informations ou des idées sans qu'il puisse y avoir ingérence d'autorités publiques et sans considération de frontière. Le présent article n'empêche pas les États de soumettre les entreprises de radiodiffusion, de cinéma ou de télévision à un régime d'autorisations. »

« 2 - L'exercice de ces libertés comportant des devoirs et des responsabilités peut être soumis à certaines formalités, conditions, restrictions ou sanctions prévues par la loi, qui constituent des mesures nécessaires, dans une société démocratique, à la sécurité nationale, à l'intégrité territoriale ou à la sûreté publique, à la défense de l'ordre et à la prévention du crime, à la protection de la santé ou de la morale, à la protection de la réputation ou des droits d'autrui,

²⁹ dříve aféra Kristýny Kočí, v poslední době pak odposlechy politického lobbisty Romana Janouška či bývalého premiéra Petra Nečase a jeho ženy, ale v nedávné odposlechy Nicolase Sarkozyho, popř. odposlechy vládních politiků v Polsku

³⁰ Srov. Např. Hoffmannová in Spisovnost a nespisovnost dnes, 2004, s. 205: „Vulgarismy a některá silná expresiva jistě v publikovaných rozhovorech vidíme neradi. Na druhé straně ale horší než to, že interview s různou mírou důslednosti zachycují obecnou češtinu odpovídajících osob, mi připadá nesmírně rozbujelé užívání módních frází, stereotypů, klišé(...), podobné poznámky se opakují také u Junkové, 2010, ale i u Bečky, 1992.

³¹ Brin a kol., str. 363

pour empêcher la divulgation d'informations confidentielles ou pour garantir l'autorité et l'impartialité du pouvoir judiciaire. »³²

Situace v českém jazykovém prostředí se však v tomto ohledu zásadně změnila po roce 1989, jak to v četných publikacích dokumentují různí autoři. Za velmi přínosnou v tomto ohledu považujeme publikaci A ta černá kronika³³, jejíž autor na hojném excerpčním materiálu ukazuje stylistickou proměnu zpravodajství Rudého práva před rokem 1989 a pokračujícího deníku Právo po roce 1990. Z výsledků jeho práce je patrné, že raná devadesátá léta vnesla do oboru žurnalistiky značně živelnou liberalizaci, která v letech následujících ustoupila znovu poněkud kultivovanějšímu, střídmejšímu stylu. Ve francouzském jazykovém prostředí přirozeně paralelní situaci nenacházíme vzhledem ke kontinuitě společenského vývoje nepřerušeno zásadními politickými změnami. Přesto v obou jazykových prostředích nacházíme určité regulační nástroje, které určují, jak směji média s jazykem nakládat. Obecně platí, že svobodu slova omezují práva jednotlivce, zejména pak právo na ochranu osobnosti, které je ve vztahu k médiím v českém kontextu vymahatelné na základě ustanovení tiskového zákona, který říká, že s výjimkou placené inzerce je za obsah sdělení publikovaného v tisku zodpovědný vydavatel, nikoli redaktor konkrétního problematického textu. V souvislosti s užitím vulgarismů lze vydavatele tiskovin stíhat na základě trestního oznámení pro trestné činy hrubě narušující občanské soužití³⁴, jako je hanobení národa, etnické skupiny, rasy a přesvědčení³⁵ či trestný čin pomluvy³⁶. Francouzská legislativa z roku 1889 vztahující se ke svobodě tisku hovoří o trestných činech nazvaných francouzskou právní terminologií jako *injure* nebo *diffamation publique*.³⁷

Kromě toho pak činnost médií ve Francii i v České republice regulují další zákony či k tomu oprávněné státní orgány.

³² Convention de sauvegarde des Droits de l'Homme et des Libertés fondamentales, [online]. Dostupné z: (<http://conventions.coe.int/Treaty/fr/Treaties/Html/005.htm>) . [vid. 24.7.2014]

³³ Homoláč, 1994. Podobné závěry formuluje i F. Čermák v první kapitole své publikace Český jazyk na přelomu tisíciletí, 1997

³⁴ Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, Část druhá, Hlava pátá: Trestné činy hrubě narušující občanské soužití. [on-line] dostupné z: http://business.center.cz/business/pravo/zakony/trestni_zakon/cast2h5.aspx . [vid. 24.7.2014]

³⁵ §198 zákona č. 140/1961 Sb.

³⁶ § 206 zákona č. 140/1961 Sb.

³⁷ 29 alinéa 2 de la loi sur la Liberté de la presse [online].Dostupné z: <http://www.e-juristes.org/1-injure-et-la-diffamation/> . [vid. 24.7.2014]

Ve Francii platí od roku 1994 kontroverzní „*loi Toubon*“, jazykový zákon přijatý za účelem ochrany francouzského jazykového dědictví³⁸, jehož cílem je především uchránit francouzštinu před masovým importem anglicismů a motivovat uživatele jazyka a především pak překladatele, aby dávali přednost francouzskému termínu před prostředkem importovaným z jiného jazyka tam, kde ve francouzštině existuje plně ekvivalentní jazykový prostředek.³⁹ Pokud se však jedná o sociolingvistické rozvrstvení jazyka, zákon se už nevyjadřuje k tomu, jaká varianta francouzštiny je z hlediska státu upřednostňována.⁴⁰ Média ale podle tohoto zákona mohou být teoreticky sankcionována za přečin podvodu v případě, že se dostanou do rozporu s jeho ustanoveními ohledně přejatých slov, což můžeme jednoznačně považovat za projev jazykové cenzury.

V českém prostředí momentálně neexistuje legislativa, která by usilovala o ovlivnění uživatelů jazyka k upřednostňování jedněch jazykových prostředků před jinými. Nad fungováním veřejnoprávních médií (zejm. Česká televize a Český rozhlas) je však zákonem 132/2010 Sb. Ustavena Rada pro rozhlasové a televizní vysílání jakožto státní kontrolní orgán. Zákon o provozování rozhlasového a televizního vysílání a o změně dalších zákonů (231/2001 Sb.) pak určuje pravidla fungování těchto veřejnoprávních médií, nad nímž Rada dohlíží. Dle § 32 odst. 1 písm. g) zákona 231/2001 Sb., je provozovatel vysílání povinen nezařazovat v době od 06.00 hodin do 22.00 hodin pořady a upoutávky, které by mohly ohrozit fyzický, psychický nebo mravní vývoj dětí a mladistvých. Za porušení tohoto ustanovení může Rada uložit provozovateli pokutu od 20 000 Kč do 10 000 000 Kč.⁴¹ V paragrafu 32, který stanovuje povinnosti provozovatelů radiového a televizního vysílání, zákon stanovuje, že provozovatel je povinen:

e) nezařazovat do vysílání pořady, které mohou vážně narušit fyzický, psychický nebo mravní vývoj dětí a mladistvých zejména tím, že obsahují pornografii a hrubé samoučelné násilí,

(...)

g) nezařazovat v době od 06.00 hodin do 22.00 hodin pořady a upoutávky, které by mohly ohrozit fyzický, psychický nebo mravní vývoj dětí a mladistvých; tato povinnost se na

³⁸ La loi n° 94-665 du 4 août 1994 relative à l'emploi de la langue française, [on-line] Dostupné z : <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000005616341&dateTexte=vig> . [vid. 24.7.2014]

³⁹ Paralelně existuje i v Kanadě jazykový zákon ukotvující právo francouzštiny na plnohodnotnou koexistenci vedle jazyka anglického.

⁴⁰ Zákon „loi Toubon“ navazuje na starší jazykový zákon z roku 1975, k němuž se kriticky vyjadřuje Anna Krejzová ve svém článku publikovaném v časopise Naše řeč [online](dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5925>) . [vid. 24.7.2014]

⁴¹ Srov. Web RRTV:[online] <http://www.rrtv.cz/cz/static/o-rade/otazky-a-odpovedi/deti.htm> . [vid. 24.7.2014]

provozovatele vysílání nevztahuje, je-li vysílání koncovému uživateli dostupné na základě písemné smlouvy uzavřené s osobou starší 18 let a je k němu poskytnuto technické opatření, které této osobě umožňuje omezit přístup k vysílání dětem a mladistvým,,

(...)

i) nezařazovat do programů pořady, které mohou utvrzovat stereotypní předsudky týkající se etnických, náboženských nebo rasových menšin,

j) nezařazovat do programů pořady a reklamy, které obsahují vulgarismy a nadávky, kromě uměleckých děl, v nichž je to z hlediska líčeného kontextu nutné; taková díla je však možné vysílat pouze v době od 22.00 hodin do 06.00 hodin druhého dne (...).⁴²

Zákon už však nijak dále nedefinuje, co je či není považováno za vulgarismus a nadávku. S cílem vyjasnit tuto otázku vydala RRTV v roce 2011 kontroverzní ilustrační seznam vulgarismů a nadávek, jichž by se provozovatelé vysílání v určených časech měli vyvarovat.⁴³ Seznam definuje slovní zásobu podle podobného klíče, jaký jsme zvolili my při vymezení stěžejních lexikálních polí, z nichž vulgarismy pochází (viz níže), zmiňuje ale také vulgarismy přejaté z jiných jazyků a jazykové neologismy, zejm. pak kompozita vzniklá skládáním již existujícího vulgarismu s neutrální lexikální jednotkou (příkladem je díky dokumentu značně popularizovaný *vlezdobruselista*). Přestože dokument usiluje o regulaci zejm. mluvených projevů ve veřejnoprávních radiokomunikačních médiích, zatímco naše práce si všímá především projevů psaných v soukromých tištěných médiích, stal se velmi cenným podkladem při práci na definici vulgarismu pro účely našeho dalšího bádání.

V souvislosti s vnější regulací ze strany státních orgánů hraje v práci médií důležitou roli i autocenzura, tedy způsob, jakým se redakce s potenciálním užitím vulgarismu vypořádá. Základním nástrojem práce s vulgarismem tam, kde státní či interní redakční opatření jeho užití nepřipouští, je jeho úplné vypuštění. Pokud je však například v televizním či rozhlasovém vysílání vulgarismus v publicistickém pořadu, zpravidla pak z úst hosta, již zaznamenan, používají redaktori k jeho odstranění tzv. „vypípání“, které konečnému příjemci sdělení signalizuje, že došlo k použití nevhodného jazykového prostředku. Z kontextu pak příjemci zpravidla bývá zřejmé, který konkrétní prostředek mluví použil, či alespoň jaký obecný význam se snažil vypípaným prostředkem sdělit. Výsledné sdělení tak

⁴² Text zákona [on-line] dostupné z:

<http://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?page=2&idBiblio=51457&recShow=34&nr=231~2F2001&rpp=15#parCnt> [vid. 24.7.2014]

⁴³ Plné znění dokumentu je ke stažení na stránkách České televize: [online] Dostupné z:

<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/media-it/113208-media-dostala-seznam-zakazanych-vulgarismu/> [vid. 24.7.2014]

z pragmatického hlediska pro příjemce ztrácí jen velmi málo ze své původní hodnoty, aniž by se redakce vystavila nebezpečí případné sankce či negativní reakce ze strany příjemce. Grafických ekvivalentů pro vypínání v psané publicistice existuje několik druhů, podrobněji si jich budeme všimnout v empirické části naší práce. A konečně poslední strategií práce s vulgarismem z hlediska autocenzury je postup, který lze nazvat nulovou cenzurou a který preferuje plné uvedení kontroverzního jazykového prostředku, jak v podobě mluvené, tak psané.

2.2. Vulgarismy v české a francouzské stylistice

V české lingvistice se nám podařilo dohledat jen málo dokladů toho, že jsou vulgarismy jazykovým prostředkem zasluhujícím samostatnou a systematickou pozornost jazykovědců. Spíše je s ním zacházeno jako s okrajovou kuriozitou, jíž je věnována nanejvýš stručná zmínka formou poznámky v rámci rozboru větších stylistických témat, jako je expresivita⁴⁴ či vymezení substandardních útvarů národního jazyka (dialekt, sociolekt, argot, apod.)⁴⁵. V pracích zabývajících se stylem publicistických textů pak najdeme zmínky o tom, zda je vhodné, aby se vulgarismy v těchto projevech vyskytovaly, či nikoli, které zpravidla bez podrobnějšího zkoumání vynášejí normativní závěry o nevhodnosti těchto prostředků, přesto ale připouštějí, že vulgarismy se v těchto textech, ať už mluvených či psaných, v praxi vyskytují⁴⁶. Jasnou definici toho, co se za vulgarismus již považuje, a co ještě nikoli, však v českých příručkách postrádáme. Více světla do tohoto problému proto pomáhají vnést jazykové příručky francouzské, které alespoň na poli populárně-naučném věnují tomuto tématu dvě samostatné publikace s rozdílným přístupem k vymezení pojmu „gros mot“. Za pomoci jejich definice a klasifikace a s podporou inventarizujících a lexikografických publikací českojazyčných⁴⁷ i francouzskojazyčných⁴⁸ se pokusíme najít vlastní, pro náš účel vyhovující vymezení vulgarismu, jeho další dělení, ale také zařazení do repertoáru stylistických prostředků užívaných v publicistickém stylu. V tomto ohledu je pro nás poměrně stěžejní pochopení vývoje současného přemýšlení o spisovnosti a jejích proměnách, a to jak v jazykové sféře frankofonní, tak ale především českém národním jazyce, jehož forma standardní se tradičně od substandardní vymezuje jen velmi obtížně. Vzhledem ke komplikacím, které do této problematiky přináší liberalizace médií spojená

⁴⁴ Čechová, 2008

⁴⁵ Slovník nespisovné češtiny, Spisovnost a nespisovnost dnes, atd.

⁴⁶ Viz výše

⁴⁷ Ouředník, 2005, Slovník nespisovné češtiny, 2009

⁴⁸ Goudaillier, 2001, Guilleron, 2012

s jejich digitalizací, jak vysvětlujeme v předchozí kapitole, je pak jasné vymezení útvarů národního jazyka v češtině o to složitější. Vzhledem k plynulejšímu a ukotvenějšímu vývoji francouzského národního jazyka ve srovnání s češtinou by bylo možno u francouzštiny předpokládat i jednoznačnější tradiční dělení jazykového kontinua. Toto tradiční dělení je ale na druhé straně znepřehledněno nejnovějším jazykovým vývojem daným nejen vzájemným přiblížením jednotlivých vrstev daným stíráním hranic v publikaci digitálních textů, ale také složitějším strukturováním francouzské společnosti, které se odráží v rozmanitějším členění dialektů, sociolektů i argotů.

2.2.1. Postavení vulgarismů v rámci jazykového systému

2.2.1.1. *Jazykové prostředky standardní a substandardní v češtině*

Rozvrstvením českého národního jazyka se v souvislosti se stylem zabývají čeští jazykovědci podrobněji teprve od počátku 20. století a zejm. od jeho 30. let, kdy se lingvisté Pražského lingvistického kroužku mj. snažili definovat vhodný styl jazykových projevů národa čistě v hranicích jazyka spisovného. Považovalo se za žádoucí, aby se reálný jazykový úzus uživatelů národního jazyka přibližoval ideálu zakotvenému v jazykové kodifikaci a nikoli naopak.⁴⁹ V jazykovém projevu zejména vzdělaného mluvčího tedy podle předpokladů tradiční české jazykovědy logicky nemají místo jakékoli výstřelky z vrstev jazykového substandardu, tím méně vulgarismy. Do rozporu s tímto hodnotícím pojetím rozvrstvení jazyka se dostala v té době již dobře známá práce Ferdinanda de Saussura, připisující jazyku mluvenému nad jazykem psaným. Teprve jazykověda posledních desetiletí začíná vážně zpochybňovat roli kodifikace a její závaznost ve vztahu k uživateli jazyka, čímž ještě komplikuje i tak poměrně složité členění národního jazyka na tzv. útvary a poloútvary⁵⁰.

Jejich členění se mezi českými stylisty mírně liší, např. Josef Bečka dělí národní jazyk na hlavní kategorie jazyka spisovného a lidového, v rámci jazyka spisovného pak vyčleňuje ještě specifický jazyk knižní, zatímco jazyk lidový dělí na obecnou češtinu a nářečí, přičemž v rámci obecného jazyka rozeznává ještě podútvary, které nazývá dialekty – ať už jde o dialekty územní, generační či sociální, dále pak vyčleňuje slang a argot. V rámci Bečkova členění náleží vulgarismy do kategorie sociálního dialektu, který Bečka pojmenovává jako periferní řeč. Mezi jazykem spisovným a lidovým si pak Bečka ještě

⁴⁹ Srov. Nebeská, 1995, str. 92

⁵⁰ Viz. Čechová, 2008, str. 59 a dále

všímá zvláštního útvaru hovorové češtiny, která podle Bečky odpovídá množině prostředků jazyka spisovného po odečtení prostředků knižních⁵¹.

Podobné členění najdeme i v dalších českých stylistikách s tím rozdílem, že jazyk lidový je zaměněn za jazyk nespisovný. Problematika přechodného útvaru mezi spisovným a nespisovným jazykem je taktéž popisována u více autorů. Podrobnější definice jednotlivých útvarů uvádí zejm. Slovník nespisovné češtiny, který si k vysvětlení jemných nuancí dopomáhá doložením konkrétních lexikálních příkladů.⁵² Kolektiv jazykovědců pod vedením Marie Čechové pak ve své stylistice upozorňuje na členění jazyka vertikální oproti horizontálnímu, přičemž první dále nazývá stratifikací a druhé diferenciací, přičemž základní kategorie útvarů zůstávají podobné jako u Bečky, liší se jen jejich uspořádání podle příslušného druhu členění. Spíše než podrobného vymezení jednotlivých útvarů si pak stylistika Marie Čechové všímá hlavně stylistické hodnoty k nim náležících prostředků a upozorňuje na proměnlivost pojmu spisovnost a jeho postupnou relativizaci. Ta pak vyplývá právě z nevyhraněnosti útvaru nazývaného hovorová čeština a z jeho stále postupujícího překrývání s češtinou obecnou, což vede k postupnému pronikání nespisovných prvků zejm. z hovorové češtiny, ale i z dalších substandardních vrstev a útvarů národního jazyka, do obecné a spisovné vrstvy⁵³.

Tak jako se stírají hranice mezi spisovným a nespisovným jazykem díky propustnosti hranice zejména směrem z nižších vrstev jazyka do vyšších, posouvá se i hranice přípustnosti vulgárních lexikálních prostředků, popř. toho, jak jsou vulgarismy vnímány co do síly výrazu. To nás tedy vede ke zpochybnění zařazení vulgarismů pouze do vrstvy „periferní mluvy“ v rámci Bečkova členění, jednak z postupného posouvání vnímání jazykových prostředků z jiných vrstev jazyka, než je vrstva přísně spisovná, dále pak také z důvodu homonymie celé řady vulgarismů s prostředky spisovnými a neutrálními, jak uvidíme níže.

2.2.1.2. Jazykové prostředky standardní a substandardní ve francouzštině

Podobná situace jako v češtině, ať už z hlediska diachronního či synchronního, vládne i v členění jazyka francouzského, s tím rozdílem, že moderní francouzský jazyk má oproti českému delší historii a klade větší důraz na prestiž tzv. „bon usage“, která se datuje už od

⁵¹ Viz. Bečka, 1992, s. 10 a dále

⁵² Slovník nespisovné češtiny, 2009

⁵³ Spisovnost a nespisovnost dnes, 2004, Nebeská, 1995

vzniku Académie française a s ní nastoupivšího jazykového purismu už v sedmnáctém století.⁵⁴ Jak také konkrétně na příkladu francouzštiny poznamenává František Čermák, byla to právě rigidnost jejího kodifikovaného systému, která vedla ke vzniku paralelního mluveného standardu.⁵⁵ Podobně jako v češtině se tak národní jazyk (*langue commune*) dělí na spisovný, vzorový jazyk (*bon usage*), a jazyk nespisovný, substandardní, který Bečka nazývá lidový, u Vinayho a Dalbarneta se pak přímo setkáváme s označením *vulgaire*.⁵⁶ Oba hlavní útvary pak lze ještě dělit, a to buď z hlediska „estetického tónu“ (*tonalité esthétique* – toto členění pak s sebou nutně nese hodnotící kritérium na útvary více estetické a méně estetické), nebo z hlediska funkčního (*spécialisations fonctionnelles*), které pak k oběma hlavním vrstvám přiřazuje obdoby českých funkčních stylů. Z hlediska „tonalité esthétique“ pak do vrstvy „správného“, spisovného jazyka podle Vinayho a Dalbarneta patří jazyk poetický (*langue poétique*), jazyk literární (*langue littéraire*), jazyk psaný (*langue écrite*) a ještě obdoba českého hovorového jazyka (*langue familière*). Do „vulgárního“, lidového jazyka pak jazykovědci zařadili obecnou francouzštinu (*langue populaire*), kterou můžeme vnímat jako obdobu obecné češtiny, a argot, který odpovídá v českém členění sociolektům a ev. i dialektům.⁵⁷

Podrobnější členění než klasická stylistika Vinayho a Dalbarneta nabízí současná publikace Alexe Vannesta⁵⁸, který předkládá propracovaný přehled francouzského národního jazyka i s podrobným popisem rozdílů mezi jednotlivými vrstvami na všech jazykových rovinách. Všímá si také, že na základě různých aspektů se lze dopracovat více různých způsobů členění, všem je však společné hierarchické uspořádání od útvarů vyšších k nižším, přičemž směrem vzhůru vzrůstá prestiž užitých jazykových prostředků a naopak.

⁵⁴ Srov. Čermák, in Spisovnost a nespisovnost dnes, 2004, s. 13

⁵⁵ *ibid*

⁵⁶ Srov. Vinay-Darbarnet, 1966

⁵⁷ Ze srovnání členění jazyků na jednotlivé útvary je patrné, že navzdory kratší historii moderního jazykového vývoje disponuje čeština důslednější reflexí členění. Soudíme, že příčinou může být právě kratší, a tudíž do to dynamičtější, vývoj přemýšlení o jazyce v českojazyčném prostředí, ze kterého vyplývá mírnější závaznost a nezpochybnitelnost „prestižních“ jazykových vrstev.

⁵⁸ Vanneste, 2005

guindé	registre haut	langue élaborée	bon usage	langue académique ou cultivée	cultivé ¹
soutenu					NORME ²
courant	registre moyen	langue standard			courant ³
familier		langue spontanée			langue vernaculaire
populaire	registre bas				
vulgaire					vulgaire ⁴

1. Ou soigné, choisi, soutenu, tenu.

2. Ou degré zéro, registre zéro.

3. Ou usuel, commun.

4. Et/ou argotique.

Obrázek 1⁵⁹

Členění vertikální, tj. podle regionálních variant francouzštiny, ale i generační specifika, jako je ve francouzštině zejména *verlan*, pak autor kategorizuje a popisuje zvlášť.

Základní kategorie, kterých si pak autor podrobněji všímá a definuje jejich rozdíly na rovině fonetické, morfosyntaktické, sémantické a lexikální, jsou uvedeny ve sloupci vlevo. Tyto jednotlivé vrstvy jazyka pak Vanneste nazývá normami, které se vztahují ke konkrétní jazykové mikrosituaci. Ostatní kategorie uspořádané v diagramu pak představují další možné a běžně používané klasifikace jazyka ve vztahu k základním vrstvám představeným autorem.

Podobně jako v češtině, i ve francouzštině se náš zájem logicky zaměří zejména na vrstvy tzv. „nižší“, tzn. na *langue familière* a *langue populaire*, a zejména pak na všechny prostředky spadající do kategorií *langue vulgaire*. Na členění těchto útvarů se proto podíváme blíže, zejména pak s důrazem na rozdíly mezi francouzštinou a češtinou z hlediska jejich další vnitřní diferenciaci.

Encyklopedie sociolingvistiky francouzského kolektivu autorů pod vedením Marie-Louise Moreauové nabízí pod heslem „*approche variationniste*“⁶⁰ následující možnosti členění

⁵⁹ Převzato z Vanneste, 2005, s. 90

jazykového kontinua: prvním z nich je přístup diachronní, který si všímá variantnosti na časové ose, tj. na ose archaičnost – modernost. Dalším aspektem je členění diatopické, v rámci něhož sociolingvistika zkoumá dialekty, ve francouzském prostředí pak můžeme dále hovořit o *patois*, regiolektech, topolektech či geolektech. Dalším možné členění pak nabízí hledisko diastratické, které podle referenční publikace vymezuje varianty podle příslušnosti uživatelů jazyka k sociálním třídám, variantními útvary jsou v tomto případě sociolekty, přičemž až poslední členění, nazvané „diaphasique“⁶¹, neboli v češtině stylistické či situační⁶², které dělí jazykové kontinuum na již zmíněné útvary spisovné či nespisovné. Z hlediska členění na sociolekty si všímáme také specifických kategorií, jako jsou slang a argot či věkové styly. Slang je ve francouzské, podobně jako v české stylistice považován za mluvu specifickou pro určité prostředí či skupinu osob, které spojuje společný zájem, a je svým vymezením blízký profesním mluvám či žargonu. Za argot se považuje mluva podsvětí, zločinců, či jiných specifických uzavřených skupin stojících mimo většinovou společnost. Z toho plyne určitá míra kryptičnosti jazykových prostředků považovaných za argotické, která je tomuto sekluzivnímu prostředí vlastní a která posiluje jeho nepřístupnost pro osoby, tj. jazykové uživatele zvenčí⁶³. Pokud se některý jazykový prostředek specifický pro argot rozšíří mezi další jazykové uživatele, přesune se z hlediska sociolektu ve francouzské lexikologii z vrstvy argotu do vrstvy nazývané *populaire*⁶⁴. Prostředky náležící zejména do těchto dvou kategorií, tj. ve francouzštině *argot* a vrstva *langage populaire*, v češtině pak argot a slova obhroublá, zhrubělá, jsou vrstvy jazykového kontinua, na základě kterých se odvíjí sociolingvistická kategorie *grossièreté*, jejíž definici ve své práci rozvíjí Pierre Guiraud.⁶⁵ Podle tohoto autora je to, co definuje slovo jako *gros* či *grossier*, tedy jako vulgarismus, nejen jeho objektivní stylistická hodnota, spočívající z velké části v jeho referentu (který je z velké části buď obscénní, tedy související

⁶⁰ Viz. Moreau, 1998, s. 284

⁶¹ „Diaphasique – lorsqu’on observe une différenciation des usages selon les situations de discours; ainsi la production langagière est elle influencée par le caractère plus ou moins formel du contexte d’énonciation et se coule-t-elle en des registres ou des styles différents.“ viz. tamtéž

⁶² Srov. Françoise Gadet, *Niveaux de langue et variation intrinsèque*, dans Paul Bensimon (éd.), *Niveaux de langue et registres de la traduction*, vol. 2, 1996, str. 17: „Les grammairiens et les linguistes ont bien reconnu l’existence de la variation et son investissement dans différents ordres extra-linguistiques : diatopique (selon la région), diastratique (selon la dimension sociale ou démographique) et **diaphasique** (stylistique ou situationnel) ; et distinction entre oral et écrit — la variation étant plus ample à l’oral.“

⁶³ Srov. Např. Bečka, **str.**, Slovník nespisovné češtiny, **str.**

⁶⁴ Le Petit Robert, předmluva a přehled použitých zkratk

⁶⁵ Guiraud, str. 9 a dále.

s pohlavím či pohlavním stykem, nebo skatologický, tj. související s vyměšováním), zpravidla kombinovaném se silným expresivním příznakem, ale i postoj distingovaného mluvčího k mluvčímu sociolektu, jako je zejm. *argot* či *langage populaire*.

V podobném duchu je možno z pozice jisté morální nadřazenosti nahlížet jako hrubé či vulgární i mnohé jazykové prostředky vybraných útvarů jazykového kontinua vzniklých na základě dělení tzv. věkových stylů, zejm. pak prostředky náležící do jazyka mládeže. Ve francouzské jazykové oblasti zahrnuje jazyk mládeže specifický sociolingvistický útvar *verlan*, který je založený na specifickém slovotvorném postupu, který, podobně jako onomastické postupy argotu, má za cíl ztížit přístup ke komunikaci dané sociální skupiny ostatním uživatelům jazyka. Tímto slovotvorným postupem je převrácení pořadí slabik existujících lexikálních jednotek, tj. jakési převrácení slov naruby (tedy *à l'envers* – odtud pak pojmenování *verlan*⁶⁶). Tento specifický morfologický postup tvorby nových slov je pak často aplikován i na lexikální prostředky považované za vulgarismy, a je tedy produktivním postupem vzniku vulgarismů nových, resp. neologizovaných.

Tato mluva mládeže zahrnující *verlan* jakožto sociolekt specifický pro francouzské prostředí je pak součástí širšího sociolektu, rovněž typického pro francouzskou jazykovou oblast, a to *langue de la cité*, v širším pojetí tedy městskou mluvu, ve francouzském kontextu se ale tímto pojmem rozumí spíše jazyk předměstí velkých měst. Jazyk mládeže se tu mísí se specifickou mluvou přistěhovalců zejm. z arabských zemí obsahující celou řadu převzatých slov z původních jazyků mluvčích, a s mluvou nižších společenských tříd, tj. s prostředky již zmiňovaného *argotu* a *langue populaire*. Podle již zmiňovaného pojetí *grossièreté*, hrubosti, u Guirauda je tedy i *langue de la cité* bohatým zdrojem hrubých, potažmo vulgárních prostředků, a to zejména z perspektivy těch mluvčích, kteří nejsou jejími primárními uživateli.

2.2.2. Kryptičnost jazyka a tabu v publicistickém stylu

Se zcela osobitým členěním francouzského jazykového kontinua se pak setkáváme Roberta Beauvaise, který si z hlediska výše zmíněných klasifikací všímá zejména francouzských sociolektů s výraznými prvky zejména na rovině lexikální. Tyto sociolekty Beauvaise nazývá „*kiskoses*“. „Kiskose“ definuje v první kapitole své práce poněkud vágně jako:

„cette mosaïque de patois, d'argots, de parlers marginaux, de détournements dus en initial, d'ceptions particulières, de néologismes et d'images nouvelles qui font que la plupart de nos

⁶⁶ Předmluva k *Le Petit Robert*, ed. 2007,

conversations se déroulent comme un échange de messages codés réservés à un nombre limité d'initiés, liés par ces solidarités qu'engendrent les passions communes, les appartenances, le milieu social, les métiers, le sexe, les générations, la nationalité, les états dans l'État, les francs-maçonneries diverses, bref tout ce qui permet aux gens de se serrer les coudes pour essayer de tromper l'isolement qui les menace au sein d'une société centralisée, indifférente ou hostile, et de plus en plus fonctionnelle.⁶⁷

V samostatných kapitolách pak Beauvais popisuje jazyková, zejména však lexikální a morfologická, specifika úzce vymezených sociologických skupin mluvčích, jako jsou například chovatelé psů či řidiči motorek. Z hlediska naší práce jsou nejzajímavější kapitoly popisující „kiskose“ politický a mediální.

Politický „kiskose“ se tu na fiktivním textu a jeho překladu ukazuje jako sociolekt značně kryptický, užívající hojně metonymie a významové zkratky. Dále autor na fiktivních textech ukazuje dva typy politických mluvčích, z nichž první používá lexikum poplatné stranické ideologii, které kvůli své schematicnosti přerůstá v řetězení klišé a floskulí, druhý pak používá jazyk značně expresivní, jehož cílem je dehonestovat politického protivníka. Na ilustrančních příkladech, které autor předkládá, je tedy patrné, že zejména druhá kategorie politických mluvčích je náchylná k užívání stylisticky velice výrazných prostředků, z nichž některé spadají do kategorií urážek či vulgarismů.

Mediální kiskose pak autor definuje za pomoci rozsáhlého fiktivního překladového slovníku, ve kterém demonstruje, do jaké míry je jazyk médií opřen o rozsáhlý arsenál klišé. Autor si také všímá specifických obrazných vyjádření v mediálních textech, přičemž motivem užití jak dříve zmíněných klišé, tak i obrazných vyjádření, která se mohou vlivem jazykového vývoje později sama zařadit do kategorie klišé, je snaha co nejvíce dodat na významu prostým skutečností či přímo skutečnost doupravit, případně zakrýt. Motivačním faktorem pro zachování určité míry kódované řeči je také strach⁶⁸ z nežádoucích společenských konotací. Tento postřeh nás dovádí ke konstatování, že v mediálním diskurzu vždy existují určitá tabu, jejichž předmět se může proměňovat v čase a o nichž je třeba se v médiích vyjadřovat se značnou opatrností a za pomoci různých disimulačních a zmírňujících prostředků, jako jsou právě postupně se lexikalizující metafory či eufemizující opisná klišé. Právě existence tabu a vytváření témat či alespoň vedlejších konotací, o kterých je třeba vyjadřovat se do značné míry nepřímě, nás přivádí k jazykové patřičnosti v publicistickém stylu, jejíž existence a následné porušení, ať už pramenící z pisatelova záměru či neznalosti současných tabu, ústí v silný komunikační efekt

⁶⁷ Beauvais, Robert: *Le français kiskose*, str. 2

⁶⁸ Srov. Tamtéž, str. 197

na příjemce sdělení blízký užití vulgarismu. V našem vlastním výzkumu primárního jazykového materiálu se proto zaměříme i na tato tabuizovaná témata.

Pro náš záměr je významná i kategorie nazvaná „*kiskose néocélinien*“. Na rozsáhlých fiktivních překladech literárních děl do tohoto „*kiskose*“ autor ukazuje jako útvar záměrně až samoúčelně porušující standardy francouzského psaného jazyka a uchylující se k hojnému přiblížení literárního jazyka k projevu mluvenému, a to na všech jazykových rovinách. Autor také kritizuje soudobé spisovatele, o kterých hovoří jako o „populistech“, za prvoplánové nadužívání vulgarismů a slangových výrazů⁶⁹. K autorově pojetí jazykového kontinua a významu jeho jednotlivých *kiskoses* se vrátíme u vymezení vulgarismů jakožto jazykových prostředků popisujících různé typy tabuizovaných skutečností.⁷⁰

2.2.3. Stylistická hodnota vulgarismu jako jazykového prostředku

Vulgarismy jakožto stylistovné jazykové prostředky považujeme bezesporu za prostředky příznakové, konkrétně pak za prostředky s příznakem expresivním. Slovní zásobu vymezenou příznakem expresivity pak definujeme jako souhrn jazykových prostředků, které kromě pojmového významu obsahují „i pragmatickou významovou složku vyjadřující citový a volní vztah mluvčího k sdělované skutečnosti“⁷¹). Vulgarismy, vulgární a vulgarizující jazykové prostředky v této optice jednoznačně považujeme za prostředky příznakové, které mají za cíl téměř vždy vyvolat více či méně silnou citovou odezvu u adresáta projevu, nebo alespoň, jak uvádí Čechová ve svém výkladu o příznakových prostředcích, upoutat jeho pozornost a zároveň splnit určitý komunikační záměr původce sdělení.⁷² Komunikační efekt na příjemce sdělení tudíž také úzce souvisí s jeho expektací, tzn. s tím, jaký styl a jaké stylistické prostředky od autora očekává.⁷³ Vulgarismy obecně nepovažujeme za jazykové prostředky, které by byly vlastní stylu zejména psaných publicistických komunikátů, jak ale ukazují výsledky naší rešerše v oblasti vývoje stylu publicistických textů, vzhledem k dynamicky se proměňujícím hranicím toho, co je a co není v publicistickém stylu možné či přípustné nejsou jazykové prostředky tohoto typu už několik let až desetiletí považovány za nežádoucí⁷⁴. V každém případě se ale jedná o

⁶⁹ Beauvais, 1975, s.

⁷⁰ Viz níže

⁷¹ Karlík, Nekula, 1995, s. 95

⁷² Srov. Čechová, str. 35

⁷³ ibid

⁷⁴ Daneš, F., 1997, s. 14

prostředky, které coby nositelé silného stylistického příznaku, mají zpravidla za cíl „vzbudit překvapení, estetický účinek, příjemné rozptýlení, humornou náladu (...).“⁷⁵ Jejich nepřiměřené použití v nevhodném kontextu, kde je výskyt takových prostředků zcela v rozporu s očekáváním (expektací) čtenáře publicistického textu, však může mít za následek naopak velmi negativní reakci příjemce sdělení. Jaké okolnosti jsou pro užití vulgarismů či prostředků, které v rámci této práce vymezujeme jako prostředky vulgarizující či nesoucí vulgarizující stylistický příznak, obvyklé, a tudíž je možno je považovat za čtenářsky přípustné, se pokusíme vysledovat v druhé části práce, která se zabývá studiem autentického jazykového materiálu.

Pokud jde o expresivní příznak, který vulgarismy nesou, rozlišujeme společně s Marií Čechovou několik druhů tohoto příznaku v souvislosti s pojmovou a pragmatickou složkou lexému (tj. denotace a konotace)⁷⁶

Za základní kategorii považujeme vulgarismy s **expresivním příznakem inherentním**, tj. autosémantické vulgarismy, kde je expresivní příznak již součástí významové složky pojmové, a které de facto v žádném kontextu nemohou o tento svůj expresivní příznak přijít. Jedná se o většinu autosémantických prostředků inventarizovaných v následující podkapitole podle lexikálních polí v hlavních velkých kategoriích obscenity (tj. vztahující se k sexu) a skatologie⁷⁷ (tj. vztahující se k vyměšování).

Druhou kategorií jsou pak vulgarismy s **expresivním příznakem adherentním**, tzn. prostředky, které se stávají vulgarismy až na základě svého kontextového zapojení v konkrétním textu. Do této kategorie řadíme velké množství prostředků užívaných zejména jako nadávky či urážky či vulgarismy z animálního lexikálního pole. Blíže se těmto prostředkům budeme věnovat v kapitole klasifikující vulgarismy podle jejich pragmatické funkce.

K těmto dvěma kategoriím převzatým od Marie Čechové⁷⁸ pro účely našeho výzkumu připojujeme ještě jazykové prostředky s implicitním expresivním příznakem a prostředky s expresivním příznakem potenciálním. Za vulgarismy nesoucí **implicitní expresivní příznak** považujeme taková vyjádření, která využívají různé strategie k disimulaci vulgarismu, který autor textu z různých důvodů nechce použít explicitně, jeho

⁷⁵ ibid

⁷⁶ Srov. Čechová, 2008, s. 169

⁷⁷ Viz. Guiraud, 1976, s. 11 a dále

⁷⁸ Srov. Čechová, 2008, s. 169

komunikačním cílem však je, aby příjemce textu pochopil, jaký konkrétní prostředek má na daném místě v textu autor na mysli, přestože ho přímo neuvádí. Strategiemi, které umožňují, aby byl vulgarismus v textu přítomen pouze implicitně, tzn. aby byl v textu přítomen, aniž by byl explicitně uveden, může být např. aluze, použití eufemismu či apoziopese.

Poslední kategorií příznakových prostředků, které úzce souvisí s užitím vulgarismů v publicistickém textu, pak definujeme jako prostředky nesoucí **expresivní příznak potenciální**. Jedná se o příznak s nejmenší stylistickou hodnotou a identifikujeme ho především u těch prostředků, které na vulgarismus upozorňují za pomoci metajazykových prostředků bez jakéhokoli naznačování konkrétního významu užitého vulgarismu. Za takové prostředky považujeme např. verba dicendi sloužící k pojmenování aktu užití vulgarismu, kletby či urážky (tzn. slovesa jako *nadávat*, *klít*, *mluvit jako dlaždič*, apod.). Další prostředky, které pro účely práce budeme považovat za prostředky s potenciálním příznakem vulgarizujícím, jsou prostředky náležící do některého z níže uvedených lexikálních polí coby zdrojů vulgarismů, ale které přesto nenesou expresivní příznak inherentní či adherentní, tj. takové prostředky, které popisují neutrálním způsobem tabuizovanou skutečnost (tj. sex, vyměšování, ale také příslušníky nejružnějších menšin, kteří jsou často cílem diskriminace ze strany většiny, a tudíž konvenčními adresáty urážek či nadávek). I tyto prostředky, ačkoli spolu s prostředky s expresivním příznakem potenciálním nevzášejí do textu vulgarismy přímo, jsou úzce spojeny s jejich užitím a jejich výskyt v publicistických textech rovněž vypovídá o tom, jakým způsobem redakce k vulgarismům přistupuje. Proto toto členění rozšířené právě o příznak implicitní a potenciální použijeme pro hodnocení excerpovaného textu co do celkové stylové hodnoty lexému⁷⁹.

Výsledná stylová hodnota lexému považovaného, byť i jen implicitně či potenciálně, za vulgarismus je pak součtem všech příznaků daného výrazového prostředku⁸⁰: Je-li tedy jazykovým (lexikálním) prostředkem neutrálním takový lexém, který je „spisovný, frekventovaný, stylově a dobově nezabarvený a neexpresivní“⁸¹, bude jeho výsledná stylová hodnota velice odlišná od lexémů, které řadíme do kategorie vulgarismů. Toto hodnocení může být založeno nikoli na inherentních vlastnostech a příznacích izolované lexikální

⁷⁹ Čechová, 2008, str. 173

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ Čechová, 2008, str. 170

jednotky, ale že stylistickou hodnotu výrazu můžeme odvozovat i od způsobu použití a zapojení lexému v kontextu či v konkrétních kolokacích.⁸²

2.2.4. Klasifikace vulgarismů podle lexikálního pole

U Beauvaise si všímáme jeho poznámky o sociolektech, které vznikají z potřeby „oddramatizovat“ („dédramatiser“⁸³) obzvláště tragická či závažná témata, čímž vzniká velký prostor pro jazykovou tvořivost, zejména v substandardních jazykových vrstvách. Jako příklad uvádí Beauvais mluvu pracovníků pohřební služby. Jak uvidíme níže při členění lexikálních polí běžných vulgarismů, je to právě tato exorcisační funkce (*fonction exorcisante*⁸⁴) při oddramatizování závažných či metafyzických témat, která je motivací užití vulgarismů z několika sémantických kategorií. Potřebu zlehčit tíživé životní skutečnosti, ať už jde o sociální nerovnost, existenci či neexistenci božstva a jeho determinační působení na život člověka, zrození a smrt, zcela zásadním způsobem rozvádí Michail Bachtin ve svém díle *Francois Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*ve dva stěžejní koncepty: groteskní lidské tělo⁸⁵ a středověkou smíchovou kulturu.⁸⁶ Korelace hlavních témat středověké smíchové a karnevalové kultury, které jsme již zmínili (vztah člověka k Bohu a církvi, jeho postavení v hierarchizované společnosti, jeho postoj k životu, ke zrození a ke smrti), tj. témata zpracovávající duchovní a sociální přesah (transcendenci) člověka, s tradičně definovanými sémantickými okruhy vulgarismů po připojení tématu groteskního těla, kde se hyperbolizuje vše, co nějakým způsobem zprostředkovává přesah (transcendenci) člověka na rovině materiální (příjem potravy, vylučování, reprodukce) ukazuje, že stěžejní objekty desakralizace, vulgarizace, či slovy R. Beauvaise, oddramatizování, se zásadně nemění od středověku po dnešek, a že podstatnou roli v jejich zpracování vždy hraje humor. Kromě funkce oddramatizování tedy vulgarismy v diskurzu nesou související, ne však neodlučitelnou funkci humoru či útočného zesměšnění (viz níže).

V souladu s propojením konceptů smíchové kultury a groteskního těla M. Bachtina je také dělení vulgarismů u Catherine Rouayrencové⁸⁷, které použijeme pro rozdělení vulgarismů podle lexikálního pole. Výsledkem jsou tři obecná lexikální pole - božstvo a démoni, sex a defekace – do nichž lze zařadit drtivou většinu vulgarismů v českém i ve francouzském

⁸² Srov. Čechová, 2008, str. 173

⁸³ Beauvais, 1975, s. 7

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Bachtin, 1975, s. 238 a dále

⁸⁶ Bachtin, 1975, s. 220 a dále

⁸⁷ Rouayrenc, 1996

jazykovém prostředí. Tato tři základní pole je pak možno dělit do dílčích podkategorií⁸⁸. Na základě našeho studia vulgarismů na základě jejich pragmatické funkce⁸⁹ jsme pak došli k potřebě připojit k těmto třem hlavním kategoriím u Rouayrencové ještě další dvě významná lexikální pole, a to lexikální pole indispozice, ať už se jedná o indispozici mentální, vztahující se k patologickým stavům definovaným obory psychologie či psychiatrie, či fyzickou a lexikální pole animálních pojmenování.

2.2.5.1. Božstvo a démoni (*le dieu et le diable*⁹⁰)

Jazykové prostředky náležící do této první skupiny vytváří zvláštní podkategorii vulgarismů, ve francouzštině nazývanou „*jurements*“, v češtině kletby či rouhání. Tyto prostředky se vztahují k Bohu, který je v křesťanském pojetí jediným a nepojmenovatelným božstvem a vyslovování jeho jména je tudíž považováno za závažné provinění, nebo k ďáblu, který je jeho protiváhou a jeho vzývání je tak srovnatelným přečinem proti dobrým mravům, který si drží jistou míru závažnosti i v současné sekularizované společnosti. Vedle klasických prostředků obsahujících jména Boha, Ježíše či dalších božských či svatých osob (Marie, Josef, apod.) a jejich kombinací (včetně kombinací s vulgarismy zcela profánními: *putain de Dieu, bordel de Dieu*⁹¹), kde se síla výrazu značně násobí, upozorňuje autorka také na oslabující aluzivní paronyma, která vznikla za účelem poskytnout uživateli jazyka odpovídající expresivní prostředek vyhovující daným kontextům, avšak oslabující konotace, které takový prostředek z morálního hlediska stigmatizují jakožto rouhání (*parbleu, morbleu*, apod., v češtině například spojení *ježkovy oči*). Tyto prostředky mají ve francouzštině různorodé regionální varianty, jsou však obecně považovány za zastaralé až archaické.⁹² V češtině se, podobně jako ve francouzštině, používají prostředky spojené s pojmenováním všeho božského či ďábelského zejména jako kletby (*Ježíši, Ježíšmaria*, ve velkém množství se objevují také převzaté jinojazyčné varianty: *hergot, sakra, krucifix*, popř. jejich eufemizované oslabené varianty: *krucipísek, heršvec*, apod.) ve značně sekularizované společnosti je však jejich expresivita jakožto slov pojmenovávajících tabuizovanou skutečnost značně oslabena. Domníváme se, že toto oslabení je ve srovnání se

⁸⁸ Základní dělení včetně většiny francouzských příkladů přejímáme pouze s drobnými úpravami a doplněními z dalších zdrojů od Rouayrencové, inventář českých vulgarismů podobně přebíráme z Ouředníkova Šmírbuchu, kde na jím nabízený dále neanalyzovaný inventář jazykových prostředků aplikujeme převážně dělení předkládané Rouayrencovou.

⁸⁹ Viz níže

⁹⁰ Srov. Rouayrenc, 1996, s. 9 a dále

⁹¹ Srov. Rouayrenc, 1996, s. 11

⁹² Srov. Tamtéž, str. 10

situací ve francouzštině významnější, a proto je zařazení těchto prostředků mezi vulgarismy přinejmenším z pohledu češtiny problematické. Tento náš subjektivní názor se pokusíme ověřit níže v rámci empirického výzkumu.

2.2.5.2. Sex

Tato kategorie odpovídá jedné ze stěžejních oblastí groteskního těla⁹³, kudy člověk transcendentuje svou tělesnost, a jako taková tato kategorie čítá rozsáhlé množství jazykových prostředků o různé síle výrazu, které je třeba rozdělit do dílčích kategorií.

a) Ženské pohlavní orgány.

První z nich jsou jazykové prostředky vztahující se k *ženským pohlavním orgánům*. Catherine Rouayrencová poznamenává, že ve francouzštině vytvářejí tyto lexémy inventář o podstatně větším množství členů, než kategorie prostředků popisujících mužský pohlavní orgán, přesto však v jazyce představují větší tabu, což dokládá buďto úplnou absencí ve velkých francouzských výkladových slovnících, nebo alespoň jejich přísnější klasifikací z hlediska jazykového příznaku ve srovnání s odpovídajícími prostředky popisujícími mužské pohlaví. Bohatost tohoto inventáře pak dále souvisí s větší mírou metaforičnosti označení ženských pohlavních orgánů, jejíž potřebu vysvětluje Rouayrencová méně přehlednou anatomií ženského pohlavního ústrojí. Základním vulgarismem vztahujícím se k ženskému přirození zůstává dnes již poměrně banální označení *con*, které etymologicky vychází z latinského „cunnus“. Rouayrencová poznamenává, že v některých slovnících je toto slovo, vzhledem k jeho značnému rozšíření v hovorové francouzštině, označováno pouze zmínkou „populaire“⁹⁴, méně již jako „vulg.“. Slovník Petit Robert⁹⁵ používá samostatnou kategorii „vocabulaire erotique“. Označení metaforická můžeme rozdělit do několika skupin. V etymologii těchto označení převládají metafory animální (*chat*, *chatte*, *minou*, *minette*, *chagatte*, *moniche* apod.), z nichž nejpoužívanější tvar *chat* má i svou verlanizovanou formu *teuch(e)*⁹⁶, antonomastické pojmenování *mistrigi*, které vzniklo z častého pojmenování domácích koček⁹⁷ či z argotu převzaté označení kočky *greffier*⁹⁸. Z animálních metafor Rouayrencová zmiňuje ještě označení *moule*. Rouayrencová dále

⁹³ Bachtin

⁹⁴ Viz Rouyarenc, str. 20

⁹⁵ Vydání z roku 2006

⁹⁶ Tamtéž, str. 21

⁹⁷ Srov. Rouyarenc, str. 21

⁹⁸ Podobně i odvozené feminimum *greffière*

upozorňuje na rozmanitou kategorii metaforických označení vegetálních⁹⁹ (*figue, abricot, bégonia, nénuphar* či *haricot* ve významu klitoris) a dalšími, všímajícími si tvaru ženského pohlavního orgánu (*fente, fendasse, craquette, craque, craquouse, cramouille, boutonnière*, apod.)¹⁰⁰. Objevují se i metonymické odkazy na pubické ochlupení – např. *frifri* odvozené za pomoci ve francouzštině běžného slovotvorného postupu zdvojení první slabiky od adjektiva *frisé*. Podobnými slovotvornými postupy, které jsou ve francouzštině vlastní dětské mluvě či kategorii hypokoristik, vznikla deminutiva *foufounette, foufoune, founette* či označení klitorisu *clicli*¹⁰¹. Objevují se také metaforý na základě anatomické, popř. funkční podobnosti s předměty denní potřeby (*boîte à ouvrage, bénitier*). Pro klitoris¹⁰² a pubické ochlupení¹⁰³ se pak používají některá samostatná označení. Obecné označení *boutique* pak může sloužit pro popis pohlavních orgánů v širším slova smyslu, tj. jak ženských, tak mužských.

V češtině najdeme takřka vyčerpávající výčet prostředků vztahujících se k jednotlivým lexikálním polím nejčastěji užívaných vulgarismů v Ouředníkově Šmírbuchu jazyka českého, který prostředky pro ženské i mužské pohlavní orgány sdružuje pod heslem „pohlaví“¹⁰⁴. Ouředník se na rozdíl od Rouyarencové nezabývá analýzou metafor, které stojí za etymologií jednotlivých lexikálních prostředků, jeho práce je však postavena na velmi rozsáhlé excerpci převážně uměleckých děl, ať již původních českých, či překladových, a v přehledu, který nabízí, můžeme konkrétně na příkladu „ženského pohlavního ústrojí“¹⁰⁵ vypořádat členění podle jednotlivých metafor, jejichž obraznost se od výše popsaných kategorií ve francouzštině příliš neliší. Na prvním místě Ouředník uvádí nejčastější obecný vulgární prostředek *piča* spolu se zdvojnásobenou *pička*, následuje bohatá zásoba animálních metafor, z nichž největší skupina obsahuje varianty prostředků s hlavním denotátem „kočka“ (*čiča, mícá, micinka*), objevují se ale i obrazy vztahující se k jiným živočišným zástupcům, např. „*ptákovnice*“, „*medvěd*“, „*veverka*“, „*bobr*“, „*myš*“, „*kachna*“, „*kačenka*“, apod.). Následuje asi nejpočetnější skupina metafor vycházejících z významu „škvíra“ či podobně jako ve francouzštině „průrva, údolí“, z přírodních metafor se objevují ještě významy odkazující ke škebli, mušli či lastuře, poměrně četné jsou také

⁹⁹ Rouyarenc, str. 22

¹⁰⁰ Doklady užití jednotlivých výrazech v umělecké literatuře viz Rouyarenc, str. 22

¹⁰¹ viz. Rouyarenc, str. 21 a 23

¹⁰² Clicli, haricot – viz. výše

¹⁰³ Motte, gazon, cresson, laitue, barbu

¹⁰⁴ Ouředník, str. 231

¹⁰⁵ Ouředník, str. 235

metafory odkazující k předmětům každodenní potřeby (*trouba, popelník, plivátko, ventil, pekáč, pumpa*, aj.). Silnější vulgární příznak však mají prostředky odkazující na některou z funkcí ženských pohlavních orgánů, ať už vylučovací (*chcanda, chcáč, čuripinda*) či reprodukční (*prcna, mrdna, mrdárna, šukatelka*). Další skupinu představují prostředky odvozené od metonymického postupu zaměřujícího pouze na jednu typickou součást ženského pohlavního orgánu, typicky se jedná o pubické ochlupení. Na základě tohoto metonymického postupu se pak objevují prostředky vzniklé další metaforizací, jako jsou *chuchvalec, huňáč, chlupáč, prales, chumáč, chlupatina, kožíšek*, apod.). Poslední skupinu představují prostředky odvozené od dalších obecných vulgarismů z této kategorie, jako jsou *kunda* (o shodném etymologickém základu jako francouzské *con*) či *mindž*, původně romské označení pro ženské pohlavní orgány.¹⁰⁶ Samostatnou podkategorii pak představují označení pro klitoris či poštváček, která je podobně jako označení pro pohlavní orgán jako celek možno dělit na metafory vztahující se k erotické funkci orgánu (*šimrák, lechtáček, brnkadlo, rundidlo*), k funkci vylučovací (*pochcánek*) a na prostředky paronymické, odvozené pomocí jazykové hry od neutrálního či odborného názvu (*klitolízek, krytolízek, pošťák, poštovní doručovatel*).

b) Mužské pohlavní orgány

Mužské pohlavní orgány pravděpodobně díky své přehledné anatomii (oproti ženským pohlavním orgánům¹⁰⁷) vyvolávají v českých i francouzských mluvčích různé představy, které se pak odrážejí v řadě metaforických popisných prostředků. Setkáme se ale i s označeními, která nemají jiný denotát, než právě mužský pohlavní orgán, což lze považovat za znak velkého významu označovaného u těchto jazykových znaků ve zkoumané kultuře. Mezi tyto prostředky o jediném konvenčním denotátu řadí Rouyanrecová tradiční francouzské prostředky jako je *bite* s pravopisnou variantou *bitte* a verlanizovanými variantami *tébi, teube, teubi*. Základ této skupin se odvozuje od starofrancouzského slovesa *abiter* ve významu dotýkat se, od stejného základu bylo ve vývoji francouzského jazyka odvozeno i sloveso *habiter*¹⁰⁸. Další základní lexikální jednotkou o celé sérii variant je pak z arabštiny převzaté označení *zeb* či *zébbi*, mezi jehož odvozené varianty Rouyarencová řadí pojmenování *zibar, zob, zobi* či *zifolet, zigouflet, zozor, zigougnot* či *zizi*, jehož slovtvorba užívající zdvojenou kořenovou slabiku opět

¹⁰⁶ Viz Hugo a kol.: Slovník nespisovné češtiny, heslo „mindž“ (str. 250)

¹⁰⁷ Srov. Rouyarenc, str.

¹⁰⁸ Srov. Rouyarenc, str. 26

odkazuje na dětskou mluvu. Mužský pohlavní úd pak popisují i často odvozená femininní substantiva jako *zigouflette* či *quéquette*, *quiquette*, či *foutoire* odvozené od slovesa *foutre*.

Další skupinu představují pojmenování vzniklá metaforickým přenášením významu od nástrojů denní potřeby, ať už na úrovni obecné (*outil*, *engin*) či specifické (*goupillon*, *balayette*, *darrac*, *défonceuse*, *chibre* či *chivre* z německého *schieber*), z oblasti zbraní pak např. *dard*, *dardillon*, *arbalète*¹⁰⁹, ale i *jacques* odkazující k tvaru hole poutníků ke sv. Jakubu z Compostelly¹¹⁰. Tvarem jsou motivována i další metaforická označení, jako je *queue*, *flûte*, *clarinette*, *andouille*, aj., objevují se i rozvinuté metafory blízké epitetům, vztahující se buď znovu k vnější podobnosti (*jambe du milieu*, *cigare à moustaches*, *jean-nu-tête*, *chauve à col roulé*) či k funkci (*pain au lait*, *robinet d'amour*, *guignol*, *barre à mine*). Jak poznamenává Rouyarencová ve své práci¹¹¹, některá pojmenování se ve francouzštině užívají zpravidla pouze ve vazbách se slovesem *avoir* v konečném významu mít erekci. Patří sem např. spojení *avoir le bâton*, *la gaule*, *le bambou*, *le gourdin*, *la tringle*, *la trique*, *la banane*, *le manche*, *la canne*, *le mandrin*, *la matraque* aj. Podobným způsobem vstupují pojmenování pro mužský pohlavní úd do metaforických spojení popisujících akt felace či masturbace. V prvním případě se často jedná o vazby vzniklé na základě metafory hry na (dechový) hudební nástroj (*se faire souffler dans le flageolet*, *jouer de la carinette baveuse*, apod.), v druhém případě se jedná o metafory vzniklé na základě rozmanitějšího přenášení smyslu, např. *secouer la cartouche*, *étrangler le borgne*, *se tirer sur l'élastique*, apod.

Z prostředků uváděných Ouředníkem v jeho Šmírbuchu řadíme na první místo prostředky odvozené od vyměšovací funkce mužského pohlavního orgánu, které mají mezi ostatními prostředky nejsilnější expresivní příznak a považujeme je tak za nejsilnější vulgarismy v této skupině (*čurák*, *čurn*, *čurec*, apod.). Další skupinou jsou označení vztahující se k funkci sexuální, ať už odvozením od názvů ženského pohlavního ústrojí (*kund'ák*, *kund'as*), či od aktu samotného (*mrdas*, *mrdák*, *jebák*). Podobně jako ve francouzštině následují metaforická označení vzniklá na základě tvaru či vnější podoby mužských orgánů, jako je *pták*, *vocas*, *brko*, *péro*, *žihadlo*, *kyj*, *kláda*, *klacek*, objevují se i metafory vztahující se k lexikálnímu poli nejrozličnějších zbraní či boje obecně (*kulomet*, *bajonet*, *bodlo*, *kopí*, *korouhev*), metafory na základě podobnosti s uzeninami či jinými pochutinami (*jelito*,

¹⁰⁹ Srov. Rouarenc, str. 27-28

¹¹⁰ Srov. tamtéž

¹¹¹ Rouayrenc, str. 30

klobása, jitrnice, banán) či dechovými nástroji (*fagot, fujara, flétna*). Mezi obecná označení s nižší mírou expresivity můžeme zařadit prostředky jako *bimbas, pind'our, pind'a, famfulín*, běžné v dětské mluvě, kam řadíme i metafory jako *šášula, šáša, šášek, kašpárek* (pravděpodobně vzniklé od metafory loutky podobně jako francouzské *guignol*) či antonomasie jako *Mladý pán, Václav, vašek, pepík, franta, frantík*.

K tomuto inventáři se pak v češtině připojují také výrazy přejaté z ostatních slovanských jazyků, zejména pak blízké slovenštiny (*kokot, chuj*). Výrazy převzaté z dalších jazyků, zejm. angličtiny, v tuto chvíli pomíjíme, své místo nicméně bezesporu mají v češtině stejně jako ve francouzštině.

Samostatnou podkategorií spadající do prostředků popisujících mužské pohlavní ústrojí pak jsou prostředky označující varlata. Ty představují poměrně početnou skupinu lexikálních prostředků jak v češtině, tak ve francouzštině. Vzhledem k charakteru označovaného se ve většině případů jedná o prostředky pomnožné. Základním francouzským označením je nesporný vulgarismus *couilles* z latinského *coleus* téhož významu. Je možno se setkat také s označením langedockého původu *rouston* či z arabštiny převzatým *claouis*. Za užití generalizace pak pro varlata vznikla označení *chose* nebo *la paire*. I v tomto případě je možné inventarizovat celou řadu označení metaforických, jako je *orphelines*, objevují se opět metafory vegetální, jako jsou *prunes figues, grelots, noisettes, noix vomiques, olives*, apod. V češtině je pak základním označením běžné *koule* či *kulky*, často se také objevuje metaforické *vejce*, samostatné označení *pytel* či *pytlík* se používá pro šourek.

c) Pohlavní akt

Pohlavní akt definuje lexikální pole, které obsahuje celou řadu prostředků klasifikovaných u Rouyarencové jako vulgarismy. Z hlediska morfosyntaktického člení Rouyarencová tyto prostředky do dalších tří velkých kategorií, a to na substantiva, slovesa a slovesné vazby. Jelikož se jedná o akt, činnost, či aktivní děj, jsou slovesa tento děj popisující uváděna u Rouayrencové na prvním místě a jsou také nejpočetnější lexikální skupinou ze všech tří jmenovaných. Rouayrencová si v kategorii sloves všímá ještě dělení na skupinu verb intransitivních (ve významu „faire amour“¹¹²) a tranzitivních (ve významu „posséder sexuellement“¹¹³) Nejzákladnějším slovesem spadajícím do kategorie vulgarismů popisujících pohlavní akt je obecné a ve francouzštině navíc značně polysémní *foutre*,

¹¹² Rouayrenc, str. 32

¹¹³ Ibid.

tranzitivní verbum odvozené od slovesa *futuere* z vulgární, tj. lidové latiny, ve významu „mít pohlavní styk se ženou“¹¹⁴. Mezi další hojně rozšířené prostředky z kategorie sloves řadí Rouarencová sloveso *niquer* severoafrického původu, dále tranzitivní *calcer* odvozené ze španělského *calzar* (obouvat). Další slovesa jsou už odvozená od jiných slovních druhů označujících buď skutečnosti z jiných podkategorií lexikálního pole „sex“ (méně častá či vzácná slovesa *biter*, *chibrer*, *verger*, *guiser*, či naopak rozšířená *enculer*, *englander*, *emmancher*, *empaffer*, *enviander*, *entuber*, aj. odvozená od různých prostředků označujících penis či jiný pohlavní orgán), či od prostředků z jiných lexikálních polí označujících různé každodenní skutečnosti¹¹⁵ (*fourailler*, *égoïner*, *godiller*, apod.¹¹⁶). Rouayrencová si také všímá sému násilí konaného na sexuálním partnerovi, popř. sému konfliktu či kolize, který v sobě nese řada dalších sloves, která za pomoci metafory označují pohlavní styk¹¹⁷: *se cogner*, *se taper*, *embrocher*, *enfiler*, *tringler*, *défoncer*, *fouiller*, *poinçonner*, *se faire quelqu'un*, *se troncher*, *trancher*, *sabrer*, *tirer*, *pointer*, *torpiller*, *artiller*, *flinguer*, *faire un carton*), objevuje se i metaforika kulečnickové hry: *queuter*, *caramboler*. Další početně silnou podkategorií je skupina sloves odkazujících na základě přenášení smyslu k podobnosti s čištěním, leštěním či kartáčováním: *ramoner*, *brosser*, *épousseter*, *limer*, *râper*. Slovesa *baiser*, *grimper* či *enjamber* pak získaly význam sexuálního aktu na základě metonymie. Samostatnou kategorií pak tvoří slovesa popisující převážně či výhradně homosexuální pohlavní styk (*miser*, *pointer*, *aléser*¹¹⁸) či slovesa popisující akt masturbace (*se branler*, *se branlotter*, *se pogner*, *s'astiquer*, *se griffer*, *se limer*, *se palucher*, *se toucer*, *se tripoter*, *se fréquenter*, *se pignoler*¹¹⁹, apod.)

Další početnou morfosyntaktickou kategorií prostředků popisujících pohlavní styk jsou slovesné kolokace či větná idiomatická vyjádření, z nichž celá řada se opět opírá o metaforu násilí: *filer le coup de guisot*, *filer un coup de baguette à quelqu'un*, či opět na přirovnání aktu k čištění či vymetání (*ramoner la cheminée d'une femme*) či vzniklých na obdobných metaforách penetrace (*mettre le poisson dans le bocal*, *mettre une brioche au chaud*, *trempr*

¹¹⁴ Srov. Heslo *futuo* v anglické verzi Wikislovníku: <http://en.wiktionary.org/wiki/futuo>, podobně u Rouayrencové, str. 32

¹¹⁵ Jak je uvedeno výše,

¹¹⁶ Viz Rouayrenc, str. 33. Jak autorka poznamenává, tyto prostředky mají často kořeny ve standardní jazykové vrstvě francouzštiny – srov. výše s kategorií označení předmětů denní potřeby se sexuální konotací, která je následně řadí do příslušné kategorie vulgarismů

¹¹⁷ Často se opět jedná o obrazná pojmenování odkazující na podobnost pohlavního styku s užitím střelné či jiné zbraně, podobně jako u popisu pohlavních orgánů, zejm. pak mužských. Srov. Rouayrenc, str. 34-35

¹¹⁸ Rouayrenc, str. 37

¹¹⁹ Rouarenc, str. 38

*son biscuit, jouer au bilboquet*¹²⁰, apod.) Další konstrukce vznikají na základě dvojí metafory, za pomoci znázornění jak aktu penetrace, tak zapojení mužského pohlavního orgánu: *dérouiller son panais, tremper son pannais, tremper son petit frère*, či podobně antonomastické *mener Prosper au cirque, emmener Popaule au cirque*. Další konstrukce nahrazují označení penisu či vaginy deiktickým zájmenem: *l'introduire à, le mettre ou la mettre à quelqu'un, la mettre au chaud, en glisser une paire*¹²¹. Významnou skupinu tvoří taktéž konstrukce utvořené na základě slovesa *aller*: (*aller au cul, aller à la cacasse, aller se faire foutre*) či *tirer* (*tirer sa crampette, tirer son coup*). Rouayrencová také upozorňuje, že většina sloves či slovesných konstrukcí popisuje pohlavní styk převážně z pohledu muže (srov. také starší prostředky: *passer sur le ventre d'une femme, s'envoyer en l'ir, faire une politesse à une femme*¹²², aj.) Mezi neutrální slovesa se řadí *s'envoyer, se farcir, se faire*. Autorka také upozorňuje, že zatímco *baiser* coby sloveso intransitivní může být použito s podmětem jak v ženském, tak v mužském rodě, coby tranzitivní nemůže být vázáno na mužský objekt. Slovesa pojící se obvykle s ženským subjektem pak zpravidla vyjadřují pasivní roli: *se faire mettre, se faire ramoner*, apod. Slovesa počítající striktně s ženskou a zároveň aktivní perspektivou jsou poměrně řídká,¹²³ podobně jako obraty referující o obou partnerech¹²⁴.

Poslední morfosyntaktickou kategorií prostředků popisujících pohlavní styk pak jsou substantiva, která jsou ve francouzštině ve srovnání s kategoriemi popsány výše co do kvantity spíše chudší. Jedná se o prostředky odvozené pomocí metonymie od prostředků označujících ejakulaci (zejm. *la pétéé*) či o nominální syntagmata vzniklá nominalizací slovesných prostředků či konstrukcí popsanych výše, přičemž ústředním motivem těchto syntagmat bývají opět různá metaforická označení penisu (*coup de queue, coup de sabre, coup d'arbalète, partie de jambes en l'air, partie de trou du cul*). Podobný vztah platí i pro verbální a nominální prostředky označující masturbaci: *branlage, secouette*. Samostatnou kategorii pak tvoří nominální prostředky označující sperma – nejčastějším výrazem je deverbálové maskulinum *le foutre*, či *jute*, další maskulinum vzniklé stejným způsobem (od slovesa *juter*), objevují se také označení vzniklá přenášením významu, ať už

¹²⁰ Rouayrenc, str. 39

¹²¹ Srov. Rouayrenc str. 39

¹²² Rouayrenc, str. 40

¹²³ Srov. Rouayrenc, str. 40-41

¹²⁴ Klasický literární obrat „faire la bête à deux dos“, jehož parafráze se objevuje i u Shakespeara, pochází původně z díla F. Rabelaise (viz. Rouayrenc, str. 41), který zároveň slouží za hlavní zdroj Bachtinova konceptu středověké smíchové kultury a groteskního těla, zmíněného výše.

metonymická (*blanc*) či metaforická (*crème*). Některá další označení pro sperma se objevují pouze ve vazbách ve významu ejakulovat: *filer/lâcher son venin, envoyer/balancer la fumée/la purée/la sauce*¹²⁵.

Z hlediska předestřené morfosyntaktické členění prostředků označujících sexuální akt je z Ouředníkovy Šmírbuchu jazyka českého¹²⁶ jasné patrné, že v inventáři českých jazykových prostředků panuje situace velmi podobná situaci frankofonní. Nejpočetnější skupinou jazykových prostředků jsou i zde verba. Základní autosémantická verba ve významu „(vy)konat soulož“ jsou v českém jazyce *mrdat, prcat, šukat, šoustat* či *jebat*. Vedle nich se často používají, podobně jako ve francouzštině, vyjádření metaforická, založená na metaforách „mechanické úpravy povrchu“ (*pilovat, hoblovat, pucovat, vobtahovat, brousit, piglovat, pudrovat, voskovat*, apod.) či na různých způsobech metaforického opisu penetrace či kolize (*píchat, picat, přirážet, trefovat se, navalit, našroubovat*, apod.). Podobně jako ve francouzštině, i v češtině se setkáme s početnou skupinou verbonominálních vazeb, jejichž obraznost často navazuje na animální metaforičnost či na antonomazii v popisech mužského či ženského pohlavního ústrojí: *vyvenčit slimejše, podrbat medvěda/bobra, ulovit papouška, vzít maldýho pána do ZOO, pusit šaška do manéže/do cirkusu*, apod.) Uzální jsou také reflexivní slovesa *rozdat si to* (odkazující k metafoře hry či herní partie) či *vrznout si*. Obdobně jako ve francouzštině se i v českých jazykových prostředcích objevuje metafora čištění či vymetání: *pucovat komín, vymetat troubu, smejčit díru*, apod.) Další paralelu v metaforice českých a francouzských prostředků shledáváme ve větší či menší míře konotovaného násilí, jehož předpokládaným agensem je zpravidla muž a patienssem žena: *přefiknout, přerážnout, povalit, porazit, sjet ji, vlízt na ni, vomlátit, trknout, žčuchnout, dát jí šišku*, atp.). Substantiva popisující pohlavní styk jsou pak, opět podobně jako ve francouzštině, zpravidla deverbativa prostředků slovesných: *prcačka, šukačka, mrdačka, jebačka, hoblovačka, mrd, prc, pich*, apod., i v češtině se pak objevují samostatné vulgarismy pro masturbaci¹²⁷: *honit si péro, ptáka, čuráka, atd. dojit vocasa, naklepat brko, vycákat větev, hoblovat díru u kalhot, leštit klacek, bambus, bajonet*, atd.

¹²⁵ Rouayrenc, str. 43. Vazby se substantivy *fumée, sauce, purée* opět odkazují k vojenské terminologii, konkrétně pak k užití střelných zbraní.

¹²⁶ Ouředník, str. 287 a dále

¹²⁷ Ouředník, heslo *Onanovat, masturbovat*

d) homosexuálové a homosexuální projevy¹²⁸

Jak vyplývá z některých příkladů uvedených ve skupinách prostředků vztahujících se k sexu jako takovému, zvláštní roli v lexikografii vulgarismů české i francouzské hrají prostředky referující k homosexuálnímu styku či k homosexuálům samotným. Ve francouzštině jsou základní substandardní pojmenování homosexuála apokopami neutrálních pojmenování *homosexuel* a *pédéraste*: *homo* a *pédé*, od nichž se mohou objevovat další derivované lexikální jednotky (*pédale*, *pédoque*). Další kategorií tvoří deverbativa od sloves popisujících homosexuální pohlavní styk (*enfoirer*, *enculer*), kdy zvolený sufix či forma participia může rozlišovat označení homosexuála při styku aktivního či pasivního (*enculeur* – *enculé*, *enfoiré*¹²⁹)

V češtině mezi základní pojmenování homosexuála, která považujeme za vulgární, patří buzík, buzerant, teplouš, homouš, bukvice, apod. Objevují se také označení poukazující na zeslabené mužské či zesílené ženské charakteristiky homosexuála-muže: hošan, tetka, slečinka, či odvozené od popisu homosexuálních praktik: *sodoma*, *kuřbuřt*, *hulibrk*, *pichna*¹³⁰. Označení žen-lesbiček je, podobně jako u dalších kategorií vulgarismů popisujícím danou oblast čistě z ženské perspektivy, řidší, výrazy nalezené u Ouředníka za vulgarismy vzhledem k expresivnímu příznaku vyjadřujícímu převážně pozitivní emoci spíše nepovažujeme (*lesba*, *tepluška*, *tatča*, *mamča*).

e) prostitutky

Nepočetnou, avšak velmi frekventovanou kategorií jazykových prostředků tvoří pojmenování pro prostitutky či snadno dostupné ženy. Základním výrazem ve francouzštině je pojmenování *pute*, *putain*, odvozené patrně od slovesa *puer* či depreciačních deverbálních adjektiv *puant*, *pourri*¹³¹. Další skupinu těchto pojmenování tvoří substantiva derivovaná za pomoci produktivního depreciačního sufixu *-asse* od různých základů: *pétasse*, *connasse*, *radasse*, *grognasse*, *pouffiasse*. Objevují se také pojmenování vzniklá na základě více či méně komplikovaného přenášení významu, jako např. metaforické *paillason* či označení *morue*, jehož vznik lze vysvětlit analogií k pojmenováním ochránců prostitutek, tj. v české obecné mluvě tzv. pasáků, k jejichž

¹²⁸ Ouředník, heslo Homosexuál, str. 87

¹²⁹ Srov. Rouayrenc, str. 44

¹³⁰

¹³¹ Srov. Rouayrenc, str. 44

označování slouží ve francouzštině pojmenování ryb.¹³² Samostatným vulgarismem je ve francouzštině, podobně jako v češtině, označení veřejného domu (*bordel*, *boxon*).

V češtině jsou základními autosémantickými pojmenováními pro prostitutku označení děvka, kurva, objevují se metaforická označení s přeneseným významem od základů označujících různé nástroje připomínající svou funkcí některý z aspektů práce prostitutky (*šlapka*, *štetka*, *fujara*) či označení odvozená od lexikálních prostředků popisujících pohlavní styk (*šukna*, *pinda*, *prcna*, *šoustačka*, *nastavkunda*, *rozhod'nožka*), popř. metonymií vzniklá odznačení původně užívaná pro ženské pohlavní ústrojí (*štěrbina*, *kunda*, viz. výše).¹³³ Pro označení veřejného domu se kromě přejatého *bordel* užívají také derivované prostředky od základů popisujících převážně styk (*mrdník*, *prchaus*) či prostitutku (*kurvinec*).

2.2.5.3. Vyměšování

Dalším důležitým lexikálním okruhem po sexuální tělesné funkci je funkce vyměšovací, která v souladu s již zmíněnou Bachtinovou teorií groteskního těla představuje další tzv. „metafyzickou“ či „eschatologickou“ oblast lidské tělesnosti, tj. oblast, kde lidské tělo získává externí přesah. S funkcí vyměšovací je pak úzce spojena také oblast digestační, neboť vyloučení strávené potravy předchází její přijetí. Existence anu, vylučovacího otvoru, tudíž nutně předpokládá existenci úst jako otvoru¹³⁴. Celý digestační a exkrementní proces se tak stává dalším důležitým zdrojem vulgarismů, jak autosémantických, tak i přenesených, vzniklých na základě metaforů či metonymie. Tuto oblast pak můžeme rozdělit na užší lexikální pole vztahující se k análnímu otvoru, dále pak k exkrementům a mikci.

a) Anus

Základní francouzské pojmenování pro zadnici, *cul*¹³⁵, pochází podobně jako u základního sexuálního lexika z latinského základu *culus*, které odkazuje k pozadí či zadní části složitějšího celku. Stejný základ posloužil ve francouzštině ke vzniku dalších, citově neutrálních lexémů jako *basculer*, *culbuter*, *culotte*, *reculer*, apod., ale i lexémů silně

¹³² Viz.. Rouayrenc, 1996, pozn. 4 na s. 45

¹³³ Ouředník, 2005, s. 252, heslo Prostitutka

¹³⁴ Zhrubělá depreciativa „*gueule*“ či „*huba*, *držka*“, případně jejich metaforou vzniklá synonyma, tvoří základ kolokačních spojení, která v daných komunikačních situacích mohou nést pragmatický význam hodnotou velmi blízký vulgarismu. Viz níže kapitolu věnující se pragmalingvistickému dělení vulgarismů.

¹³⁵ Srov. Petit Robert, ed. 2007, heslo „cul“

zabarvených významově spadajících do oblasti sexuální (např. *enculer*, viz. výše), defekační (*torche-cul*) či odkazující podobně jako u předcházejících kategorií na dětskou mluvu (*cucul*), ale zejména pak depreciačních složenin sloužících jako urážky (*tape-cul*, *tire-au-cul*, *cul-terreux*, *cul-de-jatte*, *peigne-cul*¹³⁶). Další prostředky s denotátem „zadnice, řiť“, často vznikají na základě metaforu díry, otvoru: *trou du cul*, *trou de fignon*, *trou qui pète*, *trou qui pue*, *trèfle*, apod.)¹³⁷ Příbuzná metaforika vstupního otvoru dává vzniknout pojmenováním *porte de derrière*, *porte de service*. Další metaforická pojmenování odkazují k předmětům kulatého tvaru: *rondelle*, *rond*, *bague*, *boutonnière*, *capsule*, *oignon*, apod. Úzké psychologické propojení análního otvoru a sexuality, zejm. pak homosexuální, kromě již zmíněné odvozeniny *enculer* dokládají i metaforická pojmenování jako *coupe-cigare* či *turbine*, ale i *chouette* či označení řitního otvoru v kolokacích označujících homosexuální styk: *se faire défoncer la pastille*, *se faire défoncer la motte*, *passer par l'entrée des artiste*, *passer par la porte de derrière*, *bouffer l'oignon*. Analogicky se tato označení objevují i v oznčeních pro homosexuály (*amateur de terre jaune*, *amateur de rosette*, apod.)¹³⁸ Základním českým autosémantikem pro označení zadnice je *prdel*, podobně jako ve francouzštině se pak objevují označení metaforická, odkazující k otvorům různého druhu podle jednotlivých funkcí řitního otvoru. Významnou roli hraje funkce flatulenční: *větrák*, *vejfuk*, *plynovod*, *díra*, *prdák*, exkremenční: *serec*, *hovník*, *hovnovod*, *kadák*. Objevuje se paralelismus s ústy, resp. obličejem (*zadní líco*)¹³⁹.

b) Defekace a exkrementy

I základní francouzské pojmenování *merde* pro exkrement pochází z latinského základu *merda*. Podobným způsobem byly do francouzštiny importovány výrazy *caille*, *crotte*, *étron*, *foirade* či *tartissure*. Deverbalizované *chiasse*, užívané zejm. jako označení průjmu, je odvozeno od vulgárního slovesa *chier*, jehož denotátem je defekace. Metaforická označení pro exkrement jsou ve francouzštině poměrně řídká: *colombin*, *mélasse*, *rondin* či *fumeron* odkazují na podobnost tvaru a konzistence. Rozšířené je ještě označení *caca* pocházející s dětského jazyka. Základní *merde* naopak vstupuje do četných kolokací či odvozenin sloužících jako depreciace různého druhu (viz pragalingvistické dělení vulgarismů níže): *prendre pour de la/une merde*, *merdique*, *merdier*, *temps de merde*, apod.

¹³⁶ Viz pragalingvistické dělení vulgarismů níže

¹³⁷ Srov. Rouayrenc, 1996, s. 47

¹³⁸ Srov. Rouayrenc, 1996, s. 48-49

¹³⁹ Srov. Ouředník, 2005, heslo Zadnice, řiť, s. 367

Slouží také jako základ pro odvozené polysémní sloveso *emmerder* ve významu obtěžovat, nudit či někým opovrhovat¹⁴⁰. Podobnou sémantiku má v kolokovaném užití i již zmíněné sloveso *chier*. Ve srovnání s množstvím lexémů označujících exkrement jako takový je ve francouzštině inventář užívaný pro popis defekace bohatší jak co do množství, tak co do metaforiky. Kromě zmíněného *chier*, odvozeného od latinského *cacare*, se objevují rovněž převzatá slovesa *caguer* či *tartir*, sloveso *foirer* pak označuje především průjem, denominací vzniklé *mousser* pochází od označení pro exkrement *mousse*, *flaquer* či *déflaquer* mají zvukomalebný základ¹⁴¹. Objevují se také metaforická slovesa *débloquer* či *débourrer*. Četné jsou také metaforické slovesné vazby, kde se se slovesem pojí další specifická označení pro exkrement: *coule run bronze*, *poser sa pêche*, *perdre ses légumes*, *liler la mousse*, *pousser sa chique* či eufemizující *téléphoner au pape*, kde nominální základ slovesa *téléphoner* referuje k toaletě.

Základním ekvivalentem francouzského *merde* je v češtině autosémantické *hovno*, dalším častým výrazem se silným depreciačním potenciálem je deverbální lexém *sračka*. Další pojmenování se objevují na základě metaforu tvaru či konzistence (*lívanec*, *kábel*) či metonymie (*hnědka*)¹⁴². Další označení pro exkrement se objevují ve slovesných vazbách popisujících defekaci, vedle základního slovesa *srát* se objevují vazby jako *dělat bobo*, *ložit kábl*, *hodit kadidlo*, *vytlačit pastu*, či *srát kaloun*¹⁴³. Od základního slovesného lexému pro defekaci se pak odvozují i vulgární označení pro toaletu: *sračkárna*, *srač*, popř. analogické *kad'ák*.¹⁴⁴

S oblastí defekace úzce souvisí i popis otvoru přijímacího, tj. úst. Jedná se o kategorii vedlejší, okrajovou, z kvantitativního hlediska navíc málo početnou, nicméně i tyto prostředky považujeme za potřebné zmínit, neboť vstupují do syntagmat významných z hlediska pragmatického dělení vulgarismů. Ve francouzštině je základním zhrubělým prostředkem popisujícím ústa lexém *gueule*, pro něj neexistuje v této rovině stylistické příznakovosti mnoho ekvivalentů. V češtině se setkáme s analogickým *huba*, popř. *držka*, zajímavou variantou z hlediska dělení vulgarismů dle lexikálních polí je také synonymum *fekál*, které zdůrazňuje úzké významové propojení úst jako otvoru přijímacího s oblastí vylučování.

¹⁴⁰ Srov. Petit Robert, ed. 2007, heslo *emmerder*

¹⁴¹ Srov. Rouayrenc, 1996, s. 52

¹⁴² Srov. Ouředník, 2005, s. 131, heslo *Lejno, stolice*

¹⁴³ Srov. Ouředník, 2005, s. 113, heslo *Kálet*

¹⁴⁴ Srov. Ouředník, 2005, s. 177, heslo *Záchod*

c) Mikce

Vedle defekace je zdrojem vulgarismů i méně obsáhlé lexikální pole odkazující k močení. Základním a prakticky jediným francouzským substandardním označením pro moč je deverbální substantivum *pisse*, od něhož se ještě odvozuje varianta *pipi* z dětského jazyka¹⁴⁵. Vedle z latiny odvozeného *pisser* existuje pro mikci ještě množství metaforických slovesných vazeb, z nichž některé vycházejí z označení penisu a jsou tedy sémanticky spjaty zejména s mužským močením (*égoutter la nouille, changer d'eau son canari, faire pleurer son aveugle*), i další konstrukce se však užívají primárně ve spojení s mužským subjektem: *glisser un fil, tirer un fil se payer une ardoise*), objevují se i spojení obsahující metonymickou referenci na ženské pohlavní orgány a tudíž označující močení spíše u žen (*mouiller sa laitue, humecter sa fourrure*).¹⁴⁶

Analogická situace panuje i v české vulgarizující slovní zásobě spojené s močením, vedle základního slovesa *chcát* se objevují metaforické slovesné vazby, z části použitelné univerzálně (*vylejt benzín, kropit rosu, vypustit vodu, jít s vodou, jít s pískem*), zpravidla však odkazující k močení mužů, další kolokace obsahují některá z výše zmíněných označení penisu a jsou tedy zcela vyhrazena mužům (*vytřepat frantu, vycákat brko*), označení pro močení žen obsahující aluzi jejich pohlavního ústrojí jsou pak spíše řidká (*jít kroupenkou, jít s číčkou, podojit kozy*)¹⁴⁷.

d) Ústa a vylučování ústy

Jako okrajovou, nicméně ne zcela zanedbatelnou, považujeme na základě studia lexikografických publikací za vhodné zmínit kategorii prostředků vztahujících se k ústům jako protikladu anu v groteskním těle. Obhroublé označení úst (ve francouzštině *gueule*, v češtině *huba*, ale i přeneseně označení odkazující k opačnému konci trávicí soustavy: *fekál*, aj..) vstupuje do invektivních imperativů směřujících k umlčení, k negaci oponenta¹⁴⁸, přičemž ve srovnání se samostatně stojícím zhrubělým pojmenováním úst nabývají tyto syntagmatické konstrukce příznak vulgárnosti.

2.2.5.4. Indispozice: fyzické choroby a mentální poruchy

Vzhledem ke studii pragmatických funkcí vulgarismů, kterou předkládáme níže, a k míře zastoupení dalších lexikálních prostředků z jiných než výše uvedených lexikálních polí

¹⁴⁵ Srov. Rouayrenc, 1996, s. 53

¹⁴⁶ Srov. Rouayrenc, 1996, s. 55

¹⁴⁷ Srov. Ouředník, 2005, s. 147, heslo *Močit*

¹⁴⁸ *Drž hubu! Ta gueule !* apod. - viz níže

v použitých lexikografických publikacích¹⁴⁹, považujeme za potřebné připojit k základním třem velkým okruhům, z nichž se významově odvozuje velká část vulgarismů, dva další, významově méně diferencované, lež pro úplnost předloženého výčtu významné. První z těchto dvou doplňujících kategorií je lexikální pole fyzické či mentální indispozice. Toto lexikální pole je pak možno dále dělit na jazykové prostředky odvozené od fyzických onemocnění (*choléra*, popř. v češtině: *svrab*) a na lexikální pole mentální poruchy či retardace, které je zdrojem významných nadávek a urážek.¹⁵⁰ Vzhledem k tomu, že se jedná z velké části o přenesené odborné termíny z oblasti psychiatrie, je jejich repertoár v češtině i ve francouzštině díky etymologickým základům v klasických jazycích obdobný. Co do míry expresivity se však jednotlivé pojmy v obou jazycích mírně liší. Zatímco *imbécile* či *idiot* jsou v některých francouzských slovnících uváděny jako prostředky neutrální, spisovné vrstvy jazyka (*langue courant*¹⁵¹), v češtině považujeme označení *idiot* a zejména *imbécil* za prostředky silně expresivní, potažmo za vulgarismy z kategorie urážek. Francouzskému významu lexému *idiot* by pak v češtině lépe odpovídal méně zabarvený *pitomec*¹⁵². Další psychiatrická označení různých kognitivních poruch či odchylek se dále v češtině a ve francouzštině mírou expresivity podobají: *crétin* – *kretén*, *débile* – *debil*, apod. K dalším urážkám snižujícím kognitivní schopnosti oponenta za pomoci expresivního příznaku adherentního či za pomoci odvozenin či kolokačních konstrukcí využívajících lexikum náležící k některé z předchozích skupin dle lexikálních polí se vrátíme níže u pragmatického dělení vulgarismů.

2.2.5.5. Animální pojmenování

Z hlediska funkce má stejně jako kategorie mentální poruchy či retardace lexikální pole animálních pojmenování podobné postavení. Jedná se rovněž o kategorii, která co do funkce slouží především jako zdroj urážek. Obsahuje převážně lexikální jednotky polysémní, z jejichž sémantického pole jen některé významy jsou dle zapojení v kontextu považovány za vulgarismy. Tyto prostředky jsou tudíž převážně nositeli vulgarizujícího expresivního příznaku adherentního. Ve francouzštině mezi tyto prostředky řadíme např. pojmenování jako *la rosse*, *la vache*, *le chameau*, *le cochon*¹⁵³, popř. *le blaireau*, *le thon*¹⁵⁴,

¹⁴⁹ Ouředník, 2005, Guilleron, 2012

¹⁵⁰ K pracovnímu rozlišení těchto dvou pojmů viz níže

¹⁵¹ Guilleron, 2012: viz např. heslo *Couillon*

¹⁵² Viz výsledky dotazníkového šetření k síle vulgarismů níže

¹⁵³ Guiraud, 1975, s. 86

¹⁵⁴ Guilleron, 2012. K využití názvů ryb pro tvorbu vulgarismů viz také výše

jedná se tedy o prostředky vztahující se k rozmanitým živočišným druhům. V češtině se v této roli objevují převážně pojmenování různých hospodářských zvířat (*kráva, vůl, tele, prase, svině*, popř. *slepice, koza*) či částí jejich těla (*vemeno*).

2.2.5. Dělení vulgarismů podle pragmatické funkce

Jak už bylo vyloženo výše, vulgarismy jakožto jazykové prostředky s velmi specifickým významem pojmovým nesou rozsáhlou významovou složku pragmatickou, na základě níž se také často definují. Kromě vymezení vulgarismu na základě jejich primárního denotátu tak považujeme za nutné pokusit se o jejich zařazení i z pohledu pragmalingvistického. Vulgarismy jako prostředky komunikace pragmatického významu mohou nést několik poměrně divergentních funkcí. Tyto funkce pak můžeme dělit do dvou velkých skupin podle toho, zda vulgarismus slouží k vyjádření negativní, či pozitivní emoce. Užití vulgarismu je z pozice mluvčího zároveň vždy mluvním aktem, a to mluvním aktem ilokučným, tj. je vždy jednáním, které svým účinkem proměňuje komunikační situaci¹⁵⁵, dle kontextu a konkrétní funkce vulgarismu pak může být konkrétní typ ilokuce dále specifikován, popř. je možno mluvního aktu se pak liší v závislosti na dané funkci, v níž je vulgarismus užit¹⁵⁶. Podle typu komunikační situace a funkce, k jejímuž naplnění je vulgarismus užit, se pak výpověď obsahující vulgarismus může stát také mluvním aktem perlokučným, tj. mluvním jednáním směřujícím k jednoznačnému ovlivnění dalšího jednání interlokutora.

Funkce vulgarismů vyjadřujících negativní emoce lze shrnout jednoduchým dělením, které nabízí u hesla *Con* ve svém slovníku Gille Guilleron:¹⁵⁷ *gros mots, insultes, injures, jurons*.

2.2.5.1. Gros mots – funkce referenční

Základní funkcí vulgarismů je bezesporu **funkce referenční**¹⁵⁸, tzn. popis negativně nahlížené skutečnosti související se sexuálním chováním či s vyměšováním. Prostředky tohoto typu lze považovat za vulgarismy v užším slova smyslu, ve francouzštině jsou to tedy *gros mots*. Blíže se jim nebudeme věnovat, jejich podrobné klasifikaci jsme věnovali předchozí podkapitole. Z hlediska mluvních aktů je jejich užití zpravidla aktem lokučným.

¹⁵⁵ Srov. Základní dělení mluvních aktů dle J.L. Austina, citováno u Hoffmannové, 1997, s. 83

¹⁵⁶ Srov. Rouayrenc, 1996, s. 111 a dále

¹⁵⁷ Guilleron, 2012

¹⁵⁸ Srov. Vymezení funkcí vulgarismů u Rouayrencové, 1996 (s. 107 a dále), o jehož terminologii se opíráme, ale jehož členění a obsah modifikujeme pro účely přehlednější aplikace na studovaný jazykový materiál.

2.2.5.2. *Jurons – katarzní funkce*

Další významnou kategorií jsou tedy *jurons*, kletby, resp. zvolání či interjekce sloužící k uvolnění silné negativní emoce bez konkrétního adresáta sdělení. Jejich dominantní funkci můžeme pojmenovat jako **funkci katarzní**. Z lexikologického hlediska sem patří především celá kategorie prostředků náležících do lexikálního pole božstvo a démoni, stejnou funkci ale mohou plnit i prostředky obscenního či skatologického charakteru.

K oslabení vyjadřované negativní emoce, popř. k opisu a pouze implicitnímu vyjádření tabuizovaných slov a pojmenování souvisejících zejm. s náboženskou tematikou slouží eufemizované kletby vzniklé obvykle na základě paronomaze, o kterých se zmiňujeme výše. Z hlediska mluvních aktů podle Rouayrencové nelze kletby klasifikovat, neboť se nejedná o pravé výpovědi, a tudíž neslouží primárně ke komunikaci, neboť jejich funkce se vztahuje k mluvčímu samotnému¹⁵⁹. I tyto jazykové prostředky však mohou mít, podle zvolené síly expresivního příznaku konkrétní lexikální volby mluvčího, záměrný či nezáměrný efekt na přímého či potenciálního interlokutora, považujeme je tedy také za nositele značného ilokučního potenciálu, který používá vyjádření negativní emoce jako prostředek pro vyvolání příslušné reakce u svého nepřímého interlokutora (nepřímého proto, že z formální podstaty kletby není primárním příjemcem sdělení).

Komunikační situací pro užití vulgarismů nesoucích katarzní funkci, tzn. jazykových prostředků ve funkci kleteb, popř. nadávek, pravidla vytváří vznik silně emotivně nabitě situace na základě překvapení, úleku, náhlého intenzivního citového prožitku či naopak smyslového vjemu. Zpravidla se jedná o vyjádření negativní emoce či nepříjemného až bolestivého vjemu, výjimkou ale nejsou ani kletby a nadávky užitě v reakci na pozitivní prožitek (viz níže).

2.2.5.3. *Insultes et injures – depreciační funkce*

Poslední, zato však z hlediska rozmanitosti a dalšího vnitřního členění v ní obsažených prostředků zřejmě nejvýznamnější kategorií vulgarismů vyjadřujících negativní emoci jsou *injures* či *insultes*, tedy urážky a nadávky. Pro účely práce rozlišujeme mezi urážkami, jejichž referentem, potažmo adresátem, je osoba interlokutora, popř. jiná osoba, ne vždy nutně účastná aktu komunikace, a nadávkami, které vyjadřují negativní postoj mluvčího k neživé věci či abstraktní situaci, jejich užití tedy může být zároveň vyjádřením pragmatické funkce katarzní.

¹⁵⁹ Srov. Rouayrenc, 1996, s. 110.

Tuto kategorii jako celek charakterizuje funkce, kterou jsme se rozhodli pojmenovat jako funkci depreciační. Tuto funkci lze v případě živého adresáta, zejm. pokud je přímým účastníkem komunikační situace, vymezit za pomoci pragmalingvistické teorie tváře¹⁶⁰ či teorie jazykové zdvořilosti jako funkci směřující k negativní zdvořilosti, tj. k ohrožení tváře partnera. Užití invektivy, tj. urážky, je tedy záměrné porušení zdvořilostních maxim, zejména pak maximy sympatie podle dělení zdvořilostních maxim u G. Leech.¹⁶¹ Obratně formulovaná invektiva je pak důležitou součástí moderní publicistické disciplíny nazývané *confrontation*¹⁶². Významnou skupinou prostředků s depreciační funkcí tvoří sarkasmy a ironická vyjádření, jejichž užití je rovněž v rozporu se zdvořilostními komunikačními maximami.

Z hlediska syntaxe můžeme v kategorii urážek, popř. invektiv, dále vyčlenit invektivy vokativní a invektivy imperativní.¹⁶³ Vokativní invektivy mohou mít formu apostrofy či podobně jako kletby formu zvolání, pak se jedná o urážky nepřímé. Pojmenování oponenta klasifikovatelné jako urážka však může být naprosto neutrálním způsobem zapojeno do dvoučlenné větné syntaxe, čímž ovšem expresivní stylistická hodnota vyjádření oproti nevětným syntaktickým konstrukcím klesá.

Ve francouzštině se prostředky spadající kategorie *injures*, tedy urážek, navíc často používají v některé ze stereotypních kolokací či syntaktických vazeb, které plynou z faktu, že akt urážení spočívá v udělení určitého pojmenování oponentovi či v jeho zařazení do určité kategorie charakterizované odpovídající mentální, morální, či jinou stereotypizovanou vlastností či charakteristikou. Jedná se tedy o skutečnost související s ilokuční silou takového aktu.

Negativní postoj vůči oponentovi, popř. vůči antagonické situaci, pak mohou nadávky či urážky vyjadřovat na základě nepříznivého hodnocení v několika kategoriích. Hlavní tři okruhy těchto negativních emocí klasifikuje Pierre Guiraud¹⁶⁴ na *haine et dégoût, méprise et dérision* a konečně *ennui et mécontentement*. V závislosti na tomto dělení rozlišuje tři velké kategorie urážek nazvané vždy podle emblematického pojmenování oponenta: *le salaud, le con, l'emmerdeur*, přičemž první dvě se vztahují spíše k vnitřní charakteristice

¹⁶⁰ Hoffmannová, 1997, ss. 100-101

¹⁶¹ Citováno tamtéž, s. 101

¹⁶² Viz výše, srov. Také Hoffmannová: Veřejné mluvené projevy v Poslanecké sněmovně: humorný konflikt a konfliktní humor, in: Čmejrková, Hoffmannová, 2002, s. 40 a dále

¹⁶³ Srov. Guiraud, 1975, s. 37

¹⁶⁴ Guiraud, 1975, s. 31

interlokutora či obecně oponenta, a jsou tedy především zdrojem urážek, zatímco třetí kategorie spíše popisuje oponentovo vnější jednání, popř. situaci či vzájemný vztah, v němž se společně s mluvčím nachází, a je tedy potenciálním zdrojem obecnějších nadávek¹⁶⁵.

a) Zpochybnění morálních či obecně lidských kvalit oponenta: haine et dégoût

Znevážení oponenta v této kategorii se může odehrávat na několika úrovních. Rozeznáváme nadávky a urážky založené na morálním hodnocení různých typů chování oponenta. Základní antagonistickou vlastností je **podlost**, ve francouzštině v hojně míře vyjadřovaná prostředky z etymologického hlediska upozorňujícími na fyzickou špinavost¹⁶⁶ či chorobnost (*salaud, salopard, charogne, choléra*, v ženském rodě pak *salope, pourriture, ordure*), může se jednat o prostředky z fekální oblasti, jako *fumier* (viz výše). Dalšími zásadními antagonistickými vlastnostmi, které se stávají terčem nadávek a urážek jsou **zbabělost** (nejsilněji vyjadřovaná syntagmaty vycházejícími z lexikálního pole vylučování, a to jak ve francouzštině, tak v češtině: *chier, faire*, popř. *pisser dans sa culotte, se chier dessus, mouiller son froc, avoir la pétoche*¹⁶⁷, vs. *mít zaražený prdy, mít staženou prdel, mít bobky, mít hnědý spodky, mít naděláno, nasráno ve větráku, chcát volej, bejt podělanej, posranej až za ušima, nasrat si do plachet, do kalhot*¹⁶⁸). Prostředky odkazující na zvířecí chování upozorňují na **oplzlost či nemravnost** (čunák, čuně, prase, prasák, chlívák, sviňák, vošoust, dobytek¹⁶⁹ vs. francouzské *cochon, cochonne, chienne*). Samostatnou kategorii prostředků používá francouzština i čeština pro vyjádření urážek a nadávek, které se zakládají na postoji k rasovému či etnickému původu, popř. politickému postoji protivníka, tj. na různých **projevech xenofobie či šovinismu**¹⁷⁰, kromě pojmenování odkazujících k samotnému původu či etniku protivníka (africkému, arabskému, asijskému, romskému, ale i jinonárodnímu evropskému) konstituovanou opět různými urážkami znevažujícími zejména morální hodnoty etnika/národnosti jako celku, nebo jejich konkrétního příslušníka na základě nejrůznějších xenofobních stereotypů. Samostatné jazykové prostředky pak existují v obou jazycích pro označení osob s fyzickou dispozicí, resp. indispozicí, obvykle používané pro pojmenování lidí se zdravotním postižením (*kripl, chormajzl – cul-de-jatte*),

¹⁶⁵ Podrobnou sémantickou studii vulgarismů podle druhu a způsobu vyjádření antagonismu na str. 31 naznačuje a v následujících kapitolách rozvíjí P. Guiraud (1975). Pro náš účel se spokojíme s jednodušším členěním v citovaných třech kategoriích

¹⁶⁶ „Le méchant est avant tout, et toujours, un homme sale“ P. Guiraud (1975, str. 84)

¹⁶⁷ Rouayrenc, str. 57

¹⁶⁸ Ouředník, 2005, str. 298,

¹⁶⁹ Ouředník, 2005

¹⁷⁰ Viz. Ouředník, 2005, s. 284, heslo Slovák

popř. oba jazyky užívají animálních metafor pro upozornění zejm. na fyzické proporce oponenta (*prase, kráva – vache, cochon*)

b) Zpochybnění intelektuálních či mentálních schopností protivníka - mépris et dérision

Prostředky spadající do této podkategorie prostředků s depreciační pragmatickou funkcí míří především na zpochybnění mentálních či intelektuálních schopností protivníka. Stěžejní součást lexikálního inventáře tak tvoří prostředky z lexikálního pole mentální indispozice, tj. pojmy odvozených převážně od odborných termínů popisujících různý stupeň degenerace mozkové tkáně či pro mentální zaostalost.

V češtině můžeme do této kategorie dále zařadit prostředky odvozené od prostředků z animálního či sexuálního lexikálního pole zpochybňující schopnosti či přičetnost oponenta (srov. např. u Ouředníka heslo Nesmysl¹⁷¹: *volovina, konina, kravina, krávošina, vopičárna, bejkovina, býkárna, pakárna, kokotina, datlovina, ptákovina, hovadina, blbina, píčovina*). Jak implikuje už označení této kategorie, implicitním významem neseným touto pragmatickou funkcí je také humor, znevážení protivníka skrze výsměch jeho nedostatkům.

c) Odmítnutí obtěžující situace či interlokutora - ennui et mécontentement

Jak vysvětluje P. Guiraud v páté kapitole své příručky, označení pro francouzské obtěžující adresáty urážek z této kategorie je definováno metaforou na základě podobnosti těchto individuí s fekální hmotou, která snadno ulpívá a i po jejím odstranění z oděvu či obuvi po ní mluvčímu zůstává nepříjemný zápach.¹⁷² Ve francouzštině jsou nositeli pragmatické funkce vyjadřující obtěžování a nespokojenost tedy především prostředky z lexikálního pole vyměšování, a to zejména odvozeniny od označení pro exkrement: *emmerder, emmerdeur*.

V češtině analogicky najdeme fekální označení *sráč*, lexikální pole sloužící jako zdroj prostředků s touto pragmatickou funkcí je však dále značně rozrůzněný, najdeme zde prostředky se sexuální konotací (*vošoust, pizda, píča*), ale také prostředky animální (*svině mořská, kráva, kráva, kráva posvátná, jordánská, nedojená*, apod.¹⁷³)

Do této kategorie také v obou jazycích řadíme především frekventované imperativní projevy nevole s verbálními projevy oponenta.

¹⁷¹ Ouředník, 2005, s. 168

¹⁷² Guiraud, 1975, s. 92

¹⁷³ Srov. Ouředník, 2005, heslo Nepříjemný, s. 167

Konkrétní zapojení jednotlivých prostředků z různých lexikálních polí do kontextu při užití některé z jmenovaných pragmatických funkcí budeme sledovat v empirické části při studiu autentického jazykového materiálu.

2.2.5.4. *Vulgarismy vyjadřující pozitivní emoce a humorná funkce*

Přestože převážná část vulgarismů kategorizovaných dle pragmatické funkce a lexikálního pole v předchozích kapitolách je často užitá s cílem vyjádřit silnou negativní emoci vůči oponentovi či antagonistické situaci, většina z nich může být za pomoci ironického užití aplikována i na situace, kde mluvčí naopak zamýšlí vyjádřit emoci zcela opačnou. U Rouayrencové najdeme zvláštní kategorii vulgarismů s expresivní funkcí¹⁷⁴. Vzhledem k tomu, že vulgarismy samy o sobě jsou prostředky expresivními, je-li jim dodána užitím v kontextu přídatná expresivní funkce, jejich konečné vyznění není urážlivé, negativní, ale má naopak pozitivní příznak blížící se hypokoristice. Pozitivní příznak konečného vyjádření je pak o to silnější, oč výraznější by byl expresivní příznak daného prostředku s původní negativní konotací. Jedná se tedy o metaužití prostředků, které samy o sobě zpravidla patří do kategorie nadávek a urážek a mají tedy funkci depreciační (invektivní).

Významným pozitivním příznakem, který dle zapojení v kontextu mohou vulgarismy nést, je také funkce humorná, což plyne i z již uváděného spojení smíchové kultury či grotesky¹⁷⁵ i z výše popsaného komunikačního cíle znevážení, a tedy potažmo zesměšnění oponenta či nepříjemné situace. Proto i označení humoru či zábavy jako takové může představovat (opět dle kontextu) potenciální prostor pro užití vulgarismu (např. ve francouzštině spojení *se foutre de la gueule de q.*, v češtině pak zejm. běžné *prdel* či regionální *čurina*)¹⁷⁶.

Samotné užití vulgarismu v textu, kde je takový prostředek v rozporu s expektací příjemce (viz výše), i vzhledem k tomu, že se jedná o prostředek se silným citovým nábojem a tedy i s potenciálním silným účinkem na příjemce, může být zdrojem slovního humoru.

Zdrojem humorného estetického účinku na příjemce pak také mohou nést vyjádření, která sama o sobě vulgarismy nejsou, tj. nenesou inherentní či adherentní expresivní příznak vulgárnosti, vulgarizující význam však nesou implicitně, jako jeden ze svých konotačních významů. Jedná se často o prostředky polysémní či o využití homonym v rámci jazykové

¹⁷⁴ Rouayrenc, 1996, str. 113

¹⁷⁵ Srov. Bachtin, 1975, viz výše

¹⁷⁶ Ouředník, 2005, s. 285

hry založené převážně na dvojsmyslech, nesený expresivní význam takových prostředků je zpravidla implicitní.

II. EMPIRICKÁ ČÁST

3. VULGARISMY V ČESKÉM A FRANCOUZSKÉM PRIMÁRNÍM JAZYKOVÉM MATERIÁLU

3.1. Metoda výzkumu

3.1.1. Výběr materiálu

Pro náš výzkum jsme zvolili kontrastní studium paralelních původních publicistických textů psaných a otištěných ve zpravodajských a kritických týdenících, jelikož se domníváme, že na rozdíl od mediálních projevů publikovaných skrze elektronická média je možno tyto texty a jejich styl považovat za skutečně reprezentativní, vzhledem k tomu, že texty pro tento typ média jsou připravovány dle určité publikační strategie, vznikají v delším časovém rozmezí a pod menším tlakem nejaktuálnějšího dění a jejich autoři tudíž mají více prostoru na promyšlenou stylizaci. Volíme také studium psaného textu před textem mluveným, navzdory modernímu obratu v lingvistice, podle kterého je mluvený jazyk primární a psaný sekundární.¹⁷⁷ Vzhledem k povaze studované problematiky, tj. vulgarismy v publicistickém stylu, a vzhledem k jeho přesahu pro překladatelskou praxi, pro nás spíše platí starší přístup, ve kterém primát má právě text psaný, a to z toho důvodu, že psaný text zpravidla prochází přísnější redaktorskou kontrolou a to, co se v takto důsledně redigovaném textu objeví, lze tedy jednoznačně považovat za prověřený jazykový jev, který se smí objevit i v seriózním, tištěném periodiku, tzn. není pouhým výstřelkem, ale jednoznačným jazykovým faktem. V této optice tedy náš přístup vlastně potvrzuje aktuální jazykovědný vývoj směrem k primárnosti mluveného projevu v tom smyslu, že co pronikne z primárního mluveného úzu i do sekundárního psaného lze definitivně považovat za doklad prodělaného jazykového vývoje.

Výběr médií pro sběr jazykového materiálu k výstavbě korpusu jsme podřídili požadavku co nejvyšší míry srovnatelnosti výsledných dat. Zvolené týdeníky *Le Point* a *Respekt* považujeme za v maximální možné míře ekvivalentní zpravodajsko-analytická tištěná

¹⁷⁷Hoffmannová in Spisovnost a nespisovnost dnes, 2004, s. 206

média ve sledovaných jazykových prostředích, a to co do frekvence publikace, obsahové skladby, názorové linie, cílového publika a stylu. K doložení této volby předkládáme stručnou analýzu obou médií.

3.1.2. Charakteristika zdrojů jazykového materiálu: týdeníky *Respekt* a *Le Point*

3.1.2.1. Týdeník *Le Point*

Jako výchozí médium pro sběr jazykového materiálu k výstavbě korpusu frankofonních jazykových prostředků definovaných jako vulgarismy byl zvolen francouzský informačně-názorový týdeník *Le Point*. Jedná se o tradiční médium vycházející od roku 1972 jako informační médium zaměřené na cílovou skupinu vysoce postavených manažerů¹⁷⁸. V současné době je spolu s ostatními informačně-analytickými týdeníky ve Francii zástupcem menšinových médií, jejichž čtenářská základna zůstává stabilní navzdory stále rostoucímu podílu internetových zpravodajských serverů na mediálním trhu.^{179 180}

Organizační struktura magazínu je komplikovanější, než je obvyklé v českém prostředí, redakce zároveň zaměstnává větší počet redaktorů. Na vrcholu organizační struktury stojí šéfredaktor (*directeur de la publication*) coby osoba zodpovědná za obsah tištěné i on-line verze časopisu. Současným ředitelem periodika (*directeur de la publication*) je bývalý šéfredaktor Etienne Gernelle,¹⁸¹ šéfredaktorem (*directeur de la rédaction*), majícím na starosti tým redaktorů, je mladý novinář Sébastien Le Fol, kterého zastupují čtyři zástupci šéfredaktora. Další organizační úrovně jsou vedoucí jednotlivých redakčních sekcí (*rédacteurs en chef*), kteří řídí práci řadových redaktorů. Kompletní oficiální seznam svých redaktorů a přispěvatelů zveřejňuje *Le Point* pouze zřídka, na základě práce spojené s excerpcí však odhadujeme počet jednotlivých redaktorů podílejících se na vzniku tištěného vydání časopisu na cca 70.¹⁸² Internetové vydání má na starosti samostatná

¹⁷⁸ Viz *Le Point et ses lecteurs*. [online] Dostupné z: <http://www.histoiredesmedias.com/Le-Point-et-ses-lecteurs-une.html>. Naposledy navštíveno: 1. 8. 2014

¹⁷⁹ Srov. *Net recul des ventes de magazines en 2013*, . [online] dostupné z: <http://www.lefigaro.fr/medias/2014/04/21/20004-20140421ARTFIG00032-net-recul-des-ventes-de-magazines-en-2013.php>, publikováno: 21.4.2014, naposledy navštíveno: 1.8.2014 .

¹⁸⁰ Konkrétní údaje o počtu ročně prodaných výtisků dostupné pod heslem *Le Point* ve francouzské verzi Wikipedie: . [online] Dostupné z: http://fr.wikipedia.org/wiki/Le_Point . Naposledy navštíveno: 10. 8.2014 Srovnatelné počty prodaných vydání vykazuje i týdeník *L'Express*, zatímco týdeník *Le Nouvel Observateur* podle průběžných výsledků prodeje zveřejněných Wikipedií tyto počty každoročně přesahuje o cca 100 000 prodaných výtisků a je tak ze všech tří titulů obchodně nejúspěšnější.

¹⁸¹ Viz tiráž časopisu . [online] dostupné z: http://www.lepoint.fr/html/conditions/mentions_legales.jsp Naposledy navštíveno 10. 8. 2014

¹⁸² Podobný počet redaktorů najdeme i v redakcích časopisů *L'Express* a *Le Nouvel Observateur*.

redakce. U takto velké organizace tedy předpokládáme větší potřebu zajistit integritu zveřejňovaného obsahu určitými vnitřními redakčními regulacemi.

Tištěné vydání periodika pak na rozdíl od zvyklostí v české publicistice zpravidla na prvních stranách uvádí dva stěžejní úvodníky, jejichž autory jsou pravidelně ředitel časopisu Etienne Gernelle a Franz-Olivier Giesbert, který podle tiráže zveřejněné na stránkách časopisu¹⁸³ působí v redakci jako poradce šéfredaktora, sám je však bývalým ředitelem i šéfredaktorem časopisu. Pravidelnou rubrikou na úvodních stranách čísla je sloupek (*chronique*) redaktora Patricka Bessona a několik (dva, popř. tři) dalších textů označených jako „*éditorial*“, jejichž autorství náleží několika dalším členům komentátorského týmu redakce. Součástí každého čísla je také rubrika *Le Point de la semaine*, která předkládá souhrn hlavního zpravodajství, stručné zhodnocení dvou výrazných událostí uplynulého týdne, z nichž jedna je vnímána pozitivně a druhá negativně (*En forme/en panne*). Do této rubriky také redakce zařazuje několik kratších komentářů k významnějším aktuálním událostem rozdělených podle témat (technologie, civilizace, ekonomika, úmrtí, apod.) a obsahuje vedle krátkých zpráv z uplynulého týdne vážících se k danému tématu také několik krátkých textů stylem odpovídajících žánru komentáře. Jádrem vydání tvoří rozsáhlejší analytické texty vztahující se k ústředním tématům čísla, která se nemusí nutně vztahovat pouze k nejnovějším událostem, ale mohou se zabývat obecnějšími společenskými, politickými, kulturními či historickými fenomény. Následují pravidelné rubriky členěné podle jednotlivých témat (domácí události, světové události, společnost, technologie, automobily, kultura, apod.). V závěru čísla se obvykle objevuje již tradiční sloupek *Le bloc-notes* kontroverzního intelektuála Bernarda-Henriho Lévyho¹⁸⁴, jehož idiosynkrtický styl představuje významný potenciální zdroj expresivních depreciačních prostředků.

3.1.2.2. Týdeník Respekt

Časopis Respekt vznikl v českém žurnalistickém prostředí v roce 1990 na základě předchozího samizdatového podhoubí a stal se jedním z prvních nezávislých porevolučních médií. Časopis se hlásí k liberálnímu redakčnímu světonázoru a v českém mediálním prostředí si udržuje širokou a stabilní čtenářskou obec. Vznik v roce 1990 jako jedno

¹⁸³ . [online], dostupné z: http://www.lepoint.fr/html/conditions/mentions_legales.jsp, naposledy navštíveno: 10.8.2014

¹⁸⁴ K soudnímu sporu ohledně obsahu jednoho z jeho sloupků publikovaných v časopise Le Point viz např. analýza periodika Le Monde diplomatique z 26.4.2013, . [online] dostupné z: <http://www.monde-diplomatique.fr/carnet/2013-04-26-BHL> . [vid. 10.8.2014]

z prvních nezávislých porevolučních médií, liberální stanovisko, v českém mediálním prostředí široká a stabilní čtenářská obec. Přestože týdeník není nejčtenějším českým periodikem tohoto typu (seriózní zpravodajsko-analytický týdeník)¹⁸⁵, jako jediný zaznamenává vzrůstající tendenci počtu svých čtenářů i předplatitelů.¹⁸⁶ Časopis se ve svých textech a zejména úvodnicích často hlásí k vysokým standardům novinářské etiky reprezentovanými seriózními zahraničními periodiky, jako je The Economist či Washington Post, jejichž stěžejní texty časopis také pravidelně překládá a publikuje.

Vůdčí osobností redakce je šéfredaktor Erik Tabery, který je také pravidelným autorem úvodníků, jejichž styl je na rozdíl od úvodníků časopisu Le Point výrazně neutrálnější a zpravidla především upozorňuje čtenáře na stěžejní články v aktuálním čísle týdeníku. Tým redaktorů týdeníku je ve srovnání s francouzským Le Point přibližně poloviční, což implikuje také přehlednější organizační strukturu, kdy jednotlivé týmy novinářů mají na starosti vedoucí redaktori a redaktori tištěného vydání vytvářejí z velké části zároveň obsah pro internetové stránky magazínu. Redakce však také pravidelně ve svém obsahu využívá texty nepravidelných externích přispěvatelů z řad spisovatelů (Jiří Stránský, básník Petr Hruška, aj.) ekonomů (Luděk Niedermeyer), společenských aktivistů (Matěj Hollan, Saša Uhlová) či vědců (Václav Cílek, Petr A. Bílek). Redakce také v pravidelných rubrikách zařazuje texty zaslané čtenáři (zejm. rubrika Jeden den v životě). Menší tým redaktorů a přímočařejší organizační struktura předpokládá větší vnitřní integritu redakce, větší míru vzájemné informovanosti, a tedy také menší potřebu regulovat obsah z hlediska stylu formálním kodexem. Na druhé straně vyšší míra využití textů externích autorů vnáší do stylu jednotlivých vydání větší diverzitu a zejm. v případě literárně činných autorů i potenciálně vyšší míru idiosynkrických stylistických zvláštností.

Co do obsahu otevírá každé číslo již zmíněný úvodník, přehled stěžejních domácích a světových událostí, rubrika Respekt-Despekt paralelní k rubrice *En forme/En panne* v týdeníku Le Point, pravidelnou úvodní rubrikou je také anketa ohledně některého z aktuálních společenských témat. Týdeník také zařazuje do tištěného vydání obsah ze své on-line verze, a to včetně velmi specifických či inovátorských žánrů (kolektivní rubrika

¹⁸⁵ Srov. Data o čtenosti českých tematických časopisů na serveru Slideshare: . [online] <http://www.slideshare.net/frozane/ctenost-a-prodane-naklady-casopisu-1-10-2012-31-3-2013> Naposledy navštíveno: 15.8.2014

¹⁸⁶ Srov. Článek Ekonomické týdeníky si polepšily, ženské klesají z 19. 5. 2014 na serveru Mediaguru. . [online] http://www.mediaguru.cz/2014/05/ctenost-ekonomickych-tydeniku-mirne-roste-zenskych-klesa/#.U_ckeFl_sgo . Naposledy navštíveno: 15.8. 2014

Přestřelka v newsroomu, dříve zařazované úryvky z blogů publikovaných na doméně respekt.ihned.cz, nedávno zavedená rubrika Dopisů ze světových metropolí), na prvních stranách čísla se také pravidelně objevuje rubrika čtenářské korespondence.

Následuje sekce komentářů uvedená pravidelným redkačním komentářem bez jednoho jmenovitého autora, který formuluje oficiální redakční stanovisko k vybrané stěžejní události uplynulého týdne. Zbytek rubriky tvoří dílčí méně rozsáhlé komentáře k dalším významným událostem.

Další ucelenou sekci textů, které však tentokrát odpovídají různým žánrům i dílčím stylům, tvoří rubrika Fokus věnující se rozsáhlejším analytickým textům k aktuálnímu dění. Zařazeny jsou rozhovory s významnými osobnostmi a překlady jednoho nebo dvou emblematických textů z aktuálních vydání partnerského týdeníku The Economist, k jehož stylu se redakce Respektu ve svých textech pravidelně hlásí. Periodikum také pravidelně publikuje komentáře amerického žurnalisty Fareeda Zakaríy otištěné v americkém deníku Washington Post. Klíčovým textem je vždy rozsáhlý analytický článek v rubrice Téma, významnou část magazínu tvoří kulturní rubrika s recenzemi, kulturním přehledem na další týden, popř. interview s významnou osobností z oblasti kultury. Obsah každého čísla je pak doplněn o drobnější texty, obvykle vyhovující žánru sloupku, věnující se různým tématům, pravidelnými uzavíracími rubrikami každého čísla je rozhovorová jednostrana Od věci a čtenářská rubrika Jeden den v životě otiskující texty zaslané externími amatérskými autory vztahující se zpravidla k aktuálním společenským tématům. V závěru čísla se pravidelně objevuje také komiks Lely Geislerové Zen žen a na poslední straně pravidelný Minulý týden očima Ivana Lampera sestavený z kondenzovaných, obvykle jednovětných, vypointovaných zpráv o větším či menším společenském významu.

3.1.3. Výstavba jazykového korpusu a charakteristika sledovaných jevů

Jako metodu kontrastního zkoumání autentického synchronního jazykového materiálu jsme zvolili výstavbu dvou dílčích paralelních jazykových korpusů s označením základních sledovaných jevů a jejich následné porovnání. Data jsme sbírali po dobu 18 měsíců z dvou srovnatelných psaných informačně-analytických médií (viz výše), přičemž pro získání srovnatelného objemu dat byl v případě českojazyčného korpusu tento časový rozptyl omezen pouze na vydání prvního pololetí roku 2014. Vzhledem ke snazší dostupnosti českého média v prostředí výzkumu bylo pro sestavení korpusu snazší získat souvislý jazykový materiál z újeji vymezeného časového období. Výsledný korpus českých prostředků vznikl exceprpcí analyzovaného materiálu z 19 samostatných vydání časopisu Respekt a obsahuje data sebraná celkem z 56 jednotlivých článků, zatímco francouzský

jazykový korpus byl sestaven z prostředků sebraných celkem z 42 samostatných vydání časopisu *Le Point* a pochází z celkem 72 jednotlivých článků. Tato disproporce má význam pro následnou interpretaci závěrů ze srovnání sebraných dat.

Jak uvádí František Čermák¹⁸⁷, korpusová lingvistika představuje empirickou disciplínu založená na datech a opírající se o strukturalistické deskriptivní metody, kdy je kladen zvýšený důraz na sémantiku a kontext.¹⁸⁸ Synchronní korpusy podle F. Čermáka poskytují značný potenciál pro studium periferie jazyka a výsledky jejich zkoumání se mohou stát dokladem jazykového vývoje. Srovnatelný synchronní korpus dvojjazyčný, který pro účel naší práce využíváme, nám pak poskytuje srovnatelný materiál stejného žánru a tematiky (publicistický styl a jeho analytické a beletrizující žánry, tematika politického dění, domácí a zahraniční zpravodajství, komentáře významných kauz ve veřejném dění, oblasti politiky, obchodu, ekonomiky, ekologie, mezinárodních vztahů a kultury)¹⁸⁹ pro možnost srovnání fungování jednoho jevu ve dvou oddělených jazykových systémech. Podmínkou zachování vypovídací hodnoty dat sebraných v jazykovém korpusu je dodržení kritérií reprezentativnosti, specifčnosti a normativnosti¹⁹⁰. Dodržení kritéria reprezentativnosti spočívá v porovnatelné míře prodaného nákladu obou periodik vzhledem k jejich proporčnímu postavení na lokálních mediálních trzích – přestože kvantitativně je náklad francouzského týdeníku mnohonásobně vyšší, vzhledem k velikosti trhu, potažmo k velikosti českojazyčné a francouzskojazyčné populace, je proporční reprezentativnost porovnatelná. Z popularity obou periodik odvozené i od nákladu prodaných výtisků pak odvozujeme dostatečnou normativnost sebraného materiálu, tj. předpokládáme, že způsob nakládání s jazykem v obou periodikách odpovídá reálnému jazykovému úzu v daných oblastech. Kritérium specifčnosti spočívá v konkrétním stylistickém vymezení textů, z nichž je materiál sebrán a v jejich vzájemné porovnatelnosti v obou jazykových oblastech. Podmínkou úspěšného korpusového výzkumu je také jasné stanovení konkrétního výzkumného cíle, jímž je porovnání charakteristických rysů a pravidelností ve výskytu vulgarismů ve sledovaných médiích zejména pokud jde o lexikální pole, z něhož jsou jazykové prostředky definované jako vulgarismy odvozeny, o jejich komunikační pragmatickou funkci a o typ expresivního příznaku.

¹⁸⁷ Čermák a kol., 2011:s. 23

¹⁸⁸ Čermák a kol., 2011, s. 21

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 18

¹⁹⁰ Ibid.

Mezi excerpta jsme zařadili textové úseky obsahující vulgarismy či jazykové prostředky jim stylisticky velmi blízké v souladu s definicí formulovanou v teoretické části práce. Veškerá excerpta byla opatřena informacemi o zdroji, tj. číslo použitého vydání časopisu, jméno autora a název konkrétního článku, včetně informací o použitém stylistickém podžánru zdrojového textu. Získaný jazykový materiál byl následně opatřen tagy sledujícími rozhodující faktory pro definici jazykového prostředku jakožto vulgarismu, tj. lexikální pole, do něhož sledovaný prostředek spadá svým referenčním významem, dále pragmatickou funkci prostředku vzhledem ke kontextu svého užití a typ expresivního příznaku opět vzhledem ke kontextovému zapojení excerptovaného prostředku. Kde to bylo relevantní, připojili jsme k excerptu informaci o typu užití obrazného vyjádření, o příznakovém zapojení do kontextu, o specifickém syntagmatu, v němž se prostředek nachází, či o slootovorných zvláštnostech dílčích lexémů. Všimli jsme si také zvláštností v grafickém označení excerptovaných jazykových prostředků a jejich intertextové zapojení.

Při výstavbě korpusu jsme se potýkali s obecnými problémy, které v této souvislosti zmiňuje František Čermák¹⁹¹, tj. spolehlivá identifikace frazémů a idiomů, ale i nalezení spolehlivých kritérií posuzování jednotlivých excerpt tak, aby výsledná data byla vzájemně porovnatelná. Stěžejním problémem výstavby korpusu byl pak i jeho rozsah a kvantitativní srovnatelnost dat v obou částech dvojjazyčného korpusu. K získání odpovídajícího množství excerpt totiž bylo v obou jazykových oblastech třeba vytěžení primárních zdrojů o různém celkovém rozsahu. Pro získání kvantitativně srovnatelných jazykových verzí korpusu jsme se proto rozhodli omezit český zdrojový materiál z hlediska data vydání pouze na texty publikované od ledna do června roku 2014, zatímco ve francouzské části korpusu jsme pracovali podle původních kritérií i s texty publikovanými v roce 2013. Rozhodli jsme se preferovat tuto nerovnováhu před získáním kvantitativní disproporce v jednotlivých částech korpusu a zohlednit ji v interpretaci výsledků analýzy excerptovaného materiálu¹⁹².

K doplnění takto získaných dat a pro zpřesnění závěrů jejich analýzy jsme vedli dotazníkové šetření mezi novináři českých a francouzských informačně-názorových týdeníků s cílem získat informace o redakční praxi při nakládání s vulgarismy v jednotlivých redakcích.

¹⁹¹ Čermák a kol, 2011, str. 24

¹⁹² Kompletní excerptovaný materiál včetně označení sledovaných jevů viz Příloha 1 a Příloha 2

3.1.4. Dotazníkové šetření

Dotazníkové šetření¹⁹³ bylo vedeno od 1. do 15. srpna 2014 mezi jednotlivě oslovenými novináři a jazykovými redaktory pracujícími pro stěžejní francouzské a české informačně-náborové týdeníky. Vzhledem k úzkému vymezení cílové skupiny (osloveno bylo adresně 234 francouzských a 107 českých respondentů) je výsledná míra response v absolutní kvantitě relativně nízká¹⁹⁴, nicméně pro získání informace o interních zásadách jednotlivých redakcí při nakládání s vulgarismy ji považujeme za dostatečnou. Pokud jde o subjektivní vnímání jednotlivých jazykových prostředků, které lze v souladu s námi formulovanou definicí považovat za vulgarismy, bylo by třeba získat výrazně vyšší množství odpovědí. Výsledky ankety v tomto ohledu tedy můžeme použít výhradně ilustračně. Pro získání reprezentativních dat ohledně vnímání vulgarismů v publicistických textech by bylo přínosné vést sociolingvistický průzkum u širší čtenářské obce, z hlediska vymezení tématu a omezení rozsahu naší práce však námi provedené dotazníkové šetření považujeme za dostatečné.

Dotazník rozeslaný adresně redaktorům, editorům a jazykovým redaktorům týdeníků *Le Point*, *L'Express*, *Le Nouvel Observateur*, *Respekt*, *Reflex* a *Týden*¹⁹⁵ obsahoval úvodní otázky mířící na získání údajů o respondentovi z hlediska jeho pracovního zařazení v konkrétní redakci, druhá série otázek pak cílila na získání objektivních informací o způsobu nakládání s vulgarismy v dané redakci, účelem poslední série otázek pak bylo získat informace o subjektivním vnímání použitelnosti prostředků vnímaných jako vulgarismy v publicistických textech. Významnou součástí dotazníku byla otázka obsahující sérii 45 izolovaných lexikálních prostředků a jejich klasifikaci jakožto vulgarismů. Do otázky byly zařazeny prostředky ze všech významných lexikálních polí definovaných v teoretické části práce (tj. sex, vyměšování, indispozice fyzická, mentální i morální, animální referenty a prostředky z lexikálního pole „božstvo a démoni“) a silně

¹⁹³ K vytvoření a k vyhodnocení obou dotazníků byl použit automatický software Survio dostupný [online] na stránkách www.survio.com.

¹⁹⁴ Dotazník vyplnili a odeslali pouze 4 francouzští repondenti oproti 21 českým respondentům. Výrazně nízkou míru response u francouzských respondentů si vysvětlujeme velkou mírou nedoručitelnosti odeslaných žádostí o vyplnění dotazníku a také nižší mírou ochoty spolupracovat na zahraničním výzkumném projektu, byť byla výzva k účasti předložena ve francouzském jazyce. Ze statistik dotazníkového softwaru Survio vyplývá, že českou verzi dotazníku 60% reagujících respondentů nedokončilo. Pravděpodobnou příčinou mohou být vysoké nároky subjektivně položené otázky č. 17 na soustředění respondenta. Odpovědi týkající se redakční praxe při nakládání s vulgarismy v českých týdenících nicméně považujeme za dostatečně vypovídající i v tomto množství. Podrobnější údaje o návštěvnosti a míře dokončení dotazníku viz Příloha 7.

¹⁹⁵ Českou a francouzskou verzi dotazníku viz v Příloze 3 a 4

expresivní označení pro příslušníky etnických menšin. Jednotlivé prostředky byly uvedeny ve skupinách dle příslušného lexikálního pole, zastoupeny byly vždy prostředky s expresivním příznakem inherentním i adherentním, tj. prostředky, které jsou vnímány jako vulgarismy pouze na základě specifického kontextového zapojení, ve kterém je pragmatický (konotační) význam silnější, nebo alespoň rovnocenný, ve srovnání s významem referenčním.

Pro získání co nejednoznačnější interpretovatelných dat obsahoval dotazník převážně otázky uzavřené, s výběrem pouze jedné z možných odpovědí. Pouze otázky směřující ke zjištění způsobu grafického či jiného distančního nakládání s vulgarismy v publikovaných textech (otázky č. 10, 11, 12) nabízely možnost zvolení několika z nabízených odpovědí zároveň. Na závěr dotazníku byly připojeny čtyři nepovinné otevřené otázky, jejichž cílem bylo zjistit osobní postoj hodnotitele k jazykovým prostředkům považovaným za vulgarismy, popř. zpětnou vazbu k dotazníku jako takovému.¹⁹⁶ Výsledky dotazníkového šetření shrneme v několika bodech v následující kapitole.

3.2. Redakční praxe českých a francouzských týdeníků při nakládání s vulgarismy

3.2.1. Francouzské týdeníky

Vzhledem k již předeslanému nízkému množství získaných odpovědí na dotazníky směřující k získání interních informací k danému tématu nelze činit zásadní obecné závěry o redakční praxi při nakládání s vulgarismy v oslovených redakcích francouzských týdeníků. Výpovědní hodnotu již tak značně limitovaných dat navíc ještě snižuje skutečnost, že pouze jeden ze čtyř respondentů uvedl, že pracuje pro redakci Le Nouvel Observateur, zbytek respondentů uvedl, že pracuje pro redakci časopisu L'Express, z redakce týdeníku Le Point nebyla získána odpověď žádná. Tam, kde v odpovědích respondentů panuje naprostá (100 %) nebo alespoň nadpoloviční (75 %) shoda lze vysledovat alespoň dílčí tendence. Můžeme předpokládat, že navzdory větší komplexnosti organizační struktury francouzských redakcí a většímu množství jejich stálých spolupracovníků – redaktorů ponechávají redakce svým autorům značnou tvůrčí svobodu a možnost konečné volby mezi užitím expresivních prostředků či vulgarismů na straně jedné

¹⁹⁶ Všechny získané odpovědi na obě verze dotazníku připojujeme v Příloze 5 a 6, v Příloze 7 pak dokládáme výsledky šetření dotazníku zobrazené graficky.

či mezi různými disimulačními a distančními strategiemi na straně druhé. Interní kodexy zůstávají ohledně jednotného stylu periodika pravděpodobně spíše nepsané.

Subjektivní přístup respondentů k přípustnosti vulgarismů v otištěných textech je spíše opatrný, jejich užití zcela nevylučují, podmiňují jej ale silnou motivací kontextu či komunikačního záměru finálního textu. Ohledně přípustnosti vulgarismů v případě citace zdroje, autorské řeči redaktora či překladu cizojazyčných jazykových prostředků jsou respondenti nejednotní, předpokládáme tedy, že v takových případech se rozhodují individuálně v souladu s výše řečeným.

Ze subjektivního hodnocení jednotlivých vulgarismů lze vyvodit určité závěry pouze tam, kde mezi respondenty panuje 100 % shoda. Například lexém „*cul*“, který na základě kritérií stanovených v teoretické části textu hodnotíme jakožto zástupce lexikálního pole vyměšování, s inherentním expresivním příznakem, a který by tedy dle předložené teorie měl být hodnocen jako vulgarismus, a to jak ve svém významu referenčním, tak ve významech pragmatických, respondenti hodnotí zcela rozporuplně, stejně jako „*merde*“, další prostředek tradičně považovaný za vulgarismus z vyměšovacího lexikálního pole. Naproti tomu prostředky s pragmatickou funkcí urážek mířících na znevážení kognitivních schopností oponenta (*débil, crétin, imbécile, dément, popř. gourde*) zcela shodně za vulgarismy nepovažují. Naproti tomu jednoznačně hodnotí jako vulgární ty prostředky, které byly do dotazníku zařazeny jakožto zástupci depreciační pragmatické funkce, jejichž cílem je upozornit na morální deficit oponenta (*connard, fils de pute, salaud*) či prostředky, jejichž referentem jsou mužské pohlavní orgány, a to jak s příznakem adherentním, tak i inherentním (*bite, couilles* vs. *queue*).

Pro relevantní zhodnocení přípustnosti či nepřípustnosti jednotlivých prostředků, a to jak individuálně, tak z hlediska jejich lexikálního pole, typu expresivního příznaku a pragmatické funkce, by však bylo třeba získat odpovědi podstatně většího množství respondentů, tj. alespoň nadpoloviční většinu všech oslovených redaktorů. Z hlediska recepce těchto prostředků v publicistických textech by bylo přínosné v obdobném dotazníkovém šetření zjišťovat postoje k jednotlivým prostředkům považovaným za vulgarismy u příjemců těchto mediálních sdělení. Pro zvýšení výpovědní hodnoty těchto dat by bylo v novém dotazníkovém šetření vhodné neuvádět jednotlivé prostředky izolovaně, ale v konkrétním kontextovém zapojení pro lepší zhodnocení všech tří zmíněných kritérií.

3.2.2. České týdeníky

3.2.2.1. Zastoupení jednotlivých periodik mezi respondenty

Na český dotazník ohledně redakční praxe se nám podařilo získat 21 odpovědí ze všech vybraných redakcí (Reflex, Respekt, Týden). Nejvíce odpovědí jsme získali z redakce časopisu Týden (12 respondentů), následují odpovědi z časopisu Respekt (6 respondentů), nejméně odpovědí pak zaslali redaktori časopisu Reflex (3 respondenti). Většina respondentů pracují jako vedoucí redaktori či řadoví redaktori (celkem 15 respondentů) a obvykle se podílejí především na vzniku tištěné verze časopisu (rovněž 15 respondentů).

3.2.2.2. Redakční stanovisko vůči užívání vulgarismů

Pokud jde o jednotnou redakční politiku v přístupu k vulgarismům, uvedlo 19 z 21 respondentů, že v jejich redakci neexistuje oficiální interní manuál upravující styl periodika. Dva respondenti, kteří odpověděli opačně, oba pracují pro časopis Týden, a to v pozicích editora a redaktora. Vzhledem k tomu, že jejich odpovědi jsou v rozporu s většinovou odpovědí jejich kolegů (z nichž další tři uvedli, že pracují jako korektori, další tři respondenti z časopisu Týden se pak označili za vedoucí redaktory), rozhodli jsme se tuto variantu nebrat v potaz. Neshoda se objevila také v tom, zda stejná jazyková pravidla platí pro on-line a tištěnou verzi časopisu, a to opět mezi respondenty z časopisu Týden. Na základě většinové odpovědi předpokládáme, že progresivnější internetové médium se v českém prostředí podřizuje stejné, resp. stejně minimální, vnější regulaci ze strany vedení redakce jako tradiční médium tištěné. Dva respondenti opět z časopisu Týden připouštějí, že v jejich redakcích nicméně existuje vnitřní definice vulgarismu používaná pouze pro on-line verzi časopisu, jedná se však zřejmě o regulaci internetových diskusí pod články a nikoli o regulaci stylu redakčně publikovaných textů jako takových. K témuž závěru docházíme, pokud se jedná o existenci interního seznamu prostředků, které se považují za vulgarismy. Pokud takový seznam existuje, je v redakci časopisu Týden používán zejména při správě on-line verze časopisu a neslouží k úpravě obsahu redakčních textů.

Neshoda napříč redakcemi panuje v tom, zda je redaktorům z pozice vedení redakce doporučeno, aby se ve svých textech vyhýbali vulgarismům či jiným nevhodným prostředkům. Zatímco dvě třetiny respondentů časopisu Týden žádnou proskriptivní regulaci nepřipouštějí, třetina uvádí, že takové doporučení v jejich redakci existuje. Tito respondenti však pracují na pozicích šéfredaktora, vedoucího redaktora či editora, jsou tedy sami potenciálními původci takové regulace. Neshoda v tomto bodě panuje i mezi zaměstnanci redakce časopisu Respekt, proporční rozložení jednotlivých odpovědí je však opačné, dvě třetiny respondentů regulaci připouštějí, zatímco zbývající třetina nikoli.

Vzhledem k tomu, že většina respondentů, kteří uvádějí, že doporučení vyhýbat se vulgarismům v redakci existuje, opět pracují ve vedoucích pozicích, přisuzujeme jejich odpovědi větší váhu. Stejně rozložení odpovědí jako v redakci Respektu shledáváme i u respondentů z časopisu Reflex. Z rozložení jednotlivých odpovědí i vzhledem k pracovnímu zařazení jednotlivých respondentů vyvozujeme závěr, že v redakcích českých týdeníků existuje doporučení ze strany vedoucích redaktorů vyhýbat se v textech vulgarismům, jedná se ale o doporučení neformální, jímž se vzhledem ke svým odpovědím i k většinovým odpovědím na předchozí otázky řadoví redaktori necítí být za všech okolností vázáni.

3.2.2.3. Redakční praxe zacházení s vulgarismy v konkrétních případech užití

Tento náš závěr potvrzují i výsledky následující otázky, kdy na dotaz, zda se v redakčním textu objeví vulgarismy v případě, že jich užívá citovaný zdroj, žádný z respondentů nezvolil odpověď „Nikdy“, zatímco dva respondenti z časopisu Týden připouštějí užití citovaných vulgarismů vždy v online i v tištěné verzi. Většina respondentů však volí kompromisní varianty, kdy připouštějí, že v tištěných a on-line textech se vulgarismy objevovat mohou za předpokladu, že je jejich užití odůvodněno vyzněním výsledného textu. V podobném duchu také vyznívají odpovědi na otázku č. 12, kde se dotazujeme na strategii nakládání s vulgarismem, který používá citovaný zdroj. Pouze menšina respondentů uvádí, že často nebo skoro vždy vulgarismus úplně vypustí. Různé disimulační (eufemismus, opis, nahrazení části slova zvláštním grafickým prostředkem) či distanční strategie (uvozovky, kurzíva) jednotlivých redaktorů jsou však velmi rozrůzněné a nelze tedy ze sebraných odpovědí vyhodnotit některé navrhované strategie jako převládající. Zároveň konstatujeme, že negativní odpovědi („zřídka“ či „nikdy“) u všech nabízených disimulačních či distančních strategií v součtu převažují nad odpověďmi pozitivními („skoro vždy“ nebo „často“). Z toho vyvozujeme, že respondenti při nakládání s vulgarismy ve svých textech volí ve většině případů buď jiné disimulační či distanční strategie, než jaké jim byly nabídnuty jako možnosti odpovědí v dotazníku, nebo že ve většině případů při užití vulgarismů nevolí disimulační či distanční strategie žádné.

Tuto interpretaci získaných dat podporují i odpovědi na následující tři otázky (č. 13, 14, 15) zjišťující názor respondentů na přípustnost užití vulgarismů v autorském textu autora, v citaci zdroje či v interview a v překladovém textu. Zatímco u autorského textu ještě třetina respondentů považuje užití vulgarismu za nepřípustné, a to jak v tištěné, tak v on-line verzi periodika (57 % většina respondentů, tj. 12 z nich, nicméně zastává názor zcela opačný), v případě citace či přepisu odpovědi osobnosti v interview již drtivá většina respondentů (20 z 21 odpovědí) považuje užití vulgarismu za přípustné v on-line i v tištěné verzi textu.

Pokud jde o práci s vulgarismy v překladech cizojazyčných textů či citací (otázky č. 11 a 15), tři čtvrtiny respondentů (15 odpovědí) považují užití vulgarismu v takovém případě za přípustné v případě, že expresivita výrazu je přizpůsobena celkovému vyznění textu, pouze 5 respondentů pak považuje za přípustné použít vždy ve výsledném textu co nejpřesnější ekvivalent cizojazyčného výrazu, jediný respondent považuje užití vulgarismu v překladovém textu vždy za nepřípustné. Z odpovědí na otázku č. 11 nicméně vyplývá, že vznik překladových textů se podobně jako vznik textů původních v redakcích českých týdeníků řídí pouze minimálními restrikcemi. Nejčastěji volenou odpovědí na otázku, co se objeví ve výsledném překladovém textu, obsahuje-li použitý cizojazyčný originál vulgarismy, je totiž tvrzení, že „cokoli, co překladatel či redaktor uzná za přiměřené“ (13 respondentů), další nejčastější odpovědí pak je, že v překladu bude použit „co do významu i míry expresivity co nejbližší český výrazový prostředek“ (9 respondentů). Částečnou nivelizaci vulgarismu v překladu zmiňují 4 respondenti, úplnou nivelizaci či vypuštění prostředku pak žádný z nich. Z tohoto rozložení odpovědí usuzujeme, že pokud jde o překlady cizojazyčných vulgarismů, mají redaktori a překladatelé českých týdeníků v redakcích značnou volnost co do volby překladového prostředku.

3.2.2.4. Subjektivní postoj redaktorů vůči užití vulgarismů

Pokud jde o subjektivní postoj respondentů k významu vulgarismů coby stylového prostředku publicistických textů (otázka č. 16), jsou tři čtvrtiny respondentů toho názoru, že vulgarismy mají své místo v tištěné i v online publicistice, čtyři respondenti se domnívají, že se jedná o prostředek vhodný spíše pro texty publikované on-line a pouze jeden z respondentů je toho názoru, že vulgarismy do publicistických textů nepatří vůbec.

Při vzetí v úvahu některých komentářů, které respondenti zanechali v odpovědích na k tomu vyhrazenou otázku č. 21 docházíme ohledně redakční praxe při zacházení s vulgarismy v českých týdenících k závěru, že stylistická doporučení pro užívání či neužívání vulgarismů či jiných jazykových prostředků hodnocených jako nevhodné v redakcích časopisů Respekt, Reflex a Týden existují pouze neformálně v nepsané podobě a že redaktorům je ponechána značná autorská volnost rozhodování o tom, co je či není vhodný stylistický prostředek k dosažení zamýšleného komunikačního cíle jejich informačně-analytických textů. Při absenci jednotných stylistických „průvodců“ po vzoru některých

anglosaských týdeníků¹⁹⁷ či samostatné definice či seznamu prostředků, které jsou redakcí považovány za vulgarismy podobně, jako jsou ve veřejnoprávních médiích považovány za vulgarismy prostředky vymezené Radou pro rozhlasové a televizní vysílání¹⁹⁸ zůstává stěžejním problémem subjektivní vnímání toho, které expresivní prostředky lze za považovat za vulgarismy a které nikoli. Proto jsou pro rozšíření kontextu, ve kterém je třeba vnímat tyto závěry o redakční praxi českých týdeníků o výsledky dotazování po subjektivním vnímání vybraných potenciálních vulgarismů.

3.2.2.5. Subjektivní hodnocení izolovaných potenciálních vulgarismů

Je třeba zdůraznit, podobně jako u výsledků francouzského dotazníku, že počet respondentů je limitován, a to i úzkým vymezením cílové skupiny průzkumu. Výsledky proto nelze zobecňovat a vyvozovat z nich závěry o klasifikaci daných prostředků mezi vulgarismy. Za tímto účelem by bylo třeba rozšířit skupinu respondentů o širokou veřejnost či alespoň o čtenářskou obec periodik, na něž byl zaměřen původní průzkum.

Před zhodnocením celkových výsledků této části průzkumu je třeba podotknout, že jeden z respondentů nestandardně zvolil u všech prostředků zahrnutých v otázce č. 17 absolutně negativní hodnocení, tj. žádný z uvedených prostředků nepovažuje za vulgarismus. Po úvaze a s přihlédnutím k ostatním odpovědím respondenta ve zbývajících částech dotazníku, které nijak nevybízí k vyloučení odpovědi, jsme se rozhodli tuto odpověď zahrnout do vyhodnocení průzkumu. Odpovědi respondenta hodnotíme jako vyjádření postoje k tomu, co je v jazyce považováno za normu, a tento postoj přijímáme jako plně validní.

Výsledky dotazníku potvrzují závěry studia lexikálních polí v teoretické části, kde jsme došli k závěru, že prostředky vztahující se k lexikálnímu poli „božstvo a démoni“, popř. v širší perspektivě definovanému jako lexikální pole „náboženství“ (viz analýza excerpaného materiálu níže) mají v českém jazykovém prostředí oslabený expresivní příznak a pokud je lze v případě, že nesou katarzní pragmatickou funkci, zařadit mezi vulgarismy jakožto zástupce širší kategorie kleteb, pak pouze jako prostředky okrajové a značně hraniční. Z respondentů našeho dotazníku tyto prostředky jako vulgarismy vždy pouze dva dotazovaní, a to pouze v měřítku označeném na škále odpovědí „spíše ano“, tj. v míře omezené a nikoli absolutní. Převážná většina ostatních prostředků uvedených

¹⁹⁷ Např. The Economist Style Guide, 9. Vydání (2008) dostupné online z: <http://bordeure.files.wordpress.com/2008/11/the-economist-style-guide.pdf>

¹⁹⁸ Viz výše

v dotazníku¹⁹⁹, jsou respondenty vždy ve vyšší míře hodnoceny spíše jako vulgarismy než naopak. Liší se pouze míra rozložení jednotlivých hlasů. Zcela jednoznačná shoda panuje u základních referentů pohlavních orgánů, a to jak mužských (*čurák*), tak ženských (*píča, kunda*). Výrazně méně kontroverzně je vnímán metaforický prostředek „klacek“, byť jej respondenti v kontextu dalších genitálních pojmenování rovněž řadí spíše mezi vulgarismy. Podobně dochází k méně silnému, stále však jednoznačnému, řazení mezi vulgarismy u metonymického pojmenování ženských genitálií (*chlupatice*).

Stejně silně jako referenty pohlavních orgánů jsou hodnocena i verba popisující pohlavní styk (zejm. *mrdat*, mírněji, přesto však velmi silně jsou v součtu odpovědí vnímána i slovesa *šoustat* a *jebat*). Velmi silně vnímají expresivní příznak vulgarity respondenti také u prostředků s depreciační pragmatickou funkcí jednoznačně klasifikovatelné jako urážky cílící na zpochybnění morálních hodnot oponenta, a to bez ohledu na zapojené lexikální pole, k němuž se prostředek vztahuje (*z kurvysyn, zmrđ, sráč*), méně silně je vnímán germanismus *hajzl* odkazující k lexikálnímu poli vyměšování.²⁰⁰

Prostředky odkazující k prostituci a prostitutkám jsou již ve srovnání s ostatními prostředky souhrnného lexikálního pole „sex“ hodnoceny méně jednoznačně jako vulgarismy. Podle součtu absolutních odpovědí je nejsilnějším vulgarismem této kategorie *kurva*, následuje metaforické označení *štětka*, nejméně často pak jako přesvědčivý vulgarismus respondenti hodnotí slovo *děvka*.

Co do součtu hodnocení jednotlivých prostředků jakožto vulgarismů na škále „určitě ano“ a „spíše ano“ pak respondenti podobným způsobem jako lexém „kurva“ hodnotili i depreciační označení homosexuálů (*buzerant, hulibrk*), na jen o málo nižší úrovni hodnocení se nachází prostředky označující různé další menšiny, tentokrát však etnické (*negr, rákosník, cigoš, černá huba*). Na závěr pomyslné škály vulgarismů podle síly expresivního příznaku pak na základě hodnocení českých respondentů zařadili prostředky zpochybňující kognitivní kapacitu oponenta, tj. prostředky z lexikálního pole mentální indispozice a za ně pak ještě prostředky animální, z nichž nejsilněji reagovali respondenti

¹⁹⁹ pouze s výjimkou prostředku s animálního lexikálního pole s adherentním expresivním příznakem („prase“) a prostředek z lexikálního pole mentální indispozice s oslabeným inherentním expresivním příznakem („pitomec“) – tento prostředek se jako jediný mezi ostatními lexémy ze stejného lexikálního pole neřadí mezi pojmenování převzatá z terminologie klinické psychiatrie. Z termínů, které do tohoto oboru naopak spadají, je ve srovnání s ostatními jako slabší vulgarismus hodnocen také lexém „idiot“.

²⁰⁰ Podobně Slovník nespisovné češtiny (Hugo a kol., 2009) hodnotí tento lexém jako vulgarismus pouze ve významu „záchod“, v přenesených významech už výraz tuto poznámku příznaku doplněn není. Viz. Hugo (2009; s. 153) – heslo *hajzl*

na lexém „svině“. Konkrétní data o hodnocení jednotlivých prostředků jsou uvedena v Příloze 6, grafické znázornění souhrnných kvantitativních údajů je pak k nahlédnutí v Příloze 7.

Na dotaz (otázka č. 18), zda by respondenti prostředky, které hodnotili jako vulgarismy za pomoci odpovědí „určitě ano“ a „spíše ano“ použili v textech k otištění v jejich periodiku, dotazovaní nejčastěji odpovídali „spíše ne“ (9 odpovědí), varianty „spíše ano“ či „určitě ano“ volilo celkem pouze 5 respondentů, v duchu odpovědi „spíše ano“ však vyznívají i slovní odpovědi u varianty „jiná odpověď“. Tito čtyři shodně upřesňují, že by při užití těchto prostředků pečlivě zvažovali vhodnost kontextu. V podobném duchu se někteří respondenti vyjádřili také v souhrnném komentáři k dotazníku v otázce č. 21. Naše závěry z otázek č. 17 a 18 jsou pak potvrzeny i odpověďmi respondentů na závěrečné nepovinné otázky č. 19 a 20, kde jsou dotazovaní vyzýváni k uvedení prostředků, které subjektivně vnímají jako nejsilnější vulgarismy v jejich slovní zásobě. Drtivá většina sebraných odpovědí uvádí prostředky vztahující se k lexikálnímu poli sexu, a to zejména k popisu pohlavních orgánů či pohlavního styku. Nejčastěji citovaným prostředkem je substantivum „píča“.²⁰¹

3.3. Výskyt vulgarismů v korpusu publicistických textů

Francouzský publicistický styl je podle zjištění analýzy jazykového materiálu sebraného z publikovaných textů časopisu *Le Point* a *Respekt* obecně ve srovnání s českým ve významnější míře navázán na kulturní a klasicky vzdělanostní intertext, velmi často se v něm objevují bez bližší specifikace aluze vyžadující značnou čtenářovu erudici, zejména kritické texty a komentáře se pak také vyznačují vysokou mírou obraznosti, která se opírá nejen o metaforická a idiomatická vyjádření, ale také, a to je pro naše téma obzvláště důležité, o široké využití ironie a sarkasmu. Tyto nástroje jsou z hlediska jazykového velmi významné pro nepřímé vyjádření negativního, či přímo výsměšného až pohrdavého postoje vůči oponentovi a je tudíž bezesporu možno zařadit je mezi jazykové prostředky silně depreciální. Míra depreciace je v těchto případech často výrazně zesílena právě tím, že na oponenta neútočí přímo, ale opírá se o intelektuálně propracovaný myšlenkový konstrukt, na který v potenciálním dialogu není snadné odpovědět bez užití podobně náročných intertextových odkazů formulovaných za pomoci vysokých jazykových prostředků do ostré

²⁰¹ Podrobné výsledky dotazníku včetně jednotlivých odpovědí na nepovinné otázky 19. a 20. jsou k nahlédnutí v Příloze 6.

pointy. Nástrojem silně depreciační expresivity, tzn. cíle, u kterého a priori předpokládáme využití nízkých jazykových prostředků, se tak ve francouzském publicistickém textu paradoxně stávají naopak velmi intelektuálně propracované myšlenkové a jazykové konstrukce za častého užití ironie či sarkasmu.

3.3.1. Výskyt vulgarismů podle lexikálního pole

3.3.1.1. Lexikální pole vyměšování

V korpusu francouzských publicistických textů jsme 37 excerpt označili jako výskyty prostředků vztahujících se k lexikálnímu poli vyměšování, z toho jsme u 31 výskytů identifikovali expresivní příznak adherentní či inherentní, tzn., že v textu byly použity vulgarismy s různou pragmatickou funkcí. V korpusu českých publicistických textů jsme prostředků spadajících do odpovídajícího lexikálního pole identifikovali 57, z nichž 41 nese expresivní příznak inherentní či adherentní. Nalezené příklady dělíme do podkategorií v souladu s členěním popsaným v teoretické části práce.

a) Anus

Základní francouzské označení hýždí či konečníku „cul“ se v excerpovaném jazykovém korpusu vyskytuje celkem čtyřikrát, z toho třikrát v referenční pragmatické funkci:

(136, 137) Une séquence récurrente de l'émission, consistant pour l'un des chroniqueurs à placer "Tu l'as vu" au hasard de la conversation en direct, l'invité généralement piégé répondant "j'ai vu quoi ?", et l'autre lui rétorquant "**mon cul**". "**Tu l'as vu mon cul**", (...).

(269) La Guinguette mobile vient proposer sa scène ouverte à un groupe local, ses guirlandes à des compagnies de danse pour s'initier à la country, la danse brésilienne, la polka ou la salsa, ses jeux surdimensionnés pour s'évader et sa bonne cuisine "**au cul du camion**" pour se régaler.

V prvním případě je v krátkém textovém úseku prostředek užit hned dvakrát a jeho opakování vytváří v textu eufonický rytmus, čímž se zvyšuje expresivní hodnota celého úseku. Pokud se stejný prostředek objevuje v textu vícekrát formou různě obměňované citace či parafráze či pokud je redaktorem na daný prostředek upozorněno v některém z vnitřních titulků textu, či dokonce v názvu článku samotného, poukazuje toto opakované užití na vnímaný příznak a na vysokou stylovou hodnotu lexému pro celkové vyznění textu.

V druhém případě autor příjemci sdělení užitím uvozovek zdůrazňuje, že se jedná o citaci, v tomto případě o kulturní referenci vztahující se k populárnímu televiznímu pořadu. Uvozovky jsou užity i v druhém příkladu, kde syntagma „*au cul du camion*“ nese pragmatický význam depreciační, jehož konečné vyznění však může být chápáno i jako vyjádření pozitivní emoce. Podobně je tomu i v následujícím případě, který ustálené spojení

zapojující odvozeninu od základního *cul* používá k vyjádření obdivu ke statečnosti coby chvályhodné lidské vlastnosti:

(165) On me voit à deux âges de ma vie, et **il faut pas mal de culot** pour faire ça.

Zapojení vulgarismu do ustálené kolokace může mít v některých vliv na sílu expresivního příznaku:

(194) Les Français ne pensent-ils pas **cul par-dessus tête** ?

Setkáváme se také s příklady, kdy je označení anu užito v referenční funkci, ovšem za absence expresivního příznaku. V takovém případě může být expresivní příznak pouze potenciální. Vzhledem k referentu je však užití samo určitým překročením jistého tabu, zejména, pokud je referent pro hýždě zapojen do erotického kontextu:

(38) "Evidemment, les jeunes filles, / L'intumescence et la promesse, / **la rotondité de leurs fesses**, / le calme des grands yeux qui brillent".

Ale i do kontextu implikujícího defekační funkci referentu:

(18) (...) la crème Bordeaux pour **les fesses irritées** (...)

České texty obsahují 7 výskytů paralelního *prdel* k francouzskému *cul*²⁰². Pouze v jednom, ačkoli taktéž opakovaném případě, se jedná o prostředek s čistě referenční pragmatickou funkcí, v ostatních případech je prostředek zapojen do více či méně ustálených kolokací (*je mi všechno u prdele, všechno půjde do prdele, kyselé prdele*), jejichž funkce zpravidla směřuje k vyjádření narážky či urážky z kategorií „*ennui et déplaisir*“ a jimž se tudíž ve francouzském repertoáru vulgarismů významem blíží prostředky odvozené od slovesa *emmerder*. Osmý výskyt téhož prostředku o téže pragmatické funkci je v textu pouze implikován, část slova je nahrazena výpustkovými třemi tečkami:

(310) Někteří se zasmějí, jiní remcají: „**Ty vole**, jako minus čtrnáct, rejžo. **Si děláš pr...**“

b) Defekace

Ve studovaném jazykovém materiálu se setkáváme se značně limitovaným počtem prostředků odvozených z lexikálního pole defekace – ve francouzském textu se jedná pouze o 3 výskyty, přičemž ve dvou případech se jedná o užití metajazykové, za užití uvozovek a v kontextu úvahy o proměnách jazyka francouzské umělecké literatury:

²⁰² Viz excerpta 63, 68, 87, 180, 202, 220, 290.

(218) "Merde" et "chiant" n'ont plus d'odeur, mais ces mots conservent sur leurs synonymes bien élevés la supériorité de l'affect brut sur l'affectation, le jeu social et les contraintes du monde.

(219) Dans son dernier ouvrage à succès, *L'Identité malheureuse*, l'essayiste déplorait notamment la dérive scatologique de notre vocabulaire, soulignant le déferlement des termes "chier" et "merde" dans une société "postlittéraire".

Poslední z nalezených výskytů neužívá v referenci k lexikálnímu poli defekace vulgarismus explicitně, ale pouze s expresivním příznakem implicitním, který je výsledkem užití metaforického vyjádření a dvojsmyslu, který kombinuje různé významy verba *se soulager*:

(262) La campagne des européennes bat son plein, noyée sous la flore bactérienne produite notamment par Internet, où **se soulagent** tant **d'esprits tordus**.

V češtině oproti tomu nacházíme paralelních výskytů 10, přičemž pragmatická funkce těchto příkladů je vždy depreciační. Jedná se o konstrukce typu: srát na + subst.:

(26). „Je to asi, jako když vás někdo vyfotí poblíž záchodu a pak řekne, že ‚serete‘ na Česko. (...)”

Další skupinou jsou deverbální adjektiva *posraný*, *zasraný*, která jsou v nalezených výskytech vždy obklopena hovorovou flexí či přímo nespisovnými morfologickými variantami:

(31) „Jo jo, nebýt **tý posraný revoluce**, už jsem byl tři roky v důchodě.”

(186) „Na rozdíl vod minulosti, co tě voštemplovala, zařadila a řekla: Makej, nebo chcípni, **svině zasraná**.”

V poslední řadě se v textech objevují morfologicky složitější prostředky komponované:

(153)“(…) Nemůžete si stát za tím, co v divadle děláte, a **ta připosranost** se přenáší i do představení. (...)”

Z tohoto srovnání plyne, že čeština prostředky tohoto typu jednak užívá častěji, jednak využívá bohatší škálu odvozených tvarů a konečně tyto prostředky používá k naplnění většího množství různých pragmatických funkcí.

c) Exkrementy

Základní referent pro exkrement *merde* v excerpovaných výskytech podobně jako sloveso *chier* z předchozí kategorie není zapojeno svým významem do větné syntaxe a je užito pouze metajazykově:

(217) "Merde" et "chiant" n'ont plus d'odeur, mais ces mots conservent sur leurs synonymes bien élevés la supériorité de l'affect brut sur l'affectation, le jeu social et les contraintes du monde.

(220) Dans son dernier ouvrage à succès, *L'Identité malheureuse*, l'essayiste déplorait notamment la dérive scatologique de notre vocabulaire, soulignant le déferlement des termes "chier" et "**merde**" dans une société "postlittéraire".

Metajazykově je slovo užito i v následujícím ustáleném rčení s pozitivním pragmatickým významem:

(214) Un quidam s'était approché : "Je ne vous dis pas **merde**, c'est impoli, mais je vous souhaite bonne chance, monsieur Hénart ! " Il avait répliqué, facétieux : "Si, si, **merde**, c'est bien une fois tous les six ans !"

Francouzský korpus obsahuje také cizojazyčný prostředek se shodným etymologickým základem jako u *merde* za současné explicitace významu skrze doslovný překlad – obě jazykové verze shodně užívají intenzifikační neshodný přívlastek spadající do animálního lexikálního pole:

(287) Pourtant, **les merda di can**, traduisez par "**merde de chien**", comptent parmi les spécialités culinaires niçoises les plus appréciées."Il s'agit de gnocchi de pommes de terre préparés avec du vert de blettes", explique Lucien Brych, chef du restaurant La Cantine de Lulu.

Za povšimnutí stojí také nahrazení potenciálního zapojení překladového prostředku do autorského projevu bez užití distančních prvků výrazem implicitujícím, aluzí. Toto užití odkazující na bezprostřední kotext je zdrojem jazykového humoru:

(289) Leur nom vient de leur forme, qui rappelle... **Bref, vous savez.**

Pokud je prostředek kontextově zapojen svým pragmatickým významem do větné syntaxe, pak k tomu ve francouzských textech dochází pouze v rámci citace:

(203) Ou ce candidat qui, à Agde, qualifie votre hebdomadaire préféré de "**merde antinationale** à la solde de ces put... de g... et de j..." (sic). J'en passe et des meilleures.

(69) "(...)Je suis un Allemand tragique de **merde** qui s'attaque à une comédie.(...)"

Použití méně expresivních či neutrálních prostředků může být v publicistických textech znakem autocenzury či redakční cenzury, kdy expresivní příznak vulgarity zůstává v textu pouze implicitně, přesto je ale přítomen díky užití jiného, byť neutrálního pojmu ze stejného jazykového pole s referenčním významem odkazujícím k exkrementu:

(34) Green River, un pénitencier texan "de sécurité maximale", il y a un bloc B rempli de Noirs, un bloc D rempli de Blancs, et au milieu coule **une rivière verdâtre de bile, de foutre, de fiente et de sang mélangés.**

Ačkoli expresivní příznak *fiente* vnímáme jako slabší než u základního označení *merde*, celková stylová hodnota konkrétního užití je zvýšena bezprostředním kotextem, který tvoří výčet tělesných sekretů, čímž se značně zvyšuje výsledný účinek na příjemce.

U denominalizovaného slovesa *emmerder* a jeho odvozenin plnících pragmatickou funkci urážek v kategorii *ennui et mécontentement* konstatujeme ve srovnání výskyt celkem pěti užití, a to jak ve formě slovesa:

(28) "J'avais promis : en 2013, **je ne les emmerde pas** ! confie Jean-Vincent Placé.

tak ve formě substantiva:

(135) " (...)Pierre Mazeaud, qui est **un emmerdeur-né**, ne se laisserait même pas dicter la couleur de sa gomme !" s'insurge Brice Hortefeux, (...)

V češtině se ve vztahu k tomuto lexikálním poli setkáváme s prostředkem *hovno*, a to v 10 výskytech, kdy je lexém zapojen do různých kolokací, v nichž je slovo převážně objektem (*znamenat*, *stát za*, *vědět* + *hovno*), a které plní různé pragmatické funkce:

Znamenat hovno:

(32) Když se to k Sovovi doneslo, prohlásil jen: „Jsem už stár a **básník dnes znamená hovno**.“

(34) **Básník stále znamená hovno**, možná víc než kdy jindy.

Stát za hovno:

(70) „Okamžitě toho nechte! Jakmile je v něčem by, vždycky **to stojí za hovno!**“

Vědět hovno:

(165) Nemám zapotřebí, aby si moje jméno bral někdo do huby, když **ví úplný hovno**, řekl novinářům odcházející hokejový reprezentant Jaromír Jágr, (...) .

Podobně jako ve francouzštině se v české frazeologii objevuje obraz exkrementu jako talismanu nosícího štěstí:

(277) Možná že mě pro neschopnost vyhodili, nebo snad mě odepsali jen proto, že jsem měl okopané a zasviněné boty, ve kterých jsem si pro štěstí **šlápl do hovna**.

V českém korpusu jsme také podobně jako ve francouzském našli užití paralelních konstrukcí v cizojazyčném projevu a v češtině, kdy cizojazyčný výraz je vzápětí doplněn doslovným českým překladem:

(294) Takzvané BOB (bug out bag, evakuační taška) jsou KPZ pro případ SHTF (shit hits the fan, doslova **hovno zasáhne větrák**), což je mezinárodně uznávaná zkratka pro globální katastrofu.

Dále nacházíme prostředek *hovno* v přirovnání mířícím na zpochybnění kognitivních schopností oponenta:

(274) **Tupá jako hovno**, ale férová.

Pouze v jednom případě identifikujeme lexém *hovno* ve funkci referenční:

(134) Ale třeba v MeetFactory jsem byl nedávno na představení *Politický kabaret aneb **Seber si to hovno!***, které dělal Braňo Holíček s Janem Tošovským, a to bylo dobré divadlo.

d) Ústa

Substantiva s expresivním prostředkem referujícím k ústům v češtině i ve francouzštině se zpravidla zapojují do uzuálních kolokací či idiomatických vyjádření obvykle souvisejících s jazykovým projevem oponenta, jehož obsah či forma jsou zdrojem negativního postoje vyjádřeného pragmatickou funkcí *ennui et déplaisir*:

(27), **La grande gueule** des écologistes n'en pouvait plus de s'empêcher de critiquer le gouvernement

(164) Nemám zapotřebí, aby si moje jméno **bral někdo do huby**, když ví úplný hovno, řekl novinářům odcházející hokejový reprezentant Jaromír Jágr, (...) .

příp. se objevují výhrůžky fyzickým násilím, kde *gueule* je metonymickým výrazem zastupujícím osobu oponenta:

(167) Si vous redites "ravages", **je vous casse la gueule...**

Zhrubělé označení huba také nabývá na vulgárnosti v zapojení do vulgarizující imperativní syntaktické konstrukce:

(207) " (...) Sedni si tu, **drž hubu** a poslouchej. (...) "

Ve francouzštině sloveso odvozené od expresivního označení úst, *gueuler*, nese kromě inherentního expresivního příznaku zároveň i příznak implicitní, neboť se jedná de facto o verbum dicendi, jehož referenční význam označuje takový druh jazykového projevu, který implikuje užití vulgarismů. Díky tomuto svému pragmatickému významu je lexikální jednotka nositelem funkce urážky z kategorie „*haine et dégoût*“

(1) Ce matin, je suis allé chercher le manteau de ma fille, je me suis occupé du manteau et je n'étais pas à **gueuler** : "Alceste, Alceste !"

Do tohoto lexikálního pole spadá ve francouzštině i v češtině metaforické užití slovesa *vomir* či *zvracet* (resp. totéž platí i pro jejich synonyma s inherentním expresivním příznakem), které v tomto případě plní pragmatickou funkci urážky v kategorii „*haine et dégoût*“, ačkoli sama tato slovesa vulgarismy nejsou (jsou nositeli pouze implicitního expresivního příznaku).

(19) "Cette Europe-là **est à vomir**."

Analogicky v českém korpusu:

(16): (...) a na blogu psal články s titulky typu „**Chce se mi zvracet...**“.

Z uvedených příkladů je patrné, že podřízené lexikální pole *vyměšování – ústa* se v incidencích zaznamenaných v korpusech publicistických textů pohybuje na hranici zvýšené depreciační expresivity a vulgarismu.

Podobně je na škále expresivity situováno i lexikální pole flatulence:

(143) (...) se lève et reprend en chœur : "**Et quand il pète il trouve son slip**."

(243) „Stejně to bylo na prd.“

Zatímco expresivitu francouzského příkladu zvyšuje jeho skandovací rytmus, český příklad lze považovat za záměrně užitý eufemismus pro výraz se silnějším inherentním expresivním příznakem, proto se k vlastnímu inherentnímu příznaku lexému „prd“ připojuje ještě příznak implicitní.

3.3.1.2. Lexikální pole sex

Ve francouzském korpusu zaznamenáváme 72 výskytů spadajících do sexuálního lexikálního pole, včetně vyjádření nesoucích příznak implicitní či potenciální, prostředků s expresivním příznakem adherentním či inherentním nacházíme 46. V českých textech je celkový součet všech relevantních prostředků 54, prostředků s příznakem inherentním či adherentním zaznamenáváme celkem 39.

a) Mužský pohlavní orgán:

V této podkategorii je ve francouzských textech expresivní příznak vždy inherentní, referentem je buď penis, nebo varlata:

(65) Et qu'on est toujours **une bite** fréillante, un être soumis.

(257) - La première **greffe de bite**.

(111) Pas tous : seulement les pitbulls ; il en a deux, "**comme les couilles**", dit-il, Joe et Jeff.

Všechny uvedené příklady uvádějí vulgarismy s referenční pragmatickou funkcí, v posledním případě se v citaci „nespisovné osobnosti“, spisovatele Martina Amise, jedná o přirovnání přeložené z angličtiny.

Naproti tomu v českém korpusu nacházíme prostředky s příznakem spíše implicitním, disimulace vulgarismů popisujících mužský pohlavní úd jsou zdrojem pro nejrozličnější metajazyková vyjádření či pro projevy jazykové hry:

(191) Její Celeste se totiž svého vypravěčského žezla chopí jako chlapeckého ztopořeného penisu: bez skrupulí směřuje rovnou k věci.

(192) Jen je předtím třeba dost dlouho číst a zkrátka věřit, že ty popisy teenagerských rozkroků nakonec k něčemu budou.

(6) „Černochoy všichni nenáviděj, protože jsou líný, maj veliký pindoury a jsou celý žhavý na sex s bílejma holkama. (...)“

(10) Přitom je jasné, že tady už mu snad nepomůže ani ta svěcená voda, v níž si O'Cuigeen omýval bůhví co.

Jediný prostředek odvozený od substantiva s referentem penisu a s inherentním expresivním příznakem je zdrobnělinou, jeho vlastní expresivní příznak je tím umenšen:

(74) Jsou tu muži různých kategorií, vedle sebe stojí „trula“, „**kokotek**“, „pičus“, „chlapčuljatko“ i „mužčina“, jsou tu muži snoví i reální (...).

Méně zdráhaví jsou pak redaktoři časopisu Respekt při nakládání s prostředky popisujícími varlata, která se považují, podobně jako výše zmíněná francouzská vazba s výrazem culot, za hlavní atribut mužnosti či odvahy. Užití lexému *koule* tedy může plnit významnou funkci sdělení pozitivní emoce:

(37) To slovo nebereme jako nadávku, je spíš obdivné, znamená to něco, jako že **ta žena „má koule“**, že něco udělala dobře.

b) Ženský pohlavní orgán:

Oproti prostředkům vztahujícím se ve své etymologii k popisům mužského pohlavního orgánu podléhá základní lexém primárně označující ženský pohlavní orgán (*con*) určité inflaci expresivity vzhledem k postupné generalizaci svého významu. Většina výskytů ve francouzštině nese funkci urážky – *mépris et dérision*. Ve sledovaných francouzských publicistických textech jsme výskyt tohoto prostředku zaznamenali ve dvou morfologických variantách, a to ve formě substantiva²⁰³ či adjektiva²⁰⁴, slovnědruhové zařazení pak není specifikováno v případě metajazykového užití:

(297) Mais lui a prononcé les mots qui le hantent : "intelligent" ; "**con**".

Tato morfosyntaktická rozrůzněnost umožňuje lexému *con* také možnost zapojení do různých syntaktických konstrukcí, ať už se jedná o prostředky kategorizace ve spojení se slovesem *être* následovaným určitým či neurčitým členem, popř. zvolací konstrukce s užitím tázacího zájmena *quel*, objevuje se také předložková vazba *jouer à*.

Kromě základního tvaru se objevuje ještě odvozenina *connard* vzniklá připojením sufixu nesoucího depreciační význam.

(150) L'agent Hosty, de Dallas, officier traitant depuis dix-huit mois de Lee Harvey Oswald qu'il avait finalement **catalogué au rayon des connards inoffensifs** (...)

Navzdory užití depreciačního sufixu, které implikuje zesílení výsledného inheretního expresivního příznaku vede toto konkrétní kotextové zapojení (přívlastek *inoffensif*) naopak k oslabení finálního účinku a k přenesení pragmatické funkce k vyjádření mírně pozitivních emocí (pragmatickou funkci urážek v kategorii *mépris et dérision*).

V českém primárním jazykovém materiálu nacházíme několik výrazů odkazujících k ženským pohlavním orgánům. Po započtení všech zastoupených odvozenin se na prvním místě co do kvantity objevuje lexikální jednotka *píča*:

(138) „**Jdi do píči**,“ zařve chraplavě frontman Samir Hauser alias Bruno Ferrari.

(222) „**Píča zlá**,“ zamumlá Erik, když vyskakuje na peron.

Objevují se i odvozená pojmenování nesoucí pragmatickou funkci typu „*mépris et dérision*“:

(75) Jsou tu muži různých kategorií, vedle sebe stojí „trula“, „kokotek“, „**píčus**“, „chlapčuljatko“ i „mužčina“, jsou tu muži snoví i reální (...).

²⁰³ Excerpta 130, 131, 157, 225

²⁰⁴ Excerpta 152, 154, 296 297, 298

(86) „Ten **pičus** Nietzsche se pěkně seknul. (...).

Stěžejní odvozeninou citovanou v excerpovaném materiálu je i pojmenování nesoucí depreciační funkci typu „ennui et mécontentement“:

(107) „Ty vole, ty volby, to je taková **píčovina...**“ ulevuje si na záchodě do telefonu Blaník s vědomím, že je úplně jedno, kdo se dostane do sněmovny.

Zatímco referenční funkci nenese žádné z excerpovaných vyjádření, nalezené prostředky včetně odvozenin lze zařadit jak do kategorie urážek, tak i nadávek, a to ve významech *haine et dégoût* (piča zlá), *mépris et dérision* – zpochybnění kognitivní kapacity (pičus) i *ennui et mécontentement* (píčovina).

Dalším významným prostředkem z tohoto lexikálního pole je označení kunda, které se opět vyskytuje i v odvozených tvarech. Za pozornost stojí hybridní pojmenování slovenské výtvarné skupiny, kde se plurál Kundy stává de facto importovaným pojmenováním:

(38) S Evou jsme dlouholeté kamarádky a běžně si mezi sebou říkáme, že jsme **Kundy Crew**.

V neobvyklém spojení se objevuje tento prostředek ve výhružce s referenční pragmatickou funkcí:

(178) „Ty kurvo pojebaná! **Zakroutím ti kundou!**“

Dalším prostředkem s referenční pragmatickou funkcí s pozitivním emocionálním nábojem je pak deminutivum *kundička*:

(286) Při představě, že jeho žena má nevyholené podpaždí a nohy jako vlčák, ale **kundičku má jako batole**, se rozškytal a málem mu ujel trolejbus.

Analogií názvu kulturní skupiny *Kundy Crew* je označení ruských aktivistek *Pussy Riot*, které nese v názvu rovněž cizojazyčný prostředek referující k ženskému pohlaví²⁰⁵. Expresivní příznak tohoto importovaného prostředku je však omezen skutečností, že název skupiny se nepřekládá a význam anglického *pussy* není v češtině domestikován.

Ačkoli se následující příklad vztahuje spíše k lexikálnímu poli animálních prostředků, rozhodli jsme se jej vzhledem k referentu zmínit na tomto místě. Jedná se o animální metafory sloužící k označení ženského genitálu:

(284) Pan Hodboď uvažoval nad tím, zda jeho ženě sluší víc **bobr**, nebo **rypoš lysý**.

²⁰⁵ Excerpta 157, 307

c) Pohlavní styk

Ve francouzské části korpusu jsme identifikovali celkem 20 výskytů jazykových prostředků vztahujících se k tomuto lexikálnímu poli, z toho 13 výskytů s expresivním příznakem inherentním či adherentním.

Základním prostředkem z tohoto lexikálního pole je sloveso *baiser*, nalezené ve čtyřech výskytech, z nichž tři se objevují formou citace či rozhovorové odpovědi v interview s „nespisovnou osobností“²⁰⁶, Michelelem Houellebecqem

(40) Dans "Plateforme", vous écriviez que ce que veulent les gens, **c'est baiser**.

(67) Quand on est jeune, on accepte d'avoir froid parce qu'on **a vraiment envie de baiser**.

(68) Quand **on a un peu moins envie de baiser**, on rentre se coucher.

Poslední výskyt je však autorským užitím ze strany redaktora ve filmové recenzi:

(105) Nos parents nous ont menti, l'amour, le prince charmant, c'est donc ce pauvre Allemand sur une plage **qui nous baise mal** ?

Rozptylem významů více generalizované sloveso *foutre* se oproti tomu v referenčním významu objevuje v analyzovaném materiálu pouze jednou, a to v podobě deverbilizovaného substantiva ve významu „sperma“:

(33) Green River, un pénitencier texan "de sécurité maximale", il y a un bloc B rempli de Noirs, un bloc D rempli de Blancs, et au milieu coule **une rivière verdâtre de bile, de foutre, de fiente et de sang mélangés**.

Ostatní výskyty tohoto slovesa už nesou různé pragmatické významy depreciační, a to podle způsobu přenášení významu, které umožnily jejich zapojení do následujících kolokací, ať už se jedná o nadávky v kategorii „ennui et déplaisir“:

(76) (...) tout le monde a **l'air de s'en foutre**, ça fait marcher l'économie, alors pourquoi créer des problèmes là où il n'y en a pas encore ?

„mépris et dérision“:

(94) En prime, quelques leçons d'arabe, et surtout **une excellente manière de se foutre de la gueule** des chantres de l'intégration.

či o obecné vyjádření spadající do hovorového jazyka bez příznaku vulgárnosti:

(132) "Avec les nationalisations et la relance par la consommation populaire, ils sont tous fous, autour du président, **ils vont foutre le pays en l'air**, ils nous emmènent dans le mur en chantant.

²⁰⁶ Viz níže

V dalších výskytech se prostředky s referentem pohlavního styku skrývají za eufemická vyjádření s pragmatickou funkcí disimulační a implicitním expresivním příznakem:

(45) Déjà, il faut vraiment aimer ça.

V češtině se tato podkategorie podobně jako u prostředků vztahujících se k mužskému pohlavnímu orgánu stává především zdrojem jazykové hry či dokonce svého druhu poezie:

(3) Jedna z nich například vypráví o stavbě tunelu Blanka, ve vašem podání snaze **přivést Prahu penetrací do jiného Metrostavu**.

(35) Stehovat nápisy „**Jebal pes PMS**“, „Papulovať sa nepatrí“ či „Za drink poslúcham“ učila Iva začátkem září kolemjdoucí na workshopu na pražském Žižkově.

V druhém jmenovaném případě se jedná o užití slovenského vulgarismu, jehož přenesení do českého kontextu si plně zachovává sílu inherentního expresivního příznaku. O fungování lexému jebat a jeho odvozenin v české frazeologii svědčí i následující užití ve funkci invektivy z kategorie „*haine et dégout*“:

(177) „Ty **kurvo pojebaná!** Zakroutím ti kundou!“

Kromě převzatých prostředků ze slovenštiny nacházíme příklady importů také z angličtiny, kdy se základní vulgární sloveso pro pohlavní styk v citovaném uměleckém textu asimiluje za pomoci připojení české konjugační koncovky:

(305) (...) a jako modlitba zní prostorem šeptané „miluju odpočívát, utrácet za oblečení, miluju život v luxusu, když za mě někdo uklidí, miluju karamelovou čokoládu, dovolené, **miluju všechno fuckovat**“.

d) Prostitutky

Kvantitativně poměrně významně zastoupené lexikální pole prostituce (24 výskytů) je zároveň ve francouzských textech značně diferenciováno i pokud jde o užití varianty základních referenčních užití a jejich odvozenin.

Nejčastějším prostředkem je označení *putain*:

(10) Il y a des écoles pour tout sauf pour devenir écrivain, président de la République ou **putain**.

(259) - Il faudrait que nous arrêtions tous de dire tout le temps "**putain**".

(306) "Ça leur apprendra, à ces **putains** de terroristes !"

Objevuje se také zkrácená varianta *pute*:

(54) Oui, à condition que ce soit soumis à condition de ressources, réservé aux handicapés pauvres, pour ne pas casser **le boulot des putes**.

(222) "De toute façon, une fille qui met une jupe, c'est **une pute**."

Od prostředku salope se setkáváme pouze s četnými odvozeninami:

(282) Et les jeunes de confession musulmane dont il ne faut pas se lasser de répéter qu'ils n'ont rien à voir avec cette **saloperie** ?

(84) Un "**salopard**", selon l'insulte du secrétaire national du Parti de gauche François Delapierre.

(88) "L'affaire du **salopard** a été désagréable. "

(86) Deux jours que les chaînes d'information répercutaient la **salopardise**.

Setkáváme se také s eufemizujícím neologismem s referenčním významem „prostitutky“:

(52) Vous êtes pour les "aidants sexuels" ?

V menší míře se objevují další eufemizující či perifrastické prostředky:

(50) "Pouvoir **payer une fille** est une bonne chose [...], un immense progrès" ?

(55) Mais pourquoi réserver **ce travail** à un personnel médical formé à cet effet ?

Jediný výskyt také zaznamenáváme u lexému *bordel*:

(193) C'était aussi une ville florissante et même épicurienne, au point qu'en 195 on y dénombrait neuf théâtres... et vingt-**trois bordels**, dont Willy, le mari de Colette, prétendait qu'ils étaient les plus beaux de France.

Na rozdíl od francouzštiny je toto lexikální pole v českém jazykovém materiálu zastoupeno spíše méně (12 výskytů), nejčastějším prostředkem je pak poněkud banalizované vyjádření *děvka*:

(78) V naší tradičně monogamní společnosti, kde **bývá nepokrytě flirtující žena děvka**, zatímco flirtující muž je sympatický donchuán, trochu pobuřující postoj.

Z výše uvedeného srovnání nakládání s vulgarismy ze sexuálního lexikálního pole vyplývá zdrženlivost češtiny před vulgarismy odkazujícími k lexikálnímu poli sexuality ve srovnání s francouzskými texty. České texty vykazují větší ochotu uchýlit se k užití vulgárního prostředku náležícího do lexikálního pole vylučování, zatímco dle sebraného jazykového materiálu se francouzština při zacházení s vulgarismy chová opačně. Paradoxní výjimkou jsou při užívání sexuálních vulgarismů v češtině označení pro ženské pohlavní orgány a zejména pak prostředky odvozené od lexému *píča*, navzdory tomu, že z dotazníkového šetření mezi českými novináři vyplývá, že právě tento vulgarismus považují za nejsilnější z jejich celkového repertoáru a deklarují při jeho užití velkou míru obezřetnosti.

3.3.1.3. Animální prostředky

Základním animálním prostředkem ve francouzštině je označení *bête* a jeho odvozeniny (*embêter*, *embêtant*) nesoucí pragmatickou funkci urážky z kategorie „*ennui et mécontentement*“. Ve srovnání s emblematickým prostředkem *emmerder* o stejné funkci však tyto prostředky nesou výrazně slabší expresivní příznak, jedná se tedy o prostředky s depreciačním potenciálem, z hlediska příznakovosti je ale řadíme k neutrálnímu

jazykovému rejstříku. Jejich vulgarizační expresivní příznak tedy hodnotíme jako potenciální:

(2) Mais si j'étais venu à l'entretien comme j'étais avec ma fille, en retrait, vous auriez bien été **embêté...**

(9) (...) ce qu'il y a **d'embêtant** (...).

(200) **La grosse bête** sort du toilettage, pardon, du restyling.

Podobným příkladem je i metaforické užití lexému *moutonnaille*, jehož depreciační kapacita je zvýšena sufixem *-aille* nesoucím vlastní hanlivý příznak:

(301) La "**moutonnaille**", bête noire de Rabelais, a pris le pouvoir dans le monde des idées : (...)

Ve srovnání s nalezenými paralelními prostředky v českém jazyce shledáváme ve francouzském korpusu animálních prostředků výrazně větší jazykovou vynalézavost a vyšší míru metaforičnosti, resp. parafrází či kulturních aluzí, v menší míře se však jedná o skutečné vulgarismy:

(3) M. Ayrault, la girafe et le mammoth

(62) "Tu te cherches un sex friend, **vieille cougar fatiguée...**", écrivez-vous. **La cougar**, c'est un sujet ? – sexuální příměr, anglicismus, pozitivní emoce:

(63) C'est une idée très sympathique, **la cougar**, mais je n'y crois qu'à moitié (...)

Stejně jako poslední uváděný příklad anglicismu nese díky erotickému kontextu výraznější vulgarizační příznak také dvojsmysl založený na polysémii lexému *chatte*:

(74) "La femme et le pantin" raconte l'histoire d'une jeune moza"de race andalouse", vierge et garce, une "**chatte caressante et masochiste**" qui dit non à don Mateo, un homme de 37 ans.

Podobně je tomu i v následujícím příkladu, kdy označení *chatte* je zároveň nositelem pozitivně-emocionální pragmatické funkce:

(101) Dans ce portrait délicat de la poétesse au "**visage de chatte siamoise**", mais en amour "plus sadique qu'une gamine qui casse lentement la patte d'une tourterelle",

Naopak silně depreciační přirovnání k psovi nese funkci vyjádření jednoznačně negativní emoce, vzhledem k vysoké míře konvenčnosti tohoto užití se ovšem lexém, podobně jako další animální prostředky, nachází spíše na hranici prostředku silně zhrubělého a vulgárního, a to i v následujícím sexuálním kontextu filmové recenze k filmu o mladé prostitutce:

(103) Certains clients sont adorables, d'autres de **vrais chiens**. –

Podobně silný depreciační potenciál s pragmatickou funkcí urážky z kategorie „mépris et dérision“ nesou i následující animální metafory, opět je nicméně vzhledem k nízké míře konvenčnosti a převládajícím humorným aspektem nepovažujeme za vulgarismus v pravém slova smyslu:

(78) "L'**ectoplasme** de Bercy". C'est ainsi que les langues les plus vipérines du microcosme parisien ont surnommé Pierre Moscovici.

V následujícím případě se jedná o nadávku v kategorii mépris et dérision s mírně pozitivním vyzněním:

(254) (...) pour continuer à proférer leurs **âneries**, de se boucher les oreilles devant le flot d'informations qui contredit leurs théories.

V češtině nacházíme animálních prostředků celkem 31, přičemž ve 23 případech se jedná o prostředky nesoucí výhradně adherentní příznak vzhledem k tomu, že všechny sebrané prostředky mají i neutrální referenční význam, který nepovažujeme za nositele expresivního příznaku vulgarity.

(28) Březen, **slunko svítí jako „prase“** (a na to **prase**) a všichni mají spoustu řečí, že tohle počasí se k zabíjení nehodí.

V prvním označeném výskytu je lexém prase nositelem expresivního příznaku, v druhém nikoli.

Značně lexikalizovaná je v současné češtině už od druhé poloviny 20. století metafora užívaná v běžném hovorovém oslovení „ty vole“, původní funkce urážky z kategorie mépris et dérision je tudíž v těchto užitích již téměř vymizelá:

(59) „Jak chceš převychovat, **ty vole**, tu zvěř, vždyť na tom Extra vidíš, co ty lidi čtou. Vždyť jsem vám to ukázal, ne?“

(89) „**Ty vole**, nehraj to, ale normálně vyprávěj!“

Naproti tomu výrazně silnější příznak na pomezí zhrubělého označení a vulgarismu nese lexém *hovado* a odvozenina *zhovadilý*. Tyto prostředky registrujeme v beletrizujícím žánru čtenářské reportáže:

(30) „Ožralej zabíjel lidi, střízlivej teď prasata. A neumí to. Co to je za **hovado**?“

či přímo v literárním úryvku:

(280) Na jedné straně stály represivní orgány státu, na straně druhé **neméně zhovadilí ochránci přírody** – v duchu jsem tento boj nazval Lipany II.

Jednoznačnými vulgarismy jsou pak urážky v kategoriích „haine et dégoût“ (*svině*) či „mépris et dérision“ (*kráva*) v následujících příkladech:

(162) „Posun je **v tý svini zasraný**.“²⁰⁷

(308) V Americe oslavují propuštěné členky Pussy Riot, český prezident o nich doslova řekl, že to jsou „**hysterické krávy**“.

²⁰⁷ Viz parafráze v excerptu 184

V obou případech je výsledná stylová hodnota užitých prostředků zesílena za pomoci intenzifikačního přívlastku, v prvním případě se jedná o vulgarismus z lexikálního pole vyměšování v subjektivním postponovaném postavení, v druhém případě se jedná o neutrální prostředek z lexikálního pole mentální indispozice.

V sebraném jazykovém materiálu se také setkáváme s animálními prostředky, kde je vulgarizující expresivní příznak vyjádřen spíše implicitně či je výsledkem jazykové hry:

(273) Neznámý pachatel ukradl u šumavské Kaplice zatoulané stádo čtyřia dvaceti **krav s jedním volem**.

(113) Představovala samu sebe jako herečku, jež má svést Bohuslava Sobotku, aby konečně vedle Andreje Babiše vypadal jako **samec**.

(200) Být ovšem dívkou či mladší ženou znamená smířit se s tím, že film nenabízí jiné obrazy než **krásné, nesmírně chtivé samičky**, jejichž nitro je ovšem vydlabané jako pribináček.

(233) „Udělejte si drdol, **ať neodejdete s nějakým hmyzem ve vlasech**,“ upozorňuje návštěvu sociální pracovnice.

Studie provedená na primárním jazykovém materiálu ukazuje, že animální prostředky ve francouzštině i v češtině mají sice vysokou depreciační či invektivní kapacitu, o vulgarismy v pravém slova smyslu se však jedná ve velmi omezeném množství případů, a to častěji v češtině než ve francouzštině. Přesto se domníváme, že tato samostatná kategorie má pro definici vulgarismu svůj podstatný význam.

3.3.1.4. Indispozice

a) indispozice mentální

Prostředky z lexikálního pole mentální indispozice jsou ve zdrojových textech široce zastoupeny, jedná se o prostředky do značné míry konvenční. Zpravidla se jedná o adjektiva, popř. o adjektiva nominalizovaná přidáním určitého členu.

Ve francouzských i v českých textech nacházíme urážky snižující intelekt oponenta o různé míře intenzity jednak podle konkrétního užitého prostředku, jednak podle syntaktické konstrukce, v níž je prostředek zapojen.

Urážlivý prostředek napadající kognitivní schopnosti oponenta může být použit v neosobní vazbě, kdy adresát není přímo označen:

(42) Il est **stupide** de séparer amour et baise.

Podobně může být invektiva namířena nikoli proti osobnosti oponenta v jeho integritě, ale pouze proti některým jeho myšlenkám či přesvědčením:

(305) Observez comme une partie de notre pays gagatise, ces temps-ci, avec la **conviction idiote** de vivre l'antépénultième page du roman national, avant le grand soir qui ne saurait tarder.

(99) Pour Claude Bartolone, "interdire les tweets serait aussi **idiot** que de combattre l'invention de l'imprimerie par peur des livres **diffamatoires** "

Označení *imbécile* nacházíme ve francouzštině často jako prostředek odsouzení celých myšlenkových systémů nebo rozšířených společenských postojů podle následujícího vzoru:

(277) Le souverainisme est **le patriotisme des imbéciles**.

(295) Jean-François Revel avait dit un jour : "L'antiaméricanisme, **c'est le socialisme des imbéciles**."

Ještě silnější příznak eliminující intelektuální schopnosti oponenta na minimum, je označení *débile*:

(183) La Chine et l'Inde ont aussi eu droit, en leur temps, aux mêmes prévisions **débiles**.

(273) Il faut **être débile, désespéré ou suicidaire** pour songer à quitter ce navire.

(304) Au lieu de moraliser sans cesse, que ne met-on en pièces le programme économique **débile** du FN !

Na hranici mezi zpochybněním intelektových schopností a psychické přičetnosti oponenta se ve francouzštině nachází označení *crétin*:

(205) (...) cet hyperactif, né sous le nom d'Adam Spiegel, n'a cessé de multiplier les identités : iconographe emblématique des années 9 avec ses clips pour Daft Punk ou Björk, acteur, producteur du programme de **cascades crélines** "Jackass", pubard très demandé par les grandes marques...

Prostředky zpochybnění mentálního zdraví pak ve francouzštině vyjadřují převážně hovorové prostředky s hanlivým expresivním příznakem, které nejsou nutně vulgarismy. Tyto prostředky mohou být vnímány i jako nositelé sdílení pozitivní emoce:

(82) Ce dont on lui fait grief, c'est du reste, de tout le reste : une forme "**ringarde**" - c'est lui qui le dit- d'indolence médiatique,

(153) (...) c'était la fille au charme fou, **toquée**, hors norme.

(185) " (...) Il faut être **kamikaze** pour venir affronter Martine Aubry ici."

(192) Lequel des quatre candidats à la mairie parviendra à dissiper **cette psychose d'insécurité** qui étreint les habitants - en particulier les femmes - dans certains quartiers du centre-ville à la nuit tombée ?

Škálu českých prostředků na nejnižší míře expresivity otevírá označení *blbý, blbec*, v korpusu zkoumaných textů kvantitativně hojně zastoupený (včetně slov příbuzných), celkem se (včetně slov příbuzných) objevuje desetkrát.

(98) (...) Miloslav Šimek a později už jen Zuzana Bubílková pointovali víceméně veškeré vtipy tím, že „**politici jsou blbci**“ – případně současné politiky přepsali do vtipů s Husákem a Jakešem.

(187) Vzájemně si přikyvují a utěšují se tím, že **jsou na tom všichni stejně blbě**.

(260) „Vedlo to bohužel ale také k tomu, že **jsem jako politik vypadal blbě**, byl nepřírozený a nakonec mě Ivan Langer nazval tím odporným termínem paranoidní autista,“ vypráví.

Obdobnou silou výrazu disponuje označení *pitomý*, *pitomec*, v českých publicistických textech opět značně rozšířené.

(43) „Ano, opravdu se to celé zrodilo takhle **pitomě**,“ (...)

(52) Maluje poněkud **pitomé obrazy** jako Velké ukřižování, kde Krista mučí „vrah z Wall Streetu“ v černém cylindru.

Setkáváme se také s neologismem vytvořeným komponováním lexému *pitomý* se jménem parlamentního politika:

(121) Má soud Reflexu definitivně zakázat, aby **Okamurovi říkal Pitomio**?

Záměrné opakování neologismu, na malém prostoru žánru sloupku až pětkrát, často ve velmi blízkém kontextovém okolí, značná intenzifikace posměšné pragmatické funkce, pointa slopku pak následně taktéž vrcholí slovem *pitomec*:

(127) A pokud se chce Tomio Okamura zbavit **nálepky Pitomio**, je to docela jednoduché: stačí, aby se přestal chovat jako **pitomec**.

Stejně jako ve francouzštině mohou prostředky z lexikálního pole mentální indispozice snižovat intelektuální úroveň celých myšlenkových proudů či společenských fenoménů:

(194) Já se vám ale nedivím, protože pokud se tady etabloval **bulvár jakožto ekvivalent stupidity**, tak chápu, že byste jej nechtěl dělat.

Oproti tomu označení *debil* zpravidla odkazuje k jednotlivci, a to i v užití metajazykovém, kdy odkazuje na idiosynkretické verbální projevy konkrétního politika:

(1) Řekl, že vypadá jako debil a diktátor.

(189) Zní to hodně „ezo“, ale myslím si, že „**debilové**“ jsou v tomto případě především ti, kdo ještě nepochopili slovo „vyčerpateľné“ zdroje energie.

(300) Je to samolibý hulvát rozprávějící v televizi o „**debilech**“ a „hajzlech“, (...).

Porovnatelné kvantitativní i významové rozložení těchto prostředků v českých a francouzských textech dokládá i výskyt slova *idiot*:

(154) Neumí si představit, že by u Miloše Zemana, vystupujícího z letadla, byla popiska: **Nový český film – Návrat idiota**.

(193) Lidé v Mělníku jsou nesmírně izolovaní, ale neznamená to, že jsou to **idioti nebo burani**.

V češtině se ve srovnání s francouzštinou častěji setkáváme s prostředky odkazujícími k naprosté duševní retardaci, tj. prostředky snižujícími intelektové schopnosti oponenta k naprostému minimu. Tyto prostředky v případě užití pro naplnění depreciační funkce často nesou komický význam v invektivní kategorii „*mépris et dérision*“:

(198) To by však nesměl Olda do svých plánů zahrnovat i zhuleného zevlouna Emanu (Kryštof Hádek) a **jeho retardovaného chráněnce Vencu** (Jiří Mádl)

(288) Nebesa, jež se zálibně prohlížejí v nekonečných vodách, však **takovou demenci nestrpí**, i tuto poslední skořáčku lidstva pošlou ke dnu.

(71) (...) , jenže toto nepochopení, tato autorčinými slovy „**pošahanost**“, je součástí každé zamilovanosti i této literární hry.

Kromě toho se v současných textech stále častěji objevují méně lexikalizovaná označení psychických poruch či klinických stavů v oblasti psychiatrie či psychologie, která v neutrálním užití ve vědeckém diskurzu mají platnost odborného termínu:

(137) (...) má **sociopatické sklony**, avšak zároveň vyzařuje starosvětskou eleganci a intenzitu raného Nicka Cavea.

(258) „Vedlo to bohužel ale také k tomu, že jsem jako politik vypadal blbě, byl nepřírozený a nakonec mě Ivan Langer nazval tím odporným termínem **paranoidní autista**,“ vypráví.

b) indispozice fyzická

Ve zkoumaných francouzských textech jsou nejčastějšími projevy fyzické indispozice prostředky odkazující ke špíně: *pourriture, insanité, saleté*:

(4) à en juger par l'état de **pourriture** de ses fondation (...).

(151) Dans ce joli duo d'ex-époux qui se **pourrissent** la vie en jouant au plus con sur la route qui les mène jusqu'au mariage de leur fille, la Nordiste emporte le morceau :

(239) Après son échec à la primaire, elle a au moins réussi à **pourrir** le quinquennat de M. Hollande : (...)

V kontextovém zapojení těchto prostředků je jejich výsledná stylová hodnota ovlivněna i jejich objektivním či subjektivním postavením v roli rozvíjejícího adjektiva ve vztahu k řídícímu substantivu:

(161) Quand on pense que le grand rabbin de Rome a refusé de l'enterrer ! **Un sale type**.

(36) Municipales - Paris : **ville sale** ?

Zatímco první konstrukce s adjektivem v antepozici nese silný inherentní expresivní příznak, druhý příklad obsahuje neutrálně vyjádřené hodnotící stanovisko.

Podobně je tomu i v následujícím příkladu, kde dochází ke zcela korektní, neutrální volbě lexikálních prostředků, postavení adjektiva je rovněž významově neutrální, nicméně kombinace konotačních významů a užití sarkasmu dodává výslednému vyjádření velmi silný expresivní příznak, byť není explicitně lexikálně realizován:

(53) Oui, à condition que ce soit soumis à condition de ressources, réservé aux **handicapés pauvres**, pour ne pas casser le boulot des putes.

Český korpus v tomto lexikálním poli inventarizuje pouze omezené výrazové prostředky, v obou nalezených případech odvozené od verba chcípnout, označujícího smrt jako konečnou fyzickou indispozici či dysfunkci. V druhém případě je tato metafora dále rozvíjena za pomoci dětského jazyka, což dále posiluje výslednou stylovou hodnotu vyjádření:

(163) A v tomhle kontrastu spočívá přitažlivost próz Emila Hakla: přes všechno to únavné **chcípáctví** nepřestává být pozorný a smyslný.

(72) (...) přičemž „peřiňák je rakev a **chcípají v ní mrtvý mrtvoly**“.

3.3.1.5. Náboženství

Ačkoli je náboženství tradičně prvním zdroj tabu, a tudíž i kleteb jako protoforem vulgarismů, v praxi se jedná o prostředky málo používané a jen s velmi omezeným příznakem vulgarity, a to jak v českých, tak ve francouzských textech.

Ve francouzštině nacházíme příznak hodnocení implikující potenciální přítomnost nadávky pouze u výrazu *diable*:

(87) Deux jours que **la surenchère diablement ambiguë** de Jean-Luc Mélenchon accusant le numéro cinq du gouvernement d'avoir le "comportement de quelqu'un qui ne pense plus en français, qui pense dans la langue de la finance internationale" résonnait dans le poste.

Jako vulgarismus toto vyjádření nehodnotíme v tomto případě také vzhledem k vlastnosti, které odvozené adverbium rozvíjí – lexém nenese žádné morální hodnocení či hodnocení kognitivních či fyzických nedostatků. Z hlediska postavení vůči kategorii vulgarismů tak nese expresivní příznak potenciální, tzn. může být z hlediska příjemce sdělení považován za projev redakční cenzury nahrazující jím prostředek jiný, odkazující k jednoznačně vulgarizujícím lexikálním polím.

Ďábelské a pekelné motivy slouží v češtině podobně jako ve francouzštině ke kvalitativnímu hodnocení morálních vlastností, jedná se tedy o prostředky nesoucí pragmatickou funkci nadávek z kategorie *haine et dégoût*:

(46) „Vši, krysy, ostnatý drát, blechy, granáty, bomby, díry, mrtvoly, krev, chlast, myši, kočky, plyn, děla, hovna, kulky, moždíře, oheň, ocel – to je **válka, ďáblov dílo**.“

Můžeme se ale také setkat s případy, kdy tyto prostředky nesou funkci zpochybnění intelektuálních kvalit osoby či jevu, pak hovoříme o kategorii *mépris et dérision* a zaznamenáváme, podobně jako u výše popsaných prostředků této kategorie, určitou míru pozitivního či humorného konotativního významu:

(130) Kulturní politika České republiky však existuje. **Ale je to peklo**.

Ve zkoumaných českojazyčných textech se prostředky odkazující k poli božstva a démonů objevují zejména v publikovaných úryvcích literárních děl. Za užití těchto prostředků coby kleteb, tj. prostředků s pragmatickou funkcí katarzní, je spíše než v uvedeném francouzském příkladu splněn předpoklad pro zařazení těchto výrazů do skupiny vulgarismů:

(278) „**Kruci**, já mám snad dutý nohy!“

(283) Ale byť by i přečkala ty nekonečné průtahy nezodpovědných živlů – co by **sakra**, ta stará maminka, viděla!?

V českém kontextu se také spíše než ve francouzském objevují motivy „vulgarizace sakra“, tj. juxtapozice náboženských a silně profánních motivů. Nejedná se o vulgarismy jako takové, ale o obrazy vystavěné s cílem šokovat příjemce sdělení a vyvolat u něj silný estetický (či antiestetický) účinek. Jedná se tedy o prostředky vulgarismům blízké svou stylovou hodnotou:

(158) „Opravdu šokující jsou dnes Pussy Riot, **punková modlitba v katedrále** nebo hromadná soulož v muzeu.“

(140) Když Ferrari cosi kutí na stole a pak říká do mikrofonu: „**Ted' si dáme lajnu na Bibli**,“ dramaturgyně Karolína Zalabáková se mu marně pokouší rekvizitu odebrat.

Navzdory tabuizovanému lexikálnímu poli a morálnímu či intelektuálnímu hodnocení adherentnímu těmto prostředkům je jejich výsledný expresivní příznak slabý ve srovnání s prostředky výše analyzovaných lexikálních polí.

Daleko palčivější otázkou v nakládání s jazykem se stává označování náboženských a v konečném důsledku i etnických či sociálních menšin. Křesťanské pojmy a pojmenování bohů či démonů nahrazují v pozici tabuových slov pojmy z náboženství muslimského, které v evropském kontextu neprošlo stejnou sekularizací jako náboženství křesťanské:

(191) (...)le journal qui se fit connaître dans le monde entier en publiant, il y a neuf ans, en même temps que le Charlie Hebdo de Philippe Val, **les fameuses "caricatures de Mahomet"**.

Označování náboženských, potažmo ideologických etnických a sociálních menšin proto věnujeme samostatné podkapitoly v rámci zkoumání pragmatické funkce vulgarismů.

3.3.2. Pragmatická funkce depreciační – xenofobní a šovinistické projevy

Jak jsme již naznačili výše v podkapitole věnující se kletbám a nadávkám z lexikálního pole náboženství, zvláštní pozornost si v rámci analýzy excerpovaného materiálu zaslouží zobrazování sociálních skupin, etnik a menšin. Ačkoli různá hanlivá označení, která se na jejich adresu mohou, byť v drtivé většině případů zprostředkovaně, objevit v periodickém tisku nelze vždy označit za vulgarismy v souladu s naší pracovní definicí, jedná se v každém případě o závažné společenské a jazykové tabu. Jak jsme také již vysvětlili v teoretické části naší práce, depreciační kategorie *haine et dégoût* konstituuje pragmatickou funkci, která je často vyjadřována v rasovém, náboženském či menšinovém diskursu a stává se tak nástrojem jazykové xenofobie či šovinismu.

Společenské, etnické či náboženské menšiny, které představují téma společenské, a tedy i mediální diskuse, jsou odlišné v českém a francouzském jazykovém prostředí.

Zatímco romská menšina a islámské náboženství představují společenské téma zpracovávané v českých i ve francouzských médiích, židovské etnikum je cílem invektiv

spíše v kontextu francouzském než v českém a skupina afrických, potažmo arabských přistěhovalců je pak tématem ryze francouzským. Tomu také odpovídá proporční rozložení použitých zobrazení těchto menšin ve studovaném jazykovém materiálu:

3.3.2.1. Metonymická označení příslušníků etnických menšin

Naprostou konvenční je v obou jazycích metonymické pojmenování na základě barvy pleti, ať už se jedná o označení *černí* (*noirs*), nebo *bílí* (*blancs*), bez ohledu na perspektivu je takového stereotypizující označení vždy výsledkem dělení *my-oni* a jako takové je nositelem vždy přinejmenším implicitního příznaku urážky v kategorii *haine et dégoût*:

(32) Green River, un pénitencier texan "de sécurité maximale", **il y a un bloc B rempli de Noirs, un bloc D rempli de Blancs**, et au milieu coule une rivière verdâtre de bile, de foutre, de fiente et de sang mélangés.

Srov. v českém korpusu:

(7) „**Černochoy** všichni nenáviděj, protože **jsou líný, maj veliký pind'oury** a jsou celý žhavý na sex **s bílejma holkama**. (...)”

Ve francouzštině pro nelegální přistěhovalce existuje lexikalizované metonymické pojmenování *sans-papier*, které je podobně jako metonymické stereotypizující pojmenování na základě barvy pleti rovněž považováno za neutrální prostředek běžně používaný v mediálních textech:

(120) Nous passons la grille : à gauche, un immeuble délabré où cohabitent **SDF, sans-papiers africains et jeunes marginaux** ; (...)

Další příklad stereotypizující metonymie už zcela zřetelně nese vulgarizující expresivní příznak:

(127) Malheur aux **frisés** qui s'aventurent dans ces secteurs. Arabes, juifs et noirs, "même racaille".

Silně negativní hodnocení obsažené v pojmu *frisé* je pak zdůrazněno zjednodušujícím výčtem shrnutým za pomoci urážky *racaille*.

Ještě silnější vulgarizující inherentní příznak pak nese spojení anglicismu s typicky francouzskou apokopou v následujícím příkladu:

(129) (...) l'origine de tous leurs maux : les "**fucking Pakis**" - les immigrés pakistanais.

V češtině se metonymické označení příslušníků menšin může stát i součástí více či méně záměrné jazykové hry:

(227) „I Češi jsou tu už teď slušní, nikdo nám nenadává, tady je klid,“ uzavírá hodnocení rasového napětí **černý pasažér** a mizí ve vchodu.

Objevují se také jazykové projevy propojující vyznání a etnický původ referentů xenofobně či šovinisticky motivovaných urážek – v následujícím případě ironizující parafráze najdeme

tyto prostředky v kombinaci s metajazykovými vyjádřeními nesoucími stejnou funkci, jde tedy o další příklad, kdy kontextové zapojení jazykových prostředků o různé míře expresivního příznaku či pragmatické funkci posiluje výslednou stylovou hodnotu jednotlivých vyjádření:

(190) Et si étrange cette propension à tout mélanger - le droit de se moquer des religions et celui d'appeler au meurtre des personnes ; **le droit au blasphème et celui de casser du juif, du pédé ou de l'Arabe !**

3.3.2.2. Morfologické a syntaktické zvláštnosti xenofobních pojmenování

Podobně je tomu i v následujícím příkladu, kde najdeme výčet hanlivých označení evropských přistěhovalců do Francie, ve většině případů vzniklých specifickou depreciační slovotvorbou za užití hanlivých sufixů:

(196) "La France est la patrie du genre humain et l'on y est très accueillant aux étrangers, exception faite, bien entendu, pour **les amerloques, les angliches, les fridolins, les macaronis, les espingouins, les polacks, les macaques, les ratons, les youpins et autres mètèques.**"

(197) À la liste il faut, hélas !, ajouter encore : **les romanichels, les chinetoques et peut-être même les Ukrainiens !**

V češtině se s podobným výčtem setkáváme pouze v překladové citaci:

(270) "(...) Může nenávidět, koho si zamaneš. Jako **negry, hispánce, rudochy a židáky** a muže, co neumí zkrotit své manželky."

Z tohoto příkladu dovozujeme, že projevy rasové nenávisti vůči jiným skupinám než Romům jsou dnes české společnosti a potažmo českému jazyku málo vlastní.

Nejsilnější expresivní příznak pak nesou zejména ta pojmenování, která kombinují označení menšiny s ustálenou depreciační konstrukcí zahrnující vulgarismus z některého z tradičních lexikálních polí:

(198) Autres disparus de l'année, salués par Marmin et Palet : Georges Moustaki avec **sa sage gueule de mètèque**, Daniel Duval dont on devrait éditer L'ombre des châteaux (1976) en DVD, (...)

V následujícím příkladu cítí redaktor textu potřebu vymezit se vůči prostředkům užitým ve čtenářské citaci za užití nestandardního grafického distančního prostředku:

(204) Ou ce candidat qui, à Agde, qualifie votre hebdomadaire préféré de "merde antinationale à la solde de ces **put... de g... et de j...**" (sic). J'en passe et des meilleures.

V češtině platí obdobné zákonitosti pro výstavbu expresivního významu pojmenování různých menšin na základě kontextového zapojení, z hlediska referentu se však tyto prostředky omezují převážně jen na romskou menšinu. Inventář jednoslovných pojmenování je spíše jednotvárný (*cikán, cigoš*), které v závislosti na kontextu mohou nést i pragmatickou funkci vyjadřující pozitivní emoci:

(223) . „**Další zfetovanej cikán**,“ shrne tu scénu průvodčí.

(174) Spí na ní dvě **mladé, krásné cikánky** v barevných šatech.

(58) Bez servítků dává najevo, že pohrdá většinou svých čtenářů, které nálepkuje jako „Čecháčky“, „lůzu“ nebo „zvěř“, a přitom mu nevadí podřizovat se jejich snadným touhám po „kozách, krvi, pedofilech a **útočících cikánech**“.

Ve spojení s pojmenováváním Romů se konvenčně objevují stereotypizující animální přirovnání:

(169) Ty, kdo jsou naopak přesvědčení, že **Romové jsou paraziti společenského systému**, však ani sebelepší a seberealističtější film nezlomí, (...).

Objevuje se také generické užití označení *cigoš* i pro příslušníky jiných etnických menšin:

(68) " (...) **cigoška** mi skočila šipku na kapotu, zlomila si nohu **pod prdelí** a podobně. (...)"

V analyzovaném korpusu jsme se také setkali s anachronní invektivou kombinující odsudek na základě příslušnosti k etniku a k nepřátelské ideologii:

(49) (...) jeho obrazy nicméně označí za „**židobolševické**“ a zmíněný Zákop (dnes bohužel nezvěstný) v roce 1937 zařadí na slavnou výsměšnou výstavu Zvrhlé umění.

3.3.3. Pravděpodobnost výskytu podle žánru, autora či tématu

V rámci stanovení charakteristických rysů publicistického stylu a při popisu zdrojových médií jsme učinili několik poznámek o teoretické zvýšené pravděpodobnosti míry výskytu vulgarismů ve specifických žánrech publicistického stylu, v konkrétních rubrikách sledovaných periodik a také v textech konkrétních autorů. Podobné závěry ohledně charakteristického stylu konkrétního periodika, jeho rubriky či redaktora může na základě čtenářské zkušenosti činit i běžný příjemce námi analyzovaných publicistických textů. Jana Hoffmannová ve své studii publikované ve sborníku z konference Spisovnost a nespisovnost dnes²⁰⁸ poukazuje na specifické nakládání s přepisy interview s tzv. „nespisovnými osobnostmi“, tj. s osobnostmi, jejichž image je zčásti postavena i na jejich neformálním vystupování a tomu odpovídajícím jazykovém projevu. My tento pojem Jany Hoffmannové na základě provedené analýzy rozšiřujeme i na osoby redaktorů, můžeme tedy mluvit o tzv. „nespisovných autorech“, rozšíříme-li náš úhel pohledu na studovanou problematiku, můžeme dokonce mluvit i o „nespisovných rubrikách“, popř. v ještě širším měřítku o „nespisovných médiích“, či až o „nespisovných žánrech“.

Na základě dat z excerpovaného materiálu dokládáme, že i v redakcích existují interní „nespisovné osobnosti“. Ve francouzském týdeníku Le Point jsou to v souladu s naším

²⁰⁸ Hoffmannová:

předpokladem formulovaným v charakteristice média výše zejm. autoři komentářů a úvodníků, nejvíce „nespisovnou osobností“, byť pouze na základě zhodnocení kvantitativně omezeného korpusu textů, je jednoznačně Franz-Olivier Giesbert, zatímco Etienne Gernelle a Christophe Ono-dit-Biot vděčí za své umístění spíše projevu jejich interviewované osobnosti, Michelu Houellebecquovi. Pro větší přehlednost jsme do tabulky zahrnuli pouze ty redaktory, u nichž počet výskytů vulgarismů s různým expresivním příznakem přesáhl počet 20.

Redaktor	Počet výskytů
Anna Cabana	20
Bernard-Henri Lévy	19
Étienne Gernelle, Christophe Ono-dit-Biot	32
Franz-Olivier Giesbert	63
Thomas Mahler	29

Tabulka 2: „nespisovné osobnosti“ časopisu Le Point

Z paralelní tabulky sestavené pro redakci časopisu Respekt vyplývá, že nejvýraznější nespisovné osobnosti redakce jsou zástupci kulturní rubriky, Jan H. Vitvar, Kamil Fila a Pavel Turek. Pro časopis Respekt jsme do tabulky zahrnuli redaktory s výskytem citací vyšším než 10.

Redaktor	Počet výskytů
Erik Tabery	16
Hana Čápková	22
Ivana Myšková	11
Ivana Svobodová	14
Jan H. Vitvar	34
Jana Klímová	16
Kamil Fila	36
Martin M. Šimečka, Jana Klímová	17
Ondřej Nezbeda	14
Patrik Linhart	18
Pavel Turek	32

Tabulka 3: „nespisovné osobnosti“ časopisu Respekt

Stěžejními nespisovnými žánry jsou ve francouzském kontextu v souladu s osobami nespisovných autorů zejména úvodník, komentář a interview, zatímco v češtině se jedná spíše o žánry kulturní rubriky, tj. recenze, profil osobnosti, ale i již zmiňované interview.

Studium jednotlivých výskytů vulgarismů v autentickém jazykovém projevu také přineslo poznatek, že užití prostředku s vulgarizujícím expresivním příznakem, a to i v případě užití příznaku implicitního, v rámci individuálního textu zvyšuje pravděpodobnost výskytu

dalších prostředků s podobným expresivním příznakem v rámci téhož textu. Zřídka jsme se při výstavbě použitého korpusu setkali s případy, že z jednoho článku bylo pořízeno pouze jedno signifikantní excerptum, zatímco jeho kotext byl pro studium sledovaného jevu irelevantní. Bezprostřední kotext užitého jazykového prostředku s vulgarizujícím expresivním příznakem má zároveň vliv na vnímání výsledné celkové stylové hodnoty prostředku, jak jsme viděli v několika případech citovaných ve studii věnované výskytu vulgarismů v autentických textech podle lexikálního pole. Zatímco tvorba syntagmat z vulgarismů náležících do různých lexikálních polí (pragmatická funkce takových konstrukcí je zpravidla jednotná) výslednou stylovou hodnotu výrazně zesiluje, stejně tak významným způsobem konečné vyznění expresivního příznaku vulgarismu ovlivňuje například volba oslabujících rozvíjejících větných členů²⁰⁹:

4. Překlady francouzských vulgarismů textů do češtiny

« L'opération par laquelle un texte écrit dans une langue se trouve susceptible d'être lu dans une autre langue est sans doute un acte vaguement indécent, puisque la politesse exige qu'on ne le remarque pas. »

Dominique Aury²¹⁰

4.1. Teoretické pozadí překladu vulgarismů

Se srovnávací studií dvojjazyčného jazykového materiálu úzce souvisí i otázka překladu. Otázce překladů vulgarismů není věnováno mnoho odborné pozornosti, spíše se autoři překladatelské literatury zaměřují na obecné problémy jako je míra překrývání denotačních a konotačních významů jednotlivých lexikálních jednotek a s ní související otázka přeložitelnosti či nepřeložitelnosti²¹¹, dále je věnována pozornost překladatelským postupům při řešení rozporů z morfosyntaktických rozdílů mezi jazyky vstupujícími do překladatelského procesu²¹². Za nejrelevantnější poznámky k překladu vulgarismů považujeme klasifikaci překladatelských chyb vedoucích ke vzniku nežádoucí „překladatelštiny“ u Jiřího Levého. Konkrétně pak jde o chyby pramenící z nevhodné slovní volby²¹³, konkrétně užitím obecného pojmu místo konkrétního, užitím slova neutrálního namísto příznakového (či „citově zabarveného“) a nedostatečné využití synonym

²⁰⁹ Např. spojení „*connard inoffensif*“, viz excerptum výše a excerptum č. 150

²¹⁰ Předmluva in: Mounin, 1963, s. 7

²¹¹ Srov. zejm. Mounin, 1963

²¹² Viz Šabršula, Vinay-Darlbnet

²¹³ Levý, s. 126 a dále

k obměňování výrazu²¹⁴. Na úrovni logické výstavby překladového textu pak Levý překladatelům vytýká „zlogičťování textu, vyjadřování nedořečeného, formální vyjadřování syntaktických vztahů“. Konkrétně se problematikou překladu vulgarismů zabývá spíše obor kritiky překladu, kterému jako materiál slouží již uskutečněné překladatelské volby a téma zhodnocení překladu vulgarismů se tedy do jisté míry logicky nabízí. Důslednou analýzou překladu vulgarismů zejm. z oblasti sexuální se ve své kritice překladu románu Michela Houellebecqa *Elementární částice* překladatele Alan Beguivina zabývá Václav Jamek v kritice překladu pro literární časopis *Plav*²¹⁵.

4.2. Zjištění na základě srovnávací analýzy paralelního jazykového materiálu

Z námi provedené komparativní studie paralelního jazykového materiálu vyplývá, že navzdory sdílené evropské kultuře a překryvu lexikálních polí, které slouží jako zdroj vulgarismů, je vnímání jednotlivých prostředků sdružených pod konkrétním lexikálním polem různé. Zatímco autoři českých se méně zdráhají užívat prostředky fekální než sexuální, u Francouzů je tomu naopak. Variabilita fekálních prostředků je ve francouzštině menší, zato jazykové prostředky odkazující k lexikálnímu poli sexuálních skutečností, ať už v pragmatické funkci refereční, katarzní či depreciační, jsou ve francouzštině rozšířenější, jejich užití dosahuje vyšší míry konvenčnosti a jejich vulgární expresivní příznak není vnímán tak silně. Čeština oproti tomu před nutností zobrazit explicitní sexuální obsah volí raději eufemismus, perifrázi či se uchyluje k nepřímým narážkám jako prostředku jazykového humoru. Podobně mají v češtině silnější expresivní příznak i prostředky z animálního lexikálního pole.

V obou jazycích naopak existuje potřeba silně depreciačních jazykových prostředků pro vyjádření postoje v tématech etnických, náboženských či politických rozdílů. I při užívání vulgarismů se v obou jazykových oblastech projevuje internacionalizace užívaných prostředků, stejně jako v dalších vrstvách národních jazyků. I pro vulgarismy platí, že největším zdrojem pro import nových prostředků je angličtina. Vulgarismy přejaté z angličtiny se v češtině i ve francouzštině rozšiřují natolik, že v psaných textech nevyžadují nutně překlad či vysvětlivku, naopak se stávají integrální součástí lexikálního systému, což

²¹⁴ Levý, s. 126

²¹⁵ K překladu Houellebecqových *Elementárních částic*. *Plav*, č. 6, 2008, s. 46-48. [online]. Dostupné z: <<http://svetovka.cz/archiv/2008/06-2008-kritika.htm>>.

se projevuje jejich zařazením do deklinačních či konjugačních systémů. Angličtina nicméně není jediným zdrojem importovaných vulgarismů, francouzština i čeština v tomto ohledu čerpají z jazyků sobě příbuzných tak, aby výsledný import byl srozumitelný co největšímu počtu uživatelů jazyka. Zatímco vulgarismy importované z angličtiny obecně nepotřebují překlad v pravém slova smyslu, ale spíše transpozici do přijímacího jazykového systému, prostředky z jiných jazyků vyžadují důslednější analytický přístup.

4.3. Obecné zásady pro překlad vulgarismů v publicistickém stylu

Jak jsme zjistili ze závěrů učiněných v kapitole 3.3.3., pro užití vulgarismu a jeho výslednou stylovou hodnotu je stěžejní jak obecný kontext žánru, autora či zobrazované skutečnosti, tak i bezprostřední kontext a interakce denotovaných i konotovaných významů okolních lexémů. Proto by východiskem pro rozhodování o konkrétních překladatelských volbách při nakládání s vulgarismy měla být v první řadě důsledná překladatelská analýza jak výchozího textu, tak i přijímacího kontextu, jeho média a finálního příjemce překladového textu. Výslednou míru expresivity může ovlivnit také skutečnost, že některé podžánry publicistického stylu jsou k výskytu vulgarismů otevřenější než jiné, tolerance různých žánrů vůči vulgarismům ve dvou jazykových prostředích se však nemusí shodovat.

Podstatnou zásadou, která platí při překladu vulgarismů, ale i při překladu obecně, je nepodléhat překladatelskému automatismu a vyhýbat se interferencím morfologické a syntaktické struktury originálu, zejména v případech, kdy je morfologická či syntaktická struktura dílčím nositelem expresivního příznaku (ve francouzštině např. nominální konstrukce typu *espèce de + subst.*, *sacré + subst.*, *putain de + subst.*, apod.)

Součástí překladatelské analýzy při práci s vulgarismy by měl být rozbor lexikálních polí vstupujících do tvorby významu užitého vulgarismu, a analýza jeho pragmatických funkcí. Zvláštní pozornost je třeba věnovat správnému rozeznání užití ironie, sarkasmu či jiných prostředků jazykové hry včetně eufonie, rozklíčování případných kulturních aluzí a intertextových narážek.

S ohledem na časté překladatelské chyby při lexikálních volbách jak je formuluje Jiří Levý²¹⁶ je třeba, aby se překladatel vědomě vyhýbal přílišné nivelizaci expresivního příznaku. Vzhledem k tomu, že francouzština má pro danou pragmatickou funkci vulgarismu zpravidla jeden emblematický výrazový prostředek doprovázený několika

²¹⁶ Viz výše

odvozenými prostředky doprovodnými, čeština nabízí pro stejnou pragmatickou funkci zpravidla variabilní škálu prostředků spadajících do různých lexikálních polí se značným slovotvorným potenciálem za pomoci derivace. Je proto možné sestavit při řešení konkrétního problému paradigma vhodných prostředků definovaných danou pragmatickou funkcí a volbu motivovat kontextovým zapojením spíše než příslušností původního prostředku k některému z definovaných lexikálních polí.

V souladu s doporučeními J. Levého ohledně vztahu mezi ideologickou a jazykovou výstavbou překladového textu je třeba dbát na zachování odpovídající míry kryptičnosti nastolené v originálu. U složitých intertextových referencí či kulturních aluzí, které jsou ve francouzských textech i při užití vulgarismů běžné je třeba najít vyvážený poměr mezi dostatečným převedením všech relevantních významů a nadměrnou explicitací.

Kde to obecná srozumitelnost dovoluje, je možné vytvářet výpůjčky, vnášet do jazyka neologismy, obohacovat tak cílovou kulturu a vzdělávat konečného příjemce, u něhož se, zejména v případě informačně-náborových týdeníků, předpokládá jistá míra erudice a ochota přijímat nové informace na všech úrovních sdělení. Vzhledem k tomu, že vulgarismy jsou mimo jiné prostředky jazykové hry, je při práci s nimi možno uplatnit značnou míru jazykové kreativity.

5. ZÁVĚR

Na základě provedené literární rešerše jsme definovali vulgarismy jakožto stylové prostředky publicistických textů v češtině a ve francouzštině jako takové prostředky substandardních vrstev národního jazyka, které se vztahují k lexikálním polím vyměšování, sexuální funkce, sakrálních pojmů, animálních prostředků či k lexikálnímu poli mentální či fyzické indispozice, a které jsou nositeli pragmatické funkce referenční (vulgarismy v úzkém slova smyslu), katarzní (kletby) či depreciační (nadávky a urážky). Styl francouzských a českých publicistických textů je z hlediska teorie v užití vulgarismů výrazně restriktivní až prohibitivní, což se projevuje i v reflexi užití těchto prostředků ze strany zaměstnanců redakcí českých a francouzských periodik.

Analýza autentického jazykového materiálu sebraného ze synchronních vydání informačně-analytických týdeníků *Le Point* a *Týden* nicméně prokázala, že v praxi je užití vulgarismů v náborových, analytických či beletrizujících žánrech publicistického stylu nejen možné, ale dokonce poměrně rozšířené, ať už jde o explicitní přítomnost vulgarismů s inherentním či adherentním expresivním příznakem, či o jejich přítomnost implicitní, vyjádřenou za pomoci různých distančních či disimulačních strategií. Co do kvantity je přítomnost

vulgarismů častější v publicistických textech české jazykové oblasti. Francouzské texty v tomto ohledu preferují vyjádření pragmatických funkcí vulgarismů, zejm. pak funkce depreciační, za pomoci erudovaných aluzí, metaforických vyjádření či za užití ironie či sarkasmu.

Analýza výskytu vulgarismů podle jednotlivých lexikálních polí ukázala, že navzdory značnému překrývání základních lexikálních polí v obou jazykových oblastech je ochota užití explicitních vulgarismů zejm. z lexikálního pole vyměšování a sexuální funkce v českých a francouzských textech různá. Zatímco české texty mají permissivnější přístup k vulgarismům z lexikálního pole vyměšování, explicitní referenční významy spojené zejména s mužskými pohlavními orgány, prostitucí či pohlavním stykem vyjadřují za pomoci eufemizujících konstrukcí. Francouzské publicistické texty jsou v tomto směru otevřenější a užívají pro popis daných tabuových skutečností větší rozpětí vulgárních prostředků.

Samostatnou problematiku tvoří prostředky užití k depreciaci náboženských, sociálních a etnických menšin, které v soudobých publicistických textech konstituují nové tabuizované téma doplňující tradiční skatologické a erotické motivy coby zdroj vulgarismů.

Rozdíly v přístupu k vulgarismům z různých lexikálních polí a významná role kontextu při analýze souhrnné stylové hodnoty prostředků chápaných jako vulgarismy nás vedou k formulaci několika obecných zásad pro překlad vulgarismů v publicistických textech. Tyto zásady se opírají o důslednou překladatelskou analýzu kontextu výskytu vulgarismu v originálu i v cílovém textu a o preferenci zachování pragmatického významu cizojazyčného prostředku před jeho významem lexikálním.

Na obecné rovině výsledky předložené práce dokládají tendenci pronikání substandardních prostředků národního jazyka do psaných projevů, a to jak ve francouzském, tak v českém jazykovém prostředí. Výstupy práce potvrzují trend liberalizace stylistických nároků na psaný text především v oblasti médií, kde hraje značnou roli možnost široké veřejnosti podílet se na vzniku mediálního obsahu díky rozšíření Internetu a díky rychlosti komunikace na sociálních sítích. Oficiální redakční stanovisko deklarované v provedeném dotazníkovém šetření nicméně zůstává, v rozporu s vlastní jazykovou praxí, značně rezervované.

Vzhledem k rozsahu studovaného jazykového materiálu vnímáme, že platnost výsledků předložené práce je limitovaná. Pro potvrzení dosažených závěrů by bylo třeba provést další výzkum na rozsáhlejší jazykovém korpusu. Pro tento účel by bylo možno využít paralelní

větev Českého národního korpusu InterCorp, která obsahuje překladové texty publicistických textů mezi češtinou a několika dalšími evropskými jazyky včetně francouzštiny. Na základě takového výzkumu by bylo možno formulovat závěry o překladatelské praxi při nakládání s vulgarismy, a to jak při překladu z francouzštiny, tak i ve směru opačném. Do případného navazujícího výzkumu by bylo rovněž přínosné zahrnout širší průzkum recepce vulgarismů v publicistických textech, a to jak u jejich českých, tak i u francouzských příjemců.

6. BIBLIOGRAFIE

Slovníky

BELZUNCE, Christophe: *"Racaille!" comme disait Racine: Les gros mots des grands classiques*. Seuil. 224 s. ISBN

CELLARD J. ; REY A. *Dictionnaire du français non conventionnel*. Paris : Hachette, 1980. 908 s.

GILOU, Marine: *Le petit livre des gros mots*. R. Morel, 1965. 160 s.

GOUDAILLIER, Jean-Pierre: *Comment tu tchatches !* Maiksonneuve & Larose, Paris, 2001. 304 s.

GUILLERON, Gilles: *Le Petit livre de gros mots et autres noms d'oiseaux*. Edi8 - First Editions, 31. 5. 2012. 160 s.

HUGO, Jan a kol.: *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost : historie a původ slov*. 2. rozš. vyd. Ed. Jan Hugo. Praha: Maxdorf, 2006, 460 s.

JAKOBOWICZ, Jean-Michel: *Le Grand Livre des Gros Mots: 1001 insultes, injures et jurons pour toutes les occasions*. Tut-tut, 2012. 383 s.

KLÉGR, Aleš: *Tezaurus jazyka českého: slovník českých slov a frází souznačných, blízkých a příbuzných*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007, 1189 s. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze, 15. ISBN 978-80-7106-920-1.

VIGERIE, Patricia: *Dictionnaire des gros mots*. Favre, 2004. 320 s.

Gramatické příručky

KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek (ed.) a kol.: *Příruční mluvnice češtiny*. 2.opr.vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996, 799 s.

Obecná stylistika

ARMSTRONG, Nigel, E. MACKENZIE, Ian, E.: *Standardization, Ideology and Linguistics*. Palgrave Macmillan, 2013. 266 s.

BEČKA, Josef Václav. *Česká stylistika*. 1. vyd. Praha: Academia, 1992, 467 s.

ČECHOVÁ, Marie (ed.), a kol.: *Současná stylistika*. Vyd. 1. Praha: Lidové noviny, 2008, 381 s. ISBN 978-807-1069-614.

DANEŠ, František (ed.) a kol.: *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1997, 292 s.

HOFMANNOVÁ, J. *Stylistika a... Současná situace stylistiky*. Praha : Trizonia, 1997. 200 s.

NEBESKÁ, Iva. *Jazyk, norma, spisovnost*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova, 1996, 159 s. Acta Universitatis Carolinae, 126 (1995).

VANNESTE, Alex: *Le français du XXIe siècle: introduction à la francophonie, éléments de phonétique, de phonologie et de morphologie*. Garant, 2005. 337 s.

Útvary a subútvary národního jazyka

BOLOGNE, J.-C. *Voyage autour de ma langue*. Paris : Les Belles lettres, 2001.

ČERMÁK, F. (ed.) a kol: *Spisovnost a nespisovnost. Zdroje, proměny a perspektivy. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve Vzdělávacím středisku Šlapanice 10.-12. února 2004*. Masarykova univerzita v Brně, Brno, 2004.

GUIRAUD, Pierre: *Les Gros Mots*, Que sais-je ?, Presses Universitaires de France, 1975. 123 s.

MARYNČÁK, Richard: *Stručné dějiny nadávek a sprostých slov*. Levné knihy, 2012. 422 s.

OUŘEDNÍK, Patrik. *Šmírbuch jazyka českého: slovník nekonvenční češtiny 1945 - 1989*. 3. dopl. a rozš. vyd, v Pasece 1. Praha: Paseka, 2005, 501 s.

ROUAYRENC, Catherine: *Les gros mots*. Que sais-je ?, Presses Universitaires de France, 1996. 127 s.

ŠRÁMEK, R. (ed.). *Spisovnost a nespisovnost dnes*. Brno : Masarykova univerzita, 1996.

Korpusová lingvistika

CVRČEK, Václav: *Regulace jazyka a Koncept minimální intervence*. Ústav českého národního korpusu. Nakladatelství lidových novin, Praha. 2008. 230 s.

ČERMÁK, František a kol.: *Korpusová lingvistika Praha 2011 2 Výzkum a výstavba korpusů*. Ústav českého národního korpusu – Nakladatelství Lidové noviny. Praha. 2011.

Publicistika a publicistický styl

BRIN, Colette, CHARRON, Jean et DE BONVILLE, Jean (dir.): *Nature et transformations du journalisme. Théories et recherches empiriques*. Québec, Les Presses de l'Université Laval. 2004. 449 s.

CORNU, Daniel: *Journalisme et vérité : L'éthique de l'information au défi du changement médiatique*. Genève, Éditions Labor et Fides, 2009. 497 s.

ČMEJRKOVÁ, Jana a kol.: *Jazyk, média, politika*. Vyd. 1. Ed. Světlá Čmejrková, Jana Hoffmannová. Praha: Academia, 2003, 258 s.

HOMOLÁČ, Jiří. *A ta černá kronika!*. Vyd. 1. Brno: Doplněk, 1998, 171 s.

JIRÁK, Jan a SPITZOVÁ-KÖPPLOVÁ, Barbara: *Média a společnost: stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003, 207 s.

JUNKOVÁ, Bohumila. *Jazyková dynamika současné publicistiky*. 1. vyd. Praha: ARSCI, 2010, 238 s. *Jazykověda (ARSCI)*, sv. 3.

KÖPPLOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií v datech: rozhlas, televize, mediální právo*. 1. vyd. V Praze: Karolinum, 2003, 461 s.

OSVALDOVÁ, Barbora: *Encyklopedie praktické žurnalistiky*. 1. vyd. Praha: Libri, 1999, 256 s.

Analýza diskurzu

MAINGUENEAU, D. *Analyser les textes de communication*. Paris : Armand Colin, 2007.

MAINGUENEAU, D. *Les termes clés de l'analyse du discours*. Paris : Seuil, 1996.

SCHULZ Winfried, REIFOVÁ, Irena: *Analýza obsahu mediálních sdělení*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1998, 134 s.

Translatologie

BENSIMON, Paul a kol.: *Niveaux de langue et registres de la traduction*. Le numéro 10 de la revue PALIMPSESTES, Presses universitaires, Paris, 1996.

DELISLE Jean, a kol.: *Terminologie de la Traduction: Translation Terminology*. John Benjamins Publishing Company; Volume 1 edition. 1999. 439 s.

LEVÝ, Jiří: *Umění překlada*. Praha: Apostrof, 2012, 367 s.

MOUNIN, Georges: *Les problèmes théoriques de la traduction*. Paris: Gallimard, 1990. 296 s.

VINAY, Jean-Paul Vinay, DARBELNET, Jean: *Stylistique comparée de l'anglais et du français*, Paris, Didier, 1966.

Sociolingvistika a pragmalingvistika

AGER, Dennis: *Sociolinguistics and Contemporary French*. Cambridge University Press, 1990. 448 s.

BACHTIN, Michail: *Francois Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*. Odeon, Praha, 1975. 406 s.

BEAUVAIS, Robert: *Le français kiskose*. Fayard, 1975. 237 s.

MOREAU, Marie-Louise: *Sociolinguistique: les concepts de base*. Editions Flammarion; Édition : 2e éd. 1998. 215 s.

Absolventské práce

ZÁVODSKÁ, Pavlína: *Vulgarismy v korpusu francouzských rapových písní: lexikometrická studie v dynamické synchronii*. Diplomová práce. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, 2010.

7. Přílohy

Příloha 1: Soupis excerpt z týdeníku Le Point

Příloha 2: Soupis excerpt z týdeníku Respekt

Příloha 3: Dotazník Vulgarismy v publicistických textech

Příloha 4: Dotazník Les gros mots dans les textes analytiques de la presse

Příloha 5: Jednotlivé odpovědi na dotazník Vulgarismy v publicistických textech

Příloha 6: Jednotlivé odpovědi na dotazník Les gros mots dans les textes analytiques de la presse

Příloha 7: Výsledky dotazníkového šetření v grafech